

**ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

**ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ: ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ
ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ**

**Ο λαϊκιστικός λόγος της ριζοσπαστικής αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ) και της
ακροδεξιάς (ΑΝΕΛ) την εποχή της κρίσης**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αγάπη-Δανάη Φιλιππίδου

Αθήνα, 2019

Τριμελής Επιτροπή

Περσεφόνη Ζέρη, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Διονύσιος Καββαθάς, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Χρυσάνθη Αυλάμη, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Αγάπη-Δανάη Φιλιππίδου, 2019

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται αυστηρά η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς το συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δε δηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέως.

Συντομογραφίες

ΑΝ.ΕΛ.: Ανεξάρτητοι Έλληνες
ΔΗΜ.ΑΡ: Δημοκρατική Αριστερά
Δ.Ν.Τ: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
Ε.Ε.: Ευρωπαϊκή Ένωση
Ε.Κ.Τ: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα
ΚΚΕ: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΛΑ.Ο.Σ.: Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός
Ν.Δ: Νέα Δημοκρατία
ΠΑ.ΣΟ.Κ: Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα
ΣΥ.ΡΙ.ΖΑ: Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς

Περιεχόμενα

Περίληψη	5
Εισαγωγή	7
Πρώτο κεφάλαιο	9
1.1 Κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο ανάδειξης του λαϊκιστικού φαινομένου.....	9
1.2 Πολιτικές συνθήκες ανάδειξης του ΣΥΡΙΖΑ και των ΑΝ.ΕΛ.	12
1.3 Το κόμμα του ΣΥΡΙΖΑ.....	18
α) Λίγα λόγια για το κόμμα του ΣΥΡΙΖΑ. Οι συνθήκες ανάδειξής του στην πολιτική σκηνή.....	18
β) Ιδεολογική ταυτότητα του ΣΥΡΙΖΑ σύμφωνα με το καταστατικό του (2013).	20
1.4 Το κόμμα των ΑΝ.ΕΛ.	23
α) Λίγα λόγια για το κόμμα των ΑΝ.ΕΛ. Οι συνθήκες ανάδειξής του στην πολιτική σκηνή.....	23
β) Η ιδεολογική ταυτότητα των ΑΝ.ΕΛ. σύμφωνα με την ιδρυτική τους διακήρυξη (2012) και το καταστατικό τους	26
Δεύτερο κεφάλαιο.....	28
2.1 Το φαινόμενο του λαϊκισμού. Θεωρητική προσέγγιση	28
2.2 Το φαινόμενο του λαϊκισμού. Θεωρητική προσέγγιση του Jan-Werner Müller	34
Τρίτο κεφάλαιο	39
3.1. Μέθοδος της πλαισίωσης στον δημόσιο λόγο του ΣΥΡΙΖΑ και των ΑΝ.ΕΛ. .	39
3.2 Ποιοτική ανάλυση λόγου περιεχομένου	41
Αντιπλουραλισμός	42
Αντιελιτισμός.....	49
Συνωμοσιολογία.....	58
Συμπεράσματα	68
Πηγές- Βιβλιογραφία	71
Ελληνόγλωσση.....	71
Ξενόγλωσση.....	72
Ιστογραφία- Ηλεκτρονικές Πηγές	74

Περίληψη

Κεντρικό ζήτημα της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η διερεύνηση του λαϊκιστικού φαινομένου στο ελληνικό κομματικό σύστημα και πιο συγκεκριμένα στον ΣΥΡΙΖΑ και στους ΑΝΕΛ. Η ελληνική εξαίρεση της ταυτόχρονης ανόδου και συνεργασίας των δυο διαφορετικών τύπων λαϊκισμού, αριστερού και ακροδεξιού, αποτελεί εξαιρετικό πεδίο έρευνας. Στην έρευνα που πραγματοποιήσαμε χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική ανάλυση. Μέσα από τη πλαισίωση που δίνουν τα ίδια τα κόμματα στο δημόσιο λόγο τους προέκυψαν τρεις βασικές θεματικές ενότητες για την ανάλυση αυτή. Οι εν λόγω θεματικές είναι ο αντιπλουραλισμός, ο αντιελιτισμός και η συνωμοσιολογική ερμηνεία των γεγονότων που αποτελούν συστατικά στοιχεία του λαϊκιστικού φαινομένου. Σκοπός της εργασίας είναι η κατανόηση του λαϊκισμού στο ελληνικό πολιτικό σύστημα και ο τρόπος που αυτός εκφράζεται μέσα από τον δημόσιο λόγο τους. Τα αποτελέσματα και οι επιπτώσεις που ο λαϊκισμός επιφέρει στην πολιτική αντιπαράθεση θα μπορούσαν να αποτελέσουν ερευνητικό αντικείμενο μιας μελλοντικής εργασίας. Συμπερασματικά, ο λαϊκισμός αποτελεί μια παθολογία της φιλελεύθερης δημοκρατίας που σε περιόδους κρίσης γίνεται περισσότερο εμφανής.

Λέξεις κλειδιά: λαϊκισμός, ελληνική κρίση, αντιπλουραλισμός, αντιελιτισμός, θεωρίες συνωμοσίας

**The populist discourse of the radical left (SYRIZA) and the extreme right
(ANEL) at the time of the crisis**

Agapi Danai Filippidou

Abstract

The main subject of this Master's Thesis is the examination of the populist phenomenon within the Greek political party system and more specifically with SYRIZA and ANEL. The greek phenomenon where two different types of populism, left and right, rose and cooperated simultaneously, is an excellent field of research. Qualitative analysis was applied in our research. In view of the present analysis, three main thematic sections have emerged when examining the framing that the respective parties chose to give to their public discourse. These thematics are the anti-pluralism, the anti-elitism and the conspiracy-based interpretation of the events that are structural components of the populist phenomenon. The objective of the research is the understanding of populism in the greek political system and the way it expresses itself through their public discourse. The results and the effects that populism brings to political confrontation could be a research subject of future work. In conclusion, populism is a pathogenic characteristic of liberal democracy which, in times of crisis, becomes even more evident.

Keywords: populism; greek crisis; anti-pluralism; anti-elitism; conspiracy theories

Εισαγωγή

Στο επίκεντρο της παρούσας έρευνας βρίσκεται η μελέτη του φαινομένου του λαϊκισμού στην Ελλάδα και ο τρόπος που εκφράζεται στον δημόσιο λόγο του ριζοσπαστικού αριστερού κόμματος, του ΣΥΡΙΖΑ και του Λαϊκού Δεξιού κόμματος, των Ανεξαρτήτων Ελλήνων. Με την οικονομική κρίση της Ελλάδας αναδείχθηκε ένα νέο πολυκομματικό σύστημα με βασικά χαρακτηριστικά την αποδυνάμωση των παραδοσιακών κυβερνώντων κομμάτων, την κατάρρευση του ΠΑΣΟΚ, την πτώση του δυναμικού της Νέας Δημοκρατίας, τον κομματικό κατακερματισμό και τη μεγάλη πόλωση. Κάτω από τις συνθήκες της οικονομικής και πολιτικής κρίσης της χώρας αναδείχθηκε ο ΣΥΡΙΖΑ, ως κεντρική πολιτική δύναμη της αξιωματικής αντιπολίτευσης. Ένα νεοναζιστικό μόρφωμα, το κόμμα της Χρυσής Αυγής, από περιθωριακός κομματικός σχηματισμός αναδείχθηκε σε τρίτο μεγαλύτερο κόμμα από τις εκλογές του 2012 ενώ οι Ανεξάρτητοι Έλληνες, ένα κόμμα της λαϊκής δεξιάς, αύξησε την πολιτική του επιρροή.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας θα προσδιορίσουμε το λαϊκιστικό φαινόμενο στο πλαίσιο της κοινωνικο-οικονομικής κρίσης της Ελλάδας και τις πολιτικές συνθήκες κάτω από τις οποίες αναδείχθηκαν οι δυο υπό έρευνα κομματικοί σχηματισμοί, ο ριζοσπαστικός αριστερός ΣΥΡΙΖΑ και το ακροδεξιό κόμμα των ΑΝ.ΕΛ., οι δεξιές εξτρεμιστικές θέσεις των οποίων, εκφράζονται στο πρόγραμμα και στον δημόσιο λόγο (Γεωργιάδου, 2015). Στη συνέχεια θα αναφέρουμε λίγα λόγια για την ιστορία των δυο κομμάτων και την πορεία τους στην ελληνική πολιτική σκηνή καθώς και τις ιδεολογικές τους αρχές, όπως προκύπτουν βάσει του καταστατικού τους.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της έρευνάς μας θα ασχοληθούμε με τις θεωρητικές προσεγγίσεις που πραγματεύονται το λαϊκιστικό φαινόμενο, όπως παρουσιάζεται στις χώρες του Δυτικού κόσμου και θα εμβαθύνουμε ιδιαίτερα σε αυτή του ερευνητή Jan-Werner Müller.

Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας θα επιχειρήσουμε να δείξουμε το τρόπο με τον οποίο το λαϊκιστικό φαινόμενο εκφράζεται στον δημόσιο λόγο των κομμάτων του ΣΥΡΙΖΑ και των ΑΝ.ΕΛ., και των εκπροσώπων τους, το χρονικό διάστημα 2010-2015, δηλαδή ακριβώς πριν συγκροτήσουν κυβέρνηση συνεργασίας (Ιανουάριος 2015). Τέλος, στο πλαίσιο της ποιοτικής ανάλυσης του

λόγου του ΣΥΡΙΖΑ και των ΑΝ.ΕΛ, θα προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε τα χαρακτηριστικά που συνέχουν τον αριστερό και τον δεξιό λαϊκισμό και να παρατηρήσουμε τον τρόπο με τον οποίο εκφράζονται. Προκειμένου να το πετύχουμε αυτό θα εφαρμόσουμε τη μέθοδο της πλαισίωσης (framing), για να ερευνήσουμε πώς σημασιοδοτούν τα δυο κόμματα τον αντιπλουραλισμό, τον αντιελιτισμό και τη συνωμοσιολογία, τρία συστατικά στοιχεία του λαϊκιστικού φαινομένου.

Στο τέλος της εργασίας, θα παραθέσουμε τα συμπεράσματα της έρευνάς μας.

Πρώτο κεφάλαιο

1.1 Κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο ανάδειξης του λαϊκιστικού φαινομένου

Ο λαϊκισμός είναι ένα φαινόμενο που στην Ελλάδα έφθασε σε μεγάλη ακμή την περίοδο της διακυβέρνησης του Ανδρέα Παπανδρέου (Πανταζόπουλος, 2013· Παππάς, 2016) και σφράγισε την δημόσια ζωή την εποχή της ελληνικής κρίσης. Το ξέσπασμα της ελληνικής οικονομικής κρίσης είχε δραματικές επιπτώσεις τόσο σε κοινωνικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο. Η ψήφιση των μνημονίων και η πολιτική λιτότητας που επιβλήθηκε συνοδεύτηκαν από μια κοινωνική κρίση, την κατακόρυφη αύξηση της ανεργίας, την επισφαλή εργασία και εκτεταμένη φτώχεια (Βούλγαρης, 2011· Triandafyllidou, Gropa, & Kouki, 2013). Μαζικές διαδηλώσεις με βίαια χαρακτηριστικά (ο θάνατος των τριών υπαλλήλων της Μαρφίν είναι το τραγικό αποτέλεσμα της βίας), το «κίνημα των Αγανακτισμένων» κ.α. εγκυμονούσαν ήδη τα φαινόμενα του διχασμού και της πόλωσης που καλλιέργησαν την καχυποψία, την αμφισβήτηση και την απογοήτευση. Η απαξίωση του πολιτικού συστήματος εντάθηκε και η ολοκληρωτική ανατροπή του πολιτικού σκηνικού ήταν το φυσικό επακόλουθο (Βαρτζόπουλος, 2016).

Μέσα σε αυτό το κλίμα, βρίσκει γόνιμο έδαφος το φαινόμενο του λαϊκισμού. Η έμφαση στο συναίσθημα και όχι στη σκέψη, η προτίμηση στην άμεση ικανοποίηση και όχι στη μεθοδική και μακρόχρονη προσπάθεια, η επισημοποίηση κάποιου ως εχθρού που φέρει την αποκλειστική ευθύνη για την δυσμενή κατάσταση της χώρας και η μη ανάληψη μέρους της, η ευθύνη του «άλλου», του «ξένου» συνιστούν δομικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τη λαϊκιστική ρητορική που υιοθετούν τα κόμματα (Βαρτζόπουλος, 2016).

Όταν ξέσπασε η παγκόσμια χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση το 2008, η Ελλάδα χαρακτηριζόταν ακόμα από μια σχετική πολιτική σταθερότητα. Ωστόσο, η δολοφονία ενός έφηβου μαθητή από αστυνομικό στη περιοχή των Εξαρχείων της Αθήνας (6 Δεκεμβρίου του 2008) στάθηκε η αφορμή που πυροδότησε στη χώρα μια άνευ προηγουμένου νεανική εξέγερση. Η εξάπλωση των διαδηλώσεων σε όλη την χώρα, η σχετικά μεγάλη τους διάρκεια (υποχώρησαν στα μέσα Ιανουαρίου του 2009), η ταύτιση μεγάλου τμήματος του πληθυσμού με τη «γενιά των 700 ευρώ», ο αυθόρμητος, εκδικητικός αλλά και βίαιος χαρακτήρας τους συνιστούσαν τα νέα χαρακτηριστικά μιας κινητοποίησης που αιφνιδίασε τόσο το κόμμα του ΠΑΣΟΚ

αλλά και της Νέας Δημοκρατίας. Αντίθετα, το αριστερό ριζοσπαστικό κόμμα του ΣΥΡΙΖΑ έσπευσε να την εκθειάσει όπως παρόμοια έπραξε και το σύνολο του αναρχικού χώρου, ο οποίος αντιλαμβάνονταν την κινητοποίηση ως δικαίωση της δικής του πολιτικής (Πανταζόπουλος, 2013).

Ως προς τις πραγματικές αιτίες που οδήγησαν μια νεανική κινητοποίηση να προσλάβει τη μεγάλη έκταση μιας βίαιης κοινωνικής αντιπαράθεσης με την αστυνομία, οι απαντήσεις διαφέρουν. Όπως παρατηρεί ο Πανταζόπουλος (2013)

Ορισμένοι το απέδωσαν στην κρίση εμπιστοσύνης στο πολιτικό σύστημα και στην αδυναμία πολιτικής έκφρασης μιας μπλοκαρισμένης κοινωνίας αλλά και πολιτικής, στην κομματοκεντρική συγκρότηση του πολιτικού συστήματος, σε κοινωνικο-οικονομικούς λόγους, στην κρίση του εκπαιδευτικού μηχανισμού, και σε μια αδύναμη κοινωνία πολιτών, στην κρίση αυθεντίας των κεντρικών κρατικών-πολιτικών θεσμών, στη δομική αυθαιρεσία των κρατικών μηχανισμών (σ.35-36).

Ορισμένοι αναγνώρισαν σε αυτή τη νεανική κινητοποίηση πολυεπίπεδα μηνύματα και σημάδια μιας γενικότερης κοινωνικής δυσφορίας, που εκτείνεται πέρα από τα στενά εθνικά πλαίσια *«αλλά φαίνεται να ανοίγει έναν νέο κύκλο διεθνών αστεακών «εξεγέρσεων», σχετιζόμενων με τις αναταράξεις που προκαλεί η ευρωπαϊκή ενοποίηση στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης»* (σ.37). Σε κάθε περίπτωση το πολιτικό αποτέλεσμα αυτής της έκρηξης συνετέλεσε σε μια μεγαλύτερη κρίση αντιπροσώπευσης του πολιτικού συστήματος και οδήγησε στη συγκυριακή νίκη του ΠΑΣΟΚ στην εκλογική αναμέτρηση τον Νοέμβριο του 2009, η οποία επιτεύχθηκε με την ταυτόχρονη αποδυνάμωση της Νέας Δημοκρατίας (Πανταζόπουλος, 2013).

Ωστόσο, το Μάιο του 2010 ξεκίνησε ένας νέος κύκλος κοινωνικής διαμαρτυρίας που εκδηλώθηκε με μια πανελλαδική απεργία και είχε ως αφορμή την απόφαση της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ να ξεκινήσει ένα πρόγραμμα αusterής λιτότητας και ριζικών μεταρρυθμίσεων, όπως απαιτούσε η συμφωνία¹ για τα δάνεια διάσωσης που είχε υπογραφεί με την *«Τρόικα»*. Σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα η απεργιακή κινητοποίηση στην Αθήνα *«μετατράπηκε σε ένα παλιρροϊκό κύμα οργής»* (Παππάς, 2016, σ.151) όταν διαδηλωτές φωνάζοντας συνθήματα κατά των Βουλευτών *«Κλέφτες, κλέφτες»* και *«Να πληρώσει η πλουτοκρατία»*, επιχείρησαν να εισβάλλουν στη Βουλή κατά τη διάρκεια της συζήτησης για τη μείωση των δαπανών. Απωθούμενο από την αστυνομία, το οργισμένο πλήθος, προχώρησε σε βανδαλισμούς

¹ Το πρόγραμμα διάσωσης της χώρας από τη χρεοκοπία και παραμονής της στην Ευρωζώνη, που υπογράφηκε μεταξύ της χώρας και των ξένων, είναι γνωστό με το όνομα *«Μνημόνιο»*, (Παππάς, 2016).

και ρίψη από βόμβες μολότοφ, ενώ έβαλε φωτιά σε πλήθος κτηρίων στο κέντρο της Αθήνας. Τότε έλαβε χώρα ένα ιδιαίτερα θλιβερό συμβάν, όταν τρεις υπάλληλοι τράπεζας² οδηγήθηκαν σε θάνατο που προκλήθηκε από ασφυξία όταν το κατάστημα πυρπολήθηκε από διαδηλωτές (Παππάς, 2016).

Ένα χρόνο αργότερα και με αφορμή ένα υποτιθέμενο πανό των Ισπανών «Αγανακτισμένων» το οποίο φέρεται να έγραφε «*Ησυχία, μην ξυπνήσουμε τους Έλληνες*», ξέσπασε μια μεγάλη αυθόρμητη κινητοποίηση στην Αθήνα και σε πολλές άλλες πόλεις της χώρας την Άνοιξη-Καλοκαίρι του 2011. Η μαζική κοινωνική διαμαρτυρία, γνωστή ως κινητοποίηση των «Αγανακτισμένων», με μια «*ριζοσπαστικά αντισυστημική κατεύθυνση*» (σ.40), δεν διέθετε πρόγραμμα και ηγεσία ενώ είχε ως μόνιμο εχθρό το Μνημόνιο που υπογράφηκε ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τρόικα (ΔΝΤ, ΕΕ, ΕΤ), η εφαρμογή του οποίου προϋπέθετε τη λήψη επαχθών μέτρων δημοσιονομικής πειθαρχίας (Πανταζόπουλος, 2013).

Η πολιτική τάξη στο σύνολό της κατηγορούνταν ως «ανίκανη» και «διεφθαρμένη», η κυβέρνηση αποκαλούνταν «χουντική» και «κατοχική» και ένα γενικότερο κύμα οργής κατέκλυζε το δημόσιο χώρο. Στις σχεδόν καθημερινές μαζικές συγκεντρώσεις στην πλατεία Συντάγματος μπροστά από τη Βουλή – ορισμένες φορές ειρηνικές ενώ άλλες φορές συνοδευόμενες από εκρήξεις βίας – ένα διόλου ευκαταφρόνητο τμήμα «Αγανακτισμένων» πολιτών, διαδήλωνε με ελληνικές σημαίες αναθεματίζοντας την «παγκόσμια διακυβέρνηση», τις τράπεζες, τις αγορές, το σύνολο των ιθυνόντων της υφιστάμενης «παρακμής» (στους οποίους αξίζει κρεμάλα) που κατέστησαν θύμα τους τη χώρα αλλά κυρίως την Καγκελάριο της Γερμανίας, Άγκελα Μέρκελ, για τη αμείλικτη στάση της απέναντι στην Ελλάδα (Πανταζόπουλος, 2013).

Απέναντι σε αυτή την κοινωνική διαμαρτυρία ευρύτερες πολιτικές δυνάμεις, τόσο από το χώρο της Αριστεράς αλλά και τη Δεξιάς, υιοθέτησαν μια λαϊκιστική και αντιστασιακή στάση. Ένα μεγάλο κομμάτι της ριζοσπαστικής Αριστεράς, κυρίως μέσω του κόμματος του ΣΥΡΙΖΑ, υποστήριζε ένθερμα την συλλογική διαμαρτυρία, τασσόταν με το μέρος των διαδηλωτών ενώ υιοθέτησε μια καταγγελτική ρητορική απέναντι στην Τρόικα, στην κυβέρνηση και στις πολιτικές αποφάσεις. Αλλά και κόμματα προερχόμενα από το δεξιό πόλο, όπως η Νέα Δημοκρατία, υιοθέτησαν

² Οι τράπεζες καθώς και άλλες μεγάλες επιχειρήσεις, ειδικά όσες σχετίζονταν με ξένα συμφέροντα, αποτελούσαν στόχους των διαδηλωτών (Παππάς, 2016).

ανάλογη σκληρή φρασεολογία κατά της κυβέρνησης, εναντίον του συστήματος και της νέας παγκόσμιας τάξης (Πανταζόπουλος, 2013).

Την ίδια περίοδο με το κίνημα των Αγανακτισμένων το 2011, εμφανίστηκε και ένα «αριστεριστικής προέλευσης» κίνημα πολιτικής ανυπακοής με τίτλο «Δεν πληρώνω» και περιελάμβανε τακτικές όπως η άρνηση πληρωμής των διοδίων στις εθνικές οδούς, των εισιτηρίων στα μέσα μαζικής μεταφοράς αλλά και λογαριασμών της ΔΕΗ, επιβαρυνμένων με πρόσθετους φόρους (Πανταζόπουλος, 2013· Παππάς, 2016).

Πολλοί ήταν οι λόγοι που οδήγησαν ένα μεγάλο αριθμό Ελλήνων με ετερόκλητα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά και συμφέροντα να διαδηλώνει μαζικά και για τόσο μεγάλη χρονική διάρκεια. Αναμφίβολα, οι μαθητές ήταν οργανωμένοι με τη δολοφονία ενός συμμαθητή τους και με την επερχόμενη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, οι μετανάστες με την αποστέρηση των δικαιωμάτων τους, οι δημόσιοι υπάλληλοι με την μείωση των εισοδημάτων τους, οι άνεργοι με την οικονομική κατάρρευση, οι ταξιτζήδες με την απελευθέρωση του επαγγέλματος ενώ όλοι οι υπόλοιποι με το αναποτελεσματικό πολιτικό σύστημα και με την ανεντιμότητα των πολιτικών προσώπων. Εντούτοις, *«εκείνο που στην πραγματικότητα κινητοποίησε όλη αυτή την ετερόκλητη μάζα των απλών ανθρώπων ήταν η εχθρότητα προς το ίδιο το κράτος -και προς τα κόμματα που ως τότε το έλεγχαν-, το οποίο θεωρούσαν πως τους είχε προδώσει»* (Παππάς, 2016, σ.157).

Όπως αναφέρει η Γεωργιάδου (2016) οι περίοδοι κρίσεων δημιουργούν μια εγγενή διαθεσιμότητα υπέρ του λαϊκισμού, διότι τέτοιες καταστάσεις ενεργοποιούν την αέναη αναζήτηση και κατασκευή ενόχων, την υιοθέτηση μιας στοχευμένης ρητορικής (blame rhetoric), την επίρριψη και μετάθεση ευθυνών σε άλλους για μια αρνητική ή αρνητικά εκλαμβανόμενη συνθήκη, τη δημιουργία του συναισθήματος της μνησικακίας και τη δαιμονοποίηση του υπάρχοντος οικονομικού και πολιτικού κατεστημένου.

1.2 Πολιτικές συνθήκες ανάδειξης του ΣΥΡΙΖΑ και των ΑΝ.ΕΛ.

Η δυσaréσκεια της κοινωνίας απέναντι στο κατεστημένο πολιτικό σύστημα, το χρονικό διάστημα 2008-2012, επέφερε μια μεγάλη κρίση νομιμοποίησης των κομμάτων και σημαντική κυβερνητική αστάθεια. Η οικονομική, κοινωνική και αξιακή κρίση που βίωνε η χώρα, ανέδειξε νέους κομματικούς σχηματισμούς και

σηματοδότησε τη μετάβαση από ένα σύστημα δικομματισμού (ΠΑΣΟΚ-ΝΔ) σε ένα νέο σύστημα πολωμένου πολυκομματισμού, αλλάζοντας τον πολιτικό χάρτη της χώρας ριζικά (Παππάς, 2016). Ωστόσο, σύμφωνα με τον ερευνητή Mudde (2015) η κρίση δεν τροποποίησε τόσο την πολιτική σκηνή της χώρας ώστε να καλλιεργηθεί ένας εξολοκλήρου καινούριος ανταγωνισμός μεταξύ των κομμάτων, απλώς αντικαταστάθηκε ο βασικός «πατριωτικός αριστερός λαϊκιστικός πόλος του δικομματικού συστήματος, από ΠΑΣΟΚ σε ΣΥΡΙΖΑ³» (σ.208).

Οι εκλογικές αναμετρήσεις του Μαΐου και του Ιουνίου του 2012 περιγράφονται ως «σεισμικές εκλογές» εξαιτίας της θεμελιώδους αλλαγής του πολιτικού τοπίου, υπό τις συνθήκες μιας άνευ προηγουμένου χρηματοπιστωτικής κρίσης (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014). Ύστερα από περισσότερο από τρεις δεκαετίες, επήλθε η κατάρρευση του δικομματικού συστήματος, ενώ η πλειοψηφία των υποστηρικτών του απομακρύνθηκε από το πολιτικό κέντρο, εκφράζοντας την προτίμησή του σε ριζοσπαστικά, ακόμα και σε εξτρεμιστικά κόμματα. Τα δυο παραδοσιακά κόμματα της κυβέρνησης, το ΠΑΣΟΚ και η ΝΔ, με περιορισμένες πλέον δυνατότητες ελιγμών εξαιτίας της επιβολής των μέτρων της Τρόικα, έχασαν σημαντικό τμήμα της εκλογικής τους βάσης, γεγονός που τους αποστέρησε τη δυνατότητα σχηματισμού αυτοδύναμων κυβερνήσεων. Ταυτόχρονα, ανελίχθηκαν στην πολιτική σκηνή νέα κόμματα που επιχείρησαν αμέσως να ιδιοποιηθούν την εκλογική τους βάση, η οποία είχε ανέκαθεν ροπή προς τον λαϊκισμό και αναζητούσε ήδη καινούριους αρχηγούς που θα προωθούσαν τα συμφέροντα και τις επιθυμίες της (Παππάς, 2016).

Στο σημείο αυτό θα επιχειρήσουμε μια σύντομη αναδρομή των πολιτικών εξελίξεων και του κομματικού ανταγωνισμού της Ελλάδας για να κατανοηθεί ποιες συνθήκες οδήγησαν στην αύξηση της πολιτικής επιρροής των κομμάτων του ΣΥΡΙΖΑ και των ΑΝΕΛ, όπως αποτυπώθηκε στα αποτελέσματα των εκλογών του 2012. Μετά το τέλος της επτάχρονης στρατιωτικής δικτατορίας και την αποκατάσταση της δημοκρατίας, οι πρώτες εκλογικές αναμετρήσεις της χώρας, διεξήχθησαν το 1974 και το 1977 και ανέδειξαν για κυβέρνηση την Νέα Δημοκρατία με Πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή. Οι αμέσως επόμενες εκλογές που διενεργήθηκαν το 1981 υπό τον Γεώργιο Ράλλη οδήγησαν σε θρίαμβο το σοσιαλιστικό κόμμα του ΠΑΣΟΚ,

³ Στις εκλογές του 2012 ο ΣΥΡΙΖΑ είχε απορροφήσει το 25 έως 30% των ψηφοφόρων του πρώην κυβερνητικού κόμματος του ΠΑΣΟΚ που είχε συρρικνωθεί σε ένα μικρό σοσιαλιστικό κόμμα (Κουστένης, 2014, σ. 120 και επόμενα).

ύστερα από μια μακροχρόνια διακυβέρνηση από τη δεξιά παράταξη (Παναγιωτόπουλος, 2009). Το χρονικό διάστημα 1981-2009, η εξουσία ουσιαστικά εναλλασσόταν μεταξύ της μονοκομματικής κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ και της Νέας Δημοκρατίας, που ανταγωνίζονταν μεταξύ τους μέσα σε ένα πολωμένο κλίμα για τον έλεγχο των κρατικών πόρων (Παππάς, 2016).

Τα θεμέλια αυτού του συστήματος τέθηκαν από το ΠΑΣΟΚ, ενός «από τα πιο επιτυχημένα λαϊκιστικά κόμματα στην ευρωπαϊκή ιστορία» (Mudde & Kaltwasser, 2017, σ.11). Το σοσιαλιστικό κόμμα ακολούθησε μια στρατηγική διανομής κρατικών παροχών για να αυξήσει την εκλογική του δύναμη και να ελαχιστοποιήσει το πολιτικό του κόστος. Στις τρεις δεκαετίες εναλλασσόμενης εξουσίας, αυτή η προσφιλή τακτική των κυβερνήσεων των δύο μεγάλων κομμάτων, δημιούργησε έναν υπερτροφικό δημόσιο τομέα, δραματική αύξηση των δημόσιων δαπανών και ενίσχυση της διαφθοράς (Παππάς, 2016).

Η μονοκομματική, ακόμα, κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, με Πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, κατά το διάστημα διακυβέρνησής της από το 2004 έως το 2009, ακολούθησε παρόμοια πολιτική με του ΠΑΣΟΚ. Η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας φαινόταν να συνεχίζεται κανονικά παρά τα προβλήματα που αντιμετώπιζε κατά καιρούς. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ της χώρας ανερχόταν στο 4,2% από την υιοθέτηση του ευρώ ως κοινού νομίσματος στην Ευρώπη το 2002 μέχρι την περίοδο της κρίσης. Η μεγάλη μείωση των επιτοκίων έδωσε τη δυνατότητα στους Έλληνες να δανείζονται από τις παγκόσμιες αγορές με ίσους όρους με τους πιο πλούσιους Ευρωπαίους, παρά τη μείωση της ανταγωνιστικότητας και την αποτυχία των μεταρρυθμίσεων, γεγονός που συνέβαλε δραστικά στη δημιουργία μιας ψευδαίσθησης ανθηρής οικονομίας της χώρας. Η Ελλάδα, ανεξαρτήτως του μικρού της μεγέθους, αισθανόταν περήφανη για την περίοπτη θέση της, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, όπως και αποδείχθηκε με την πολυέξοδη διοργάνωση των ολυμπιακών αγώνων το 2004 στην Αθήνα. Ωστόσο, ύστερα από μια, μικρής διάρκειας, περίοδο ευφορίας, ξεκίνησε η σταδιακή κατάρρευση (Παππάς, 2016).

Μια σειρά γεγονότων όπως οι αλληπάλληλες πυρκαγιές σε πολυάριθμα μέρη της Ελλάδας, τα σκάνδαλα που βγήκαν στο φως της δημοσιότητας, οι νεανικές εξεγέρσεις και βέβαια η δραματική αύξηση του δημόσιου χρέους στάθηκαν μερικές μόνο από τις αιτίες που οδήγησαν τον τότε πρωθυπουργό της χώρας, Κωνσταντίνο Καραμανλή, το φθινόπωρο του 2009 και εν τω μέσω της δεύτερης κυβερνητικής του

θητείας, να προκηρύξει πρόωρες εκλογές. Υπό το βάρος της δυσχερούς κατάστασης της οικονομίας και με το έλλειμα του προϋπολογισμού στο 15,4% του ΑΕΠ σε απόλυτη αναντιστοιχία με τις απαιτήσεις της Ευρωζώνης, οι εκλογές για το κυβερνών κόμμα της ΝΔ φάνταζαν μονόδρομος (Παππάς, 2016).

Το ΠΑΣΟΚ, μόνο του στον εκλογικό στίβο, και με το λαϊκιστικό προεκλογικό σύνθημα του Γιώργου Παπανδρέου «Λεφτά υπάρχουν», εξελέγη αυτοδύναμη κυβέρνηση τον Οκτώβριο του 2009. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής παραιτήθηκε από την ηγεσία της Νέας Δημοκρατίας και η διαδοχή του κόμματος πέρασε στον Αντώνη Σαμαρά. Το ΠΑΣΟΚ ήρθε αντιμέτωπο με το τεράστιο δημοσιονομικό πρόβλημα της χώρας, το οποίο ανάγκασε τον Γιώργο Παπανδρέου το Μάιο του 2010 να συνάψει δάνειο 110 δις. Ευρώ με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (φορείς γνωστοί με το όνομα «Τρόικα»). Το πρόγραμμα διάσωσης της χώρας από τη χρεοκοπία και παραμονής της στην Ευρωζώνη που υπογράφηκε μεταξύ της χώρας και των ξένων πιστωτών ονομάστηκε «Διακανονισμός Χρηματοδότησης Άμεσης Σταθερότητας», γνωστό με το όνομα «Μνημόνιο». Βάσει της παραπάνω συμφωνίας η χώρα υποχρεούταν να προβεί σε μεγάλες περικοπές στον κρατικό μηχανισμό και σε ριζικές μεταρρυθμίσεις με στόχο την δημοσιονομική της εξυγίανση (Παππάς, 2016).

Η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ προσπάθησε αλλά χωρίς επιτυχία να εφαρμόσει τα συμφωνηθέντα ενώ παράλληλα η σθεναρή αντίσταση του λαού στα σκληρά μέτρα λιτότητας (επιπρόσθετη επιβολή φόρων, μείωση εισοδήματος και προγραμμάτων κοινωνικής ασφάλισης κ.α.) και το μνημόνιο εκφραζόταν με μαζικές διαμαρτυρίες σε δρόμους και πλατείες με κάθε ευκαιρία. Το 2011 εκδηλώθηκε το κίνημα των Αγανακτισμένων όπως άλλωστε συνέβη σε πολλές δυτικοευρωπαϊκές χώρες όπως στην Ισπανία με το κίνημα των Indignados. Το κίνημα των Αγανακτισμένων αποτελούσε μια κινητοποίηση διαμαρτυρίας που εκδηλώθηκε με μαζικές συγκεντρώσεις πολιτών σε όλη τη χώρα. Δεδομένης της κατάστασης και των ασφυκτικών πιέσεων που επιβάρυναν την Ελλάδα, ο Γιώργος Παπανδρέου οδηγήθηκε αρχικά σε ανασχηματισμό κυβέρνησης τον Ιούνιο του 2011 και τελικά σε παραίτηση από Πρωθυπουργός της χώρας τον Νοέμβριο του ίδιου έτους. Το χρονικό διάστημα 2009-2011 ο λαϊκισμός διαδραμάτιζε δεσπόζοντα ρόλο στο πολιτικό σύστημα της Ελλάδας, με τους αρχηγούς όλων των κομμάτων να επιδίδονται σε αλληλοκατηγορίες με την υιοθέτηση μιας λαϊκιστικής ρητορικής (Vasilopoulou, Halikiopoulou & Exadaktylos, 2013).

Μετά την παραίτηση του Γεώργιου Παπανδρέου, σχηματίστηκε συμμαχική κυβέρνηση από τρία κόμματα, από το ΠΑΣΟΚ, τη ΝΔ και το μικρότερο κόμμα του ΛΑΟΣ με Πρωθυπουργό τον Λουκά Παπαδήμο. Επί κυβερνήσεως Παπαδήμου, το 2012 το Μνημόνιο Ι καταργήθηκε για να δώσει τη θέση του σε ένα νέο πρόγραμμα διάσωσης, γνωστό ως Μνημόνιο ΙΙ, το οποίο στόχευε πρωτίστως στην αποφυγή της χρεοκοπίας, στη διατήρηση του νομίσματος του ευρώ και στην σταθεροποίηση της οικονομίας (Παππάς, 2016).

Είναι σημαντικό στο σημείο αυτό να αναφέρουμε πως η Ελλάδα συνιστά τη μοναδική χώρα μεταξύ άλλων ευρωπαϊκών χωρών (Ιταλία, Πορτογαλία, Ιρλανδία), όπου το πρώτο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής των διεθνών δανειστών οδήγησε στην κατάρρευση του μέχρι τότε συστήματος πολιτικής εκπροσώπησης και στην αποσύνθεση της κοινωνικής συνοχής: ένα γεγονός που δεν σχετίζεται αποκλειστικά με τους αδύναμους θεσμούς του κράτους, αλλά και με την ιδιαίτερα αυξημένη αντίσταση της κοινωνίας απέναντι στις μεταρρυθμίσεις που αποσκοπούσαν στην βιωσιμότητα της χώρας και στην αύξηση της ανταγωνιστικότητάς της σε παγκόσμιο επίπεδο (Παππάς, 2016).

Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του Μαΐου 2012, τα άλλοτε πανίσχυρα κόμματα της ΝΔ και του ΠΑΣΟΚ, βλέποντας τη δραματική μείωση του εκλογικού τους σώματος, σχημάτισαν τελικά κυβέρνηση συνεργασίας τον Ιούνιο του 2012 μετά από ένα δεύτερο γύρο εκλογών με την υποστήριξη της ΔΗΜΑΡ (του Φώτη Κουβέλη). Τα κόμματα της συγκυβέρνησης μέσα σε συνθήκες προστριβών, τόσο στο εσωτερικό τους όσο και μεταξύ τους, και κάτω από την πίεση των διεθνών πιστωτών της χώρας, ήταν υποχρεωμένα να υλοποιήσουν μεταρρυθμίσεις τομέων του κράτους, να καλλιεργήσουν ευνοϊκές προϋποθέσεις οικονομικής ανάπτυξης και να μείνουν πιστά στις δεσμεύσεις απέναντι στην Ευρωζώνη, ενέργειες που θα εξασφάλιζαν την παραμονή της χώρας σε αυτή (Παππάς, 2016).

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, ο άλλοτε περιθωριοποιημένος αριστερός συνασπισμός του ΣΥΡΙΖΑ, ένα κόμμα που τασσόταν κατά της δανειακής σύμβασης (μη διάσωσης), αύξησε θεαματικά την πολιτική του επιρροή (συγκέντρωσε σχεδόν 27%) στις εκλογές του Ιουνίου 2012 και έγινε αξιωματική αντιπολίτευση. Ταυτόχρονα, η κοινωνική κρίση, η απαξίωση του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος αλλά και η ανθρωπιστική κρίση, που πυροδοτήθηκε εξαιτίας της παράνομης μετανάστευσης στο εσωτερικό της χώρας, δημιούργησαν ένα γόνιμο έδαφος για την είσοδο της Χρυσής Αυγής - ενός πολιτικά περιθωριοποιημένου, νεο-ναζιστικού

κόμματος - στην κεντρική πολιτική σκηνή, το οποίο πέτυχε σημαντική κοινοβουλευτική εκπροσώπηση στις γενικές εκλογές του 2012 (Γεωργιάδου, 2016· Παππάς, 2016).

Η είσοδος του κόμματος της Χρυσής Αυγής, μιας εγκληματικής οργάνωσης, στο ελληνικό Κοινοβούλιο και η ανάδειξή της σε τρίτη ισχυρότερη πολιτική δύναμη ήταν η απόδειξη για την ύπαρξη μιας βαθιά ριζωμένης εξτρεμιστικής πολιτικής κουλτούρας στην ελληνική κοινωνία (Νικολακόπουλος, 2015). Η εκλογική ενίσχυση της Χρυσής Αυγής συγχρονίστηκε με την εκλογική άνοδο ενός επίσης ακροδεξιού κόμματος, των Ανεξάρτητων Ελλήνων, το οποίο στις εκλογές το Μάιο του 2012 συγκέντρωσε ποσοστό 10.6% του συνόλου των ψήφων (Georgiadou, 2013). Σύμφωνα με την ερευνήτρια του φαινομένου της μεταπολεμικής άκρας δεξιάς Βασιλικής Γεωργιάδου (2008), όσο κλιμακώνεται η απαξίωση και η καχυποψία των ψηφοφόρων απέναντι στους θεσμούς και στους εκπροσώπους της δημοκρατίας, όπως πράγματι συνέβη εν μέσω της οικονομικής κρίσης, τόσο αναδεικνύονται κομματικοί σχηματισμοί που βρίσκονται στα άκρα των ιδεολογικών πόλων με έμφαση αυτών του δεξιού άκρου⁴. Ο ΣΥΡΙΖΑ, με αρχηγό τον Αλέξη Τσίπρα, τον Ιανουάριο του 2015, ανήλθε στην εξουσία. Ο σχηματισμός κυβέρνησης επιτεύχθηκε με τη συνεργασία του με το ακροδεξιό κόμμα των ΑΝ.ΕΛ. του Πάνου Καμμένου (Πανταζόπουλος, 2016).

Όπως συνέβη και σε άλλες χώρες της πρόσφατης οικονομικής και πολιτικής κρίσης (Ισπανία, Ιταλία), η ραγδαία απώλεια της πολιτικής εμπιστοσύνης και η υποβάθμιση της ποιότητας της ζωής των πολιτών, ήταν συνθήκες που δημιούργησαν ένα γόνιμο έδαφος για την ενδυνάμωση λαϊκιστικών δυνάμεων. Η διεύρυνση της εκλογικής απήχησης πολιτικών κομμάτων που υιοθετούσαν λαϊκιστική φρασεολογία και η άνοδος του φαινομένου του λαϊκισμού ευνοήθηκαν από το ξέσπασμα της οικονομικής ύφεσης της Ελλάδας· πολύ δε περισσότερο από τον συγχρονισμό διαφορετικών ειδών κρίσης, της πολιτικής, της οικονομικής και την κοινωνικής, όπως συνέβη στη χώρα μας (Γεωργιάδου, 2016).

Για τις ανάγκες αυτής της εργασίας είναι απαραίτητη μια σύντομη ιστορική αναδρομή των δυο υπό έρευνα κομμάτων, του ΣΥΡΙΖΑ και των ΑΝ.ΕΛ.

⁴ Το κόμμα του ΛΑ.Ο.Σ. (Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός), ένα εθνικολαϊκιστικό κόμμα του ακροδεξιού χώρου, επίσης αύξησε την εκλογική του δύναμη το διάστημα 2004-2009 (Γεωργιάδου, 2015).

Επιπρόσθετα, θα επιχειρήσουμε να φωτίσουμε τις συνθήκες κάτω από τις οποίες αναρριχήθηκαν στην ελληνική πολιτική σκηνή και τέλος θα παραθέσουμε μερικές εκ των βασικών καταστατικών τους αρχών στοχεύοντας στη χαρτογράφηση όλων εκείνων των στοιχείων που συνθέτουν την εικόνα τους.

1.3 Το κόμμα του ΣΥΡΙΖΑ

α) Λίγα λόγια για το κόμμα του ΣΥΡΙΖΑ. Οι συνθήκες ανάδειξής του στην πολιτική σκηνή.

Ο ΣΥΡΙΖΑ, συνιστά αξιοπρόσεκτο πολιτικό φαινόμενο, καθώς μέσα σε ένα πολύ μικρό χρονικό διάστημα και κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, αύξησε θεαματικά την επιρροή του στην πολιτική σκηνή της Ελλάδας: από ένα 4,60% στις γενικές εκλογές του 2009 εκτοξεύτηκε στο 26,89% στις εκλογές του 2012 και αναδείχθηκε κύριο κόμμα της αντιπολίτευσης⁵. Σύμφωνα με τον ερευνητή Mudde (2015) το αριστερό κόμμα πληροί τις προϋποθέσεις να καλείται ριζοσπαστικό, επειδή τάσσεται υπέρ της δημοκρατίας⁶, αλλά κατά της φιλελεύθερης δημοκρατίας, από την άποψη πως ασπάζεται την λαϊκή κυριαρχία και τον κανόνα της πλειοψηφίας, πλην όμως αντιμάχεται σε ορισμένα φιλελεύθερα στοιχεία όπως ο πλουραλισμός⁷.

Ο Συνασπισμός της Ριζοσπαστικής Αριστεράς, γνωστός με το όνομα ΣΥΡΙΖΑ, δεν εμφανίστηκε στην πολιτική σκηνή της χώρας από τη μια μέρα στην άλλη. Το 1989 ιδρύθηκε ως αριστερό κόμμα το οποίο προερχόταν από την εκλογική συμμαχία της Κομμουνιστικής Αριστεράς και άλλων οργανώσεων του ακραίου αριστερού και κεντροαριστερού χώρου. Το 1992, μετά την αποχώρηση του ΚΚΕ⁸ το 1991, ιδρύθηκε εκ νέου ως ενιαίος πολυτασικός συνασπισμός ο οποίος το 2003 μετονομάστηκε Συνασπισμός της Αριστεράς των Κινήματων και της Οικολογίας (ΣΥΝ). Είχε δημιουργηθεί δηλαδή μια συμμαχία δεκατριών ξεχωριστών αριστερών ομάδων και οργανώσεων - μεταξύ των οποίων μαοϊστές, τροτσκιστές, μαρξιστές

⁵ Ο ΣΥΡΙΖΑ συγκέντρωσε ποσοστό 4,6% στις εκλογές του 2009 ενώ σε αυτές του Ιανουαρίου του 2015 36,3% (Mudde, 2015).

⁶ Ο Mudde (2015) υιοθετεί τον ορισμό του Schumpeter, σύμφωνα με τον οποίο δημοκρατία είναι «ο συνδυασμός της λαϊκής κυριαρχίας και του κανόνα της πλειοψηφίας» (σ.226).

⁷ Κατά τους ερευνητές Mudde και Kaltwasser (2017) ο πλουραλισμός «υποστηρίζει ότι η κοινωνία διαιρείται σε μια ευρεία ποικιλία μερικώς αλληλεπικαλυπτόμενων κοινωνικών ομάδων με διαφορετικές ιδέες και ενδιαφέροντα. (...) Οι πλουραλιστές πιστεύουν ότι μια κοινωνία θα πρέπει να έχει πολλά κέντρα εξουσίας και ότι η πολιτική, μέσω του συμβιβασμού και της συναίνεσης, θα πρέπει να αντανακλά τα ενδιαφέροντα και τις αξίες όσο το δυνατό περισσότερων διαφορετικών ομάδων» (σ.23-24).

⁸ ΚΚΕ: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, μαρξιστικό λενινιστικό κόμμα.

καθώς και σταλινικοί - (Dinas & Rori 2013) μεγαλύτερη συνιστώσα των οποίων ήταν ο Συνασπισμός με πρόεδρο τον Αλέκο Αλαβάνο⁹ (Μπαλάφας, 2012).

Ο Συνασπισμός κατά τα πρώτα χρόνια της δημιουργίας του αυτοσυστήθηκε ως ένας χώρος «πολιτικής ενότητας» (σ.13) της αριστεράς με κυρίαρχες ιδεολογικές οριοθετήσεις την εναντίωσή του κατά του δογματικού κομμουνισμού και κατά της σοσιαλδημοκρατίας. Ωστόσο, ως κομματικός σχηματισμός που φιλοδοξούσε να κυβερνήσει, όφειλε να αναπτύξει ένα κεντρικό θετικό αφήγημα τόσο για την ίδια την Αριστερά όσο και για την κοινωνία. Το πρώτο προγραμματικό συνέδριο του Συνασπισμού το 2003 ήταν καθοριστικής σημασίας για το σχέδιο της μετέπειτα δράσης του καθώς επισφράγισε την ήδη υπάρχουσα μεταστροφή του προς τα κοινωνικά κινήματα στον αγώνα κατά της παγκοσμιοποίησης σε εθνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο και έθεσε ως απώτερο στόχο «την ανατροπή του νεοφιλελευθερισμού» (Μπαλάφας, 2012, σ.14).

Κατά το πρώτο ιδρυτικό συνέδριο του κόμματος το 2008 εξελέγη πρόεδρος ο Αλέξης Τσίπρας, ο οποίος κατέστησε σαφές πως ο εχθρός του Συνασπισμού είναι η υπάρχουσα κυβέρνηση. Το 2009 κατά το δεύτερο προγραμματικό συνέδριο του κόμματος, με τη σοβούσα κρίση να γίνεται ολοένα και πιο αισθητή, το κόμμα υιοθέτησε ένα νέο σχέδιο δράσης σχετικά με την έξοδο της χώρας από την κρίση, προτείνοντας μεταρρυθμίσεις εκσυγχρονισμού του κράτους, της οικονομίας και της κοινωνίας. Το 2013 ο Συνασπισμός διαλύθηκε και ιδρύθηκε εκ νέου ως ενιαίο κόμμα (Μπαλάφας, 2012). Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι μέχρι τον Αύγουστο του 2015 υπήρξε στο κόμμα μια ισχυρή ομάδα από πρώην ορθόδοξους κομμουνιστές που αντιπροσώπευαν μέχρι και το 30% των μελών του που υποστήριζαν την έξοδο από τη ζώνη του ευρώ και ενθάρρυναν το σοσιαλιστικό, αντικαπιταλιστικό του έργο (Eleftheriou, 2009). Η ομάδα αυτή αποσχίστηκε από τον Συνασπισμό για να ιδρύσει ένα νέο κόμμα γνωστό με το όνομα «Λαϊκή Ενότητα» (Mudde, 2015).

Το 2012 και ενώ η Ελλάδα είχε ήδη πληγεί από την οικονομική κρίση, η συγκυβέρνηση ΠΑΣΟΚ-ΝΔ-ΛΑΟΣ με Πρωθυπουργό τον Παπαδήμο, προειδοποιούσε τον λαό για τις επικείμενες περικοπές σε μισθούς και συντάξεις, για νέες φορολογικές επιβαρύνσεις και ακόμα μεγαλύτερη ανεργία ενώ η ακρίβεια ήταν ολοένα επιδεινούμενη. Μέσα σε αυτό το κλίμα ο ΣΥΡΙΖΑ οργάνωνε καμπάνιες για την ανεργία, τις απολύσεις και τα χαράτσια με κυρίαρχη αξίωση να πέσει η

⁹ Εξελέγη πρόεδρος κατά το 4^ο Τακτικό Συνέδριο του Συνασπισμού το 2004 (Μπαλάφας, 2012).

συγκυβέρνηση (Μπαλάφας, 2012). Στις βουλευτικές εκλογές του Ιουνίου του 2012 ο ΣΥΡΙΖΑ αναμετρήθηκε για πρώτη φορά ως ενιαίο κόμμα (και όχι ως Συνασπισμός κομμάτων) και αναδείχθηκε αξιωματική αντιπολίτευση με ποσοστό 26,89%. Ο Αλέξης Τσίπρας, το κεντρικό πρόσωπο του ΣΥΡΙΖΑ, διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην επιτυχία του κόμματος (Παππάς, 2016).

Το κόμμα της ριζοσπαστικής αριστεράς, το οποίο είχε συναρθρωθεί στη δημόσια σφαίρα αρχικά ως νομιμοποιημένη εναλλακτική λύση στο υπό κατάρρευση πολιτικό σύστημα, αύξησε θεαματικά την εκλογική του δύναμη¹⁰. Με αυτό τον τρόπο, από μια πολύ μικρή κοινοβουλευτική αριστερή δύναμη στα όρια της εκλογικής επιβίωσης, καρπώθηκε ένα μεγάλο κομμάτι της λαϊκής δυσαρέσκειας εξαιτίας των πολιτικών που ακολούθησαν οι υπάρχουσες κυβερνήσεις και μεταμορφώθηκε στην μεγαλύτερη απειλή του πολωμένου δικομματισμού¹¹. Το ριζοσπαστικό κόμμα, επικράτησε στον αριστερό λαϊκιστικό πόλο αποτελώντας ουσιαστικά μια επικαιροποιημένη εκδοχή, αν όχι αντικατάσταση, του παλαιού ΠΑΣΟΚ, στο εσωτερικό του οποίου βρίσκονται μέχρι και σήμερα εμφωλευμένα πολλά στελέχη του πρώην κόμματος (Mudde, 2015).

Σε γενικές γραμμές, η πολιτική του πρακτική σε όλους τους κοινωνικούς τομείς, κατά την προ-κυβερνητική περίοδο, χαρακτηρίστηκε από μια ενεργή, πολλές φορές βίαιη, συμμετοχή κατά της επιβολής των δημοκρατικά θεσπισμένων νόμων, από την υποστήριξη των κατοχυρωμένων από το νόμο συμφερόντων και από τον αποκλεισμό κάθε προσπάθειας συζήτησης και συμβιβασμού· και όλα αυτά σε μια εποχή όπου το ενδεχόμενο της κρατικής χρεοκοπίας βρισκόταν ψηλά στην ευρωπαϊκή ατζέντα (Ψυχογιός, 2013).

β) Ιδεολογική ταυτότητα του ΣΥΡΙΖΑ σύμφωνα με το καταστατικό¹² του (2013).

Σύμφωνα με το καταστατικό του κόμματος, όπως προέκυψε από το πρώτο Συνέδριο τον Ιούλιο του 2013, ο Συνασπισμός της Ριζοσπαστικής Αριστεράς

¹⁰ Ο ΣΥΡΙΖΑ συγκέντρωσε ποσοστό 4,6% στις εκλογές του 2007 ενώ σε αυτές του Ιανουαρίου του 2015 36,3% (Mudde, 2015).

¹¹ Το σοσιαλιστικό κόμμα του ΠΑΣΟΚ και το δεξιό κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, ανέβαιναν στην εξουσία εναλλάξ για τρεις δεκαετίες. Με την είσοδο νέων κομμάτων στον πολιτικό ανταγωνισμό, δημιουργήθηκε ένα πολυκομματικό σύστημα στην Ελλάδα (Παππάς, 2016).

¹² Καταστατικό του ΣΥΡΙΖΑ. Ανακτήθηκε από την επίσημη ιστοσελίδα του ΣΥΡΙΖΑ:

<https://www.syriza.gr/page/katastatiko.html>

(ΣΥΡΙΖΑ) αυτοπροσδιορίζεται ως «ενιαίο, μαζικό, δημοκρατικό, πολυτασικό κόμμα της σύγχρονης Αριστεράς» το οποίο «φιλοδοξεί να εκφράσει πολιτικά τον κόσμο της εργασίας, των αυτοαπασχολούμενων, της αγροτιάς, της νεολαίας, της προοδευτικής διανοήσης και καλλιτεχνικής δημιουργίας, όλων εκείνων που υφίστανται την εκμετάλλευση και την καταπίεση». Αγωνίζεται για την προάσπιση της δημοκρατίας, της εθνικής ανεξαρτησίας, της λαϊκής κυριαρχίας, της κοινωνικής προκοπής και απελευθέρωσης καθώς και για το σοσιαλισμό. Υπερασπίζεται τις αξίες της κοινωνικής δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης, της ισότητας και της ελευθερίας και τάσσεται εναντίον του εθνικισμού, του милитарισμού, του ρατσισμού, της πατριαρχίας και του φασισμού.

Το αριστερό ριζοσπαστικό κόμμα, βάσει του καταστατικού του, εμφανίζεται ως μια ανταγωνιστική πολιτική δύναμη απέναντι στις καπιταλιστικές σχέσεις εκμετάλλευσης, καταπίεσης και αποξένωσης. Παράλληλα οργανώνει την κοινωνική και πολιτική δράση του με βάση τις κοινωνικές αντιθέσεις ενώ αγωνίζεται για την ανατροπή τους καθώς και για την κοινωνική χειραφέτηση. Υποστηρίζει την αναγκαιότητα για κοινή δράση και συμπαράταξη όλων των δυνάμεων της Αριστεράς στην Ελλάδα, την Ευρώπη και τον κόσμο, οι οποίες θα εμπνεύσουν και θα συμβάλουν δραστικά στην οργάνωση και κινητοποίηση των λαϊκών δυνάμεων, αποσκοπώντας στην οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική ανασύνθεση της χώρας, σε μια Ευρώπη ριζικά αναμορφωμένη από τους λαούς και τέλος σε έναν κόσμο δημοκρατικό και ειρηνικό.

Ο ΣΥΡΙΖΑ μέσα σε μια περίοδο κρίσης του πολιτικού συστήματος της Ελλάδας αλλά και φυσικής απαξίωσης των ιστορικών κομμάτων, στοχεύει να αποτελέσει ένα πραγματικά νέο, σε ιδέες, λειτουργία και πολιτική πρακτική, κόμμα που θα βρίσκεται *«στον αντίποδα των αρχηγικών, συγκεντρωτικών κομμάτων εξουσίας»*, ικανό να συντονίζει τις λαϊκές δυνάμεις της κοινωνίας στον κοινό αγώνα για την παρεμπόδιση της καταστροφής που διενεργείται στη χώρα και στην κοινή *«ελπίδα για την ανατροπή των κυρίαρχων καπιταλιστικών σχέσεων, την οργάνωση του κοινωνικού μετασχηματισμού και τη ριζική αναμόρφωση των παραγωγικών και καταναλωτικών προτύπων»*.

Στο κείμενο του καταστατικού συχνή είναι η χρήση της λέξης «σοσιαλισμός» ο οποίος και ανάγεται σε στρατηγικό στόχο του κόμματος. Αναφέρεται ειδικότερα πως

Ο αγώνας για την ανατροπή της κοινωνικής καταστροφής που συντελείται στην πατρίδα μας, για την αναστροφή της πορείας σε ριζικά αντίθετη κατεύθυνση με την ανάπτυξη του λαϊκού κινήματος και τη συγκρότηση κυβέρνησης κοινωνικής σωτηρίας και αριστερής διεξόδου, συνδέεται με την προοπτική του σοσιαλισμού, που αποτελεί το στρατηγικό στόχο του ΣΥΡΙΖΑ. Για εμάς ο σοσιαλισμός είναι μορφή οργάνωσης της κοινωνίας που βασίζεται στην κοινωνική ιδιοκτησία και διαχείριση των παραγωγικών μέσων (...) Γνωρίζουμε ότι ο σοσιαλισμός δεν είναι υπόθεση ενός πολιτικού φορέα, αλλά των εργαζόμενων τάξεων και της κοινωνικής συμμαχίας της μεγάλης πλειοψηφίας ενός λαού.(...) Για εμάς ο σοσιαλισμός είναι απόλυτα συνυφασμένος με την ενεργό συμμετοχή όλων στις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές υποθέσεις και κατοχυρώνει την αντίστοιχη διάχυση της εξουσίας.

Ρητή είναι η απαίτηση του κόμματος για επικράτηση της δημοκρατίας *«σε όλα τα κύτταρα της δημόσιας ζωής»*, όπου η συλλογικότητα θα υπερισχύει της ατομικότητας και η αλληλεγγύη του ανταγωνισμού, προκειμένου οι εργαζόμενοι να είναι σε θέση να σχεδιάζουν και να διευθύνουν την παραγωγή με τα εκλεγμένα τους όργανα αλλά και να την προσανατολίζουν στην ικανοποίηση των κοινωνικών τους αναγκών.

Επίσης, μέσω του καταστατικού, αναδεικνύεται η κινηματική δράση του κόμματος η οποία είναι χαρακτηριστική της ταυτότητάς του. Ο ΣΥΡΙΖΑ υποστηρίζει ένθερμα τους εργατικούς και λαϊκούς αγώνες *«για δημοκρατία, εθνική ανεξαρτησία, λαϊκή κυριαρχία, κοινωνική προκοπή και απελευθέρωση»*. Συμμετέχει ενεργά στο εργατικό και στο ευρύτερο λαϊκό κίνημα, στις ποικίλες εκλογικές και πολιτικές αναμετρήσεις, και στο διεθνές κίνημα ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Επιπλέον, παρουσιάζεται ως κόμμα με απανταχού παρουσία, καθώς *«βρίσκεται και παρεμβαίνει παντού»*, όχι μόνο μέσα και έξω από τους θεσμούς αλλά και στους δρόμους, στις πλατείες, στα κινήματα στις πόλεις, στα χωριά, στους χώρους εργασίας κλπ.

Ο ΣΥΡΙΖΑ, όπως προκύπτει σύμφωνα με το καταστατικό του, επιστρατεύει όλες του τις δυνάμεις ώστε να συμβάλει στη συγκρότηση *«ενός ισχυρού λαϊκού, μαζικού και ενωτικού κινήματος, ενός κινήματος αντίστασης και ανυπακοής στον εντεινόμενο κρατικό και εργοδοτικό αυταρχισμό, ενός κινήματος γνήσιας και αποτελεσματικής αλληλεγγύης προς τα θύματα της κρίσης, ενός κινήματος εν τέλει πολιτικής ανατροπής»*. Το έργο του εκτείνεται πέρα από τα σύνορα της Ελλάδας με την ανάληψη διεθνών πρωτοβουλιών, τόσο στην Ευρώπη μέσω του Κόμματος Ευρωπαϊκής Αριστεράς όσο και διεθνώς, με απώτερο σκοπό να συμβάλει στον κοινό αγώνα των λαών ενάντια στο ευρωπαϊκό και στο διεθνές κεφάλαιο, στον έμπρακτο συντονισμό των αντίστοιχων αγώνων και στην ανάδειξη της ριζοσπαστικής

Αριστεράς σε βασικό παράγοντα των ευρωπαϊκών και παγκόσμιων εξελίξεων. Ο ΣΥΡΙΖΑ, μέσω του αγώνα του, αποκηρύσσει τη μοιρολατρία και *«τον δήθεν ρεαλισμό της υποταγής»*.

Το πρόγραμμα του αριστερού ριζοσπαστικού κόμματος έχει στόχο πρωτίστως την παρεμπόδιση της κοινωνικής καταστροφής και την αναστροφή της πορείας της χώρας προς την κοινωνική διάλυση. Παράλληλα *«θέτει τις βάσεις για αναμόρφωση του πολιτικού συστήματος, την παραγωγική ανασυγκρότηση, την οικονομική ανόρθωση και την πολιτιστική αναγέννηση της χώρας και ανοίγει το δρόμο προς το σοσιαλισμό»*. Μέσω του καταστατικού του επικαλείται ένα ευρύ και ετερογενές ακροατήριο που περιλαμβάνει

Όσους και όσες ζουν και εργάζονται στη χώρα μας, τους μισθωτούς, τους μικρομεσαίους αγρότες, τους αυτοαπασχολούμενους, τους επαγγελματιοβιοτέχνες, τη νέα γενιά που μπροστά της ανοίγεται το φάσμα της μετανάστευσης, τις γυναίκες που παλεύουν για την ισότιμη θέση τους στην κοινωνία, όσους και όσες είναι άνεργοι, όσους και όσες ανήκουν στον ελληνισμό της διασποράς (...)

Τέλος, ως κεντρικός στόχος του κόμματος του ΣΥΡΙΖΑ ορίζεται *«η ανατροπή της κυριαρχίας των δυνάμεων του νεοφιλελευθερισμού και των μνημονίων, των δυνάμεων της κοινωνικής καταστροφής και η ανάδειξη μιας κυβέρνησης της συμπαραταγμένης Αριστεράς, στηριγμένης σε μια πλατιά κοινωνική συμμαχία»*.

1.4 Το κόμμα των ΑΝ.ΕΛ.

α) Λίγα λόγια για το κόμμα των ΑΝ.ΕΛ. Οι συνθήκες ανάδειξής του στην πολιτική σκηνή.

Τον Νοέμβριο του 2011, η άρνηση του βουλευτή Β' Αθηνών της ΝΔ Πάνου Καμμένου, να δώσει ψήφο εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση Παπαδήμου, τον οδήγησε εκτός Κοινοβουλευτικής Ομάδας. Οι ΑΝ.ΕΛ. (Ανεξάρτητοι Έλληνες) έκαναν την εμφάνισή τους στην κοιμματική σκηνή της Ελλάδας τον Φεβρουάριο του 2012, όταν τρεις μήνες αργότερα ο Πάνος Καμμένος ανακοίνωσε την ίδρυση του κόμματος. Συγκέντρωσαν το μεγαλύτερο τους ποσοστό κατά την πρώτη εκλογική αναμέτρηση στην οποία συμμετείχαν το Μάιο του 2012 με την ανάδειξή τους ως τέταρτο κόμμα και ποσοστό 10,6%. Εντούτοις, στις επαναληπτικές εκλογές οι ΑΝ.ΕΛ. υπέστησαν

μεγάλες απώλειες στο εκλογικό τους σώμα και συγκέντρωσαν ένα ποσοστό 7,5% (Μαυρή¹³, 2013).

Η ίδρυση των ΑΝ.ΕΛ. συνέπεσε χρονικά με την πτώση του μεταπολιτευτικού δικομματισμού και την ευθεία αποδέσμευση του συντηρητικού εκλογικού σώματος από τις ιστορικές κομματικές του ταυτίσεις. Αξίζει να αναφερθεί ότι όταν ιδρύθηκαν οι ΑΝ.ΕΛ., και σύμφωνα με τις έρευνες κοινής γνώμης, είχε ήδη καταρρεύσει η εκλογική επιρροή του ΛΑΟΣ και είχε ήδη αποδομηθεί η εικόνα του αρχηγού του Γεώργιου Καρατζαφέρη, εξαιτίας της συμμετοχής του στην κυβέρνηση. Παράλληλα, οι ΑΝ.ΕΛ. και ο αρχηγός τους, Πάνος Καμμένος, αποδείχθηκαν «άτυχοι», καθώς εν τω μεταξύ είχε ήδη ξεκινήσει η άνοδος του ακροδεξιού κόμματος της Χρυσής Αυγής, απορροφώντας ένα μέρος της κοινωνικής και πολιτικής δυσαρέσκειας των ψηφοφόρων της δεξιάς (Μαυρή, 2013).

Κόμμα που μετρούσε λιγότερο από τρεις μήνες ζωής, αλλά δίχως οργάνωση και μέλη, και μολονότι δεν διέθετε στο δυναμικό του σημαντικά πολιτικά στελέχη, με εξαίρεση τον αρχηγό του, οι ΑΝ.ΕΛ. εισέπραξαν ένα μεγάλο μερίδιο της δεξιάς διαμαρτυρίας. Στις εκλογές του Μαΐου 2012, αναδείχθηκαν 4^ο κόμμα, με ποσοστό 10,6% και 671.000 ψήφους, εκλέγοντας για διάστημα λίγων ημερών ακόμη και 33 Βουλευτές. Δύναμη πανεθνικής εμβέλειας, πέτυχαν, σε 6 από τις 13 περιφέρειες της Ελλάδας, ποσοστά μεγαλύτερα από 10%. Στο Νότιο Αιγαίο, ειδικά, την ιδιαίτερη πατρίδα του αρχηγού τους, με ποσοστό 15,8%, εξελέγησαν δεύτερο κόμμα, μετά τη ΝΔ και προηγήθηκαν όχι μόνο του ΠΑΣΟΚ, αλλά και του ΣΥΡΙΖΑ. Η κομματική προέλευση των ψηφοφόρων του κόμματος ήταν παρόμοια με της Χρυσής Αυγής: Σχεδόν 1 στους 2 (47%) προερχόταν από τη ΝΔ, λιγότεροι από 1 στους 5 από το ΠΑΣΟΚ (17%) ενώ 7% από τον ΛΑΟΣ (Μαυρή, 2013).

Η άνοδος των ΑΝ.ΕΛ στην κομματική σκηνή, ωστόσο, δεν συνεχίστηκε. Η μεγάλη πώλωση που ακολούθησε, στο μεσοδιάστημα μεταξύ Μαΐου και Ιουνίου 2012, οδήγησε στη δραστική συρρίκνωση του νεοαποκτηθέντος εκλογικού ακροατηρίου, κατά προσέγγιση κατά το 1/3 (-3,1%). Στις επαναληπτικές εκλογές, οι ΑΝ.ΕΛ. υπέστησαν αμφίπλευρες εκλογικές απώλειες, συγκρατώντας το ποσοστό 7,5% και 462.000 ψήφους, που ισοδυναμούσε σε 20 βουλευτές (Μαυρή, 2013).

¹³ Για την ιστοσελίδα του Γιάννη Μαυρή και τους ΑΝΕΛ βλέπε: <http://www.mavris.gr/3656/poioi-einai-oi-anel/>

Η ερευνήτρια του δεξιού εξτρεμισμού Βασιλική Γεωργιάδου (2015) υποστηρίζει πως οι ΑΝ.ΕΛ. πληρούν όλα τα κριτήρια ώστε να αποκαλούνται «ακροδεξιό» κόμμα (far right, populist radical right), καθώς βάσει του αναλυτή του πολιτικού εξτρεμισμού Cas Mudde (2007)¹⁴, ο όρος αποδίδεται σε κόμματα που φέρουν εθνικο-λαϊκιστικό¹⁵ υπόβαθρο, είναι αντιφιλελεύθερα, αντισημιτικά και ξενοφοβικά. Ακόμα, αναφερόμενη στο κόμμα των ΑΝ.ΕΛ, υπογραμμίζει την εθνικο-λαϊκιστική του ταυτότητα, με έννοιες όπως ο αντιτουρκισμός, ο αντιγερμανισμός, ο ευρωσκεπτικισμός και η απόρριψη, ως προδοτικής, οποιασδήποτε ονομασίας για τη FYROM με τη χρήση του συνθετικού προσδιορισμού «Μακεδονία», να κατέχουν δεσπόζουσα θέση στο κεντρικό του αφήγημα. Επιπροσθέτως, στελέχη του εν λόγω σχηματισμού έχουν εκφράσει ουκ ολίγες φορές ομοφοβικές και σεξιστικές αντιλήψεις για άτομα με μη ετερόφυλες σεξουαλικές προτιμήσεις. Ωστόσο, το κόμμα και οι εκπρόσωποί του επιχειρούν να αποστασιοποιηθούν από παλαιότερες αντισημιτικές τους τοποθετήσεις, μια στάση που παρατηρείται και από άλλα ευρωπαϊκά ακροδεξιά κόμματα.

Επίσης, για τα ακροδεξιά κόμματα η προάσπιση εθνικών συμφερόντων λαμβάνει συνωμοσιολογική έννοια, στο πλαίσιο ότι πάντα υπάρχει κάποιος «Άλλος» (η Μέρκελ, η Τουρκία, οι Αμερικάνοι) ή κάποιος Ξένος, που με εγχώρια υποστήριξη (πχ του Σαμαρά, του Βενιζέλου) υποσκάπτει τα συμφέροντα της χώρας. Στην πράξη, διαπιστώνεται πως στο κεντρικό αφήγημα των ΑΝ.ΕΛ υπάρχει πάντα ένας επικίνδυνος, για τα εθνικά συμφέροντα, εχθρός. Ωστόσο, η έννοια του ξένου λαμβάνει διττή ερμηνεία στην φρασεολογία τους καθώς δύναται να αναφέρεται επίσης στον μετανάστη. Βέβαια, δεν είναι λίγες οι φορές που κομματικά στελέχη των ΑΝ.ΕΛ διατείνονται πως δεν στρέφονται ενάντια στους μετανάστες, σε μια προσπάθεια να αρνηθούν τις κατηγορίες περί ξενοφοβίας που τους επιρρίπτονται (Γεωργιάδου, 2015).

¹⁴ C. Mudde, *Populist Radical Right Parties in Europe*, Cambridge University Press, 2007.

¹⁵ Ο Πανταζόπουλος (2013) παραπέμπει στον Taggief σύμφωνα με τον οποίο όταν ο εχθρός του λαού είναι «οι αποπάνω» δηλαδή οι ελίτ, τότε έχουμε έναν «κοινωνιολαϊκισμό διαμαρτυρίας/καταγγελίας» στην περίπτωση, όμως, που ως εχθρός λογίζονται «οι απέναντι», δηλαδή οι ξένοι, οι μετανάστες κλπ, τότε έχουμε εθνικολαϊκισμό ή εθνοτικολαϊκισμό (σ.207).

β) Η ιδεολογική ταυτότητα των ΑΝ.ΕΛ. σύμφωνα με την ιδρυτική τους διακήρυξη¹⁶ (2012) και το καταστατικό¹⁷ τους

Σύμφωνα με την ιδρυτική διακήρυξη του κόμματος (Φεβρουάριος, 2012), οι «Ανεξάρτητοι Έλληνες» είναι ένας πολιτικός φορέας που ιδρύθηκε από Έλληνες πολίτες οι οποίοι συναντήθηκαν για να αντιμετωπίσουν την επίθεση της Νέας Τάξης Πραγμάτων και τα μνημόνια, *«την εθνική ταπείνωση και τη βίαιη οικονομική επίθεση στην Ελληνική οικογένεια»*. Ο φορέας αυτός κηρύσσει ως αδιαπραγμάτευτες τις αρχές της Εθνικής Ανεξαρτησίας και περηφάνιας, της λαϊκής κυριαρχίας, της πρόταξης του εθνικού συμφέροντος, της τήρησης του Συντάγματος και της κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας. Επίσης, βασική θέση του κόμματος είναι η κατάργηση του μνημονίου και η θεώρηση του δανείου της χώρας ως «επαχθούς», «παράνομου» και τοκογλυφικού (*«διαμορφώθηκε με τοκογλυφικά επιτόκια»*). Επιπροσθέτως το κόμμα αποδοκιμάζει την εκχώρηση της Εθνικής Κυριαρχίας και την κατάργηση του Έθνους-Κράτους.

Βασική αξίωση του κόμματος των ΑΝ.ΕΛ, σύμφωνα με την ιδρυτική του διακήρυξη, είναι η κατάργηση της ασυλίας των αξιωματούχων, βουλευτών και υπουργών, για τα εγκλήματα που διέπραξαν κατά του Ελληνικού λαού και της δημόσιας περιουσίας αλλά και η απαίτηση για την απόδοση ποινικών ευθυνών σε όσους φορείς πολιτικής εξουσίας έχουν προβεί σε κατάχρηση δημόσιου χρήματος ακόμα και με *«δήμευση των περιουσιακών τους στοιχείων»*. Επίσης, ο εν λόγω πολιτικός φορέας, δεσμεύεται ως προς την προστασία των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδας αναφορικά με τον καθορισμό της ελληνικής αποκλειστικής οικονομικής της ζώνης (ΑΟΖ). Ο αντιγερμανισμός του κόμματος εκφράζεται όχι μόνο με την απαίτηση της διεκδίκησης από τη Γερμανία των κατοχικών δανείων αλλά και των οφειλόμενων αποζημιώσεων.

Σκοπός του κόμματος είναι η διαφύλαξη της ισονομίας, της ισότητας, της αλληλεγγύης, της δικαιοσύνης και της αξιοκρατίας. Ακόμα, η προστασία της Ελληνικής οικογένειας *«από την επίθεση των αγορών»*. Το κόμμα των ΑΝ.ΕΛ. ασπάζεται το πολίτευμα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και αποσκοπεί στην

¹⁶ Ανεξάρτητοι Έλληνες, Ιδρυτική Διακήρυξη:
<http://anexartitioellines.gr/files/idritiki%20diakirixi.pdf>

¹⁷ Ανεξάρτητοι Έλληνες, Καταστατικό:
<http://anexartitioellines.gr/files/%CE%9ACE%91%CE%A4%CE%91%CE%A3%CE%A4%CE%91%CE%A4%CE%99%CE%9ACE%9F%20%CE%91%CE%9D%CE%95%CE%9E%CE%91%CE%A1%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%A9%CE%9D%20%CE%95%CE%9B%CE%9B%CE%97%CE%9D%CE%A9%CE%9D.pdf>

ενίσχυση και επέκταση των θεσμών της, μέσω της άμεσης συμμετοχής των πολιτών στη λήψη αποφάσεων. Επιπλέον, ενστερνίζεται τις αξίες και τη διαχρονικότητα της Ορθοδοξίας, με την αναγνώριση της προσφοράς της στο Έθνος, ενώ εγγυάται το δικαίωμα της ανεξιθρησκίας και του ατομικού αυτοπροσδιορισμού σε κάθε πολίτη. Όσον αφορά στο θέμα των μεταναστών, όπως προκύπτει βάσει του καταστατικού (Νοέμβριος του 2016), το κόμμα προασπίζεται το αναφαίρετο δικαίωμα στην παραμονή και εργασία στην χώρα των νομίμως διαμενόντων σε αυτήν ενώ παράλληλα επιδιώκει την εξεύρεση μιας Ευρωπαϊκής λύσης για την ισόποση κατανομή σε όλες ανεξαιρέτως τις Ευρωπαϊκές χώρες των παράνομων εξ αυτών μεταναστών.

Επίσης, το κόμμα των ΑΝ.ΕΛ. πιστεύει σε μια *«Ενωμένη Ευρώπη της αλληλεγγύης και της συνεργασίας, όπου όλα τα κράτη-μέλη είναι ισότιμα, διατηρώντας την εθνική τους υπόσταση και αξιοπρέπεια»* ενώ αποδοκιμάζει απερίφραστα την υιοθέτηση, από τη χώρα, πρακτικών που την έχουν καταστήσει *«όχημα συμφερόντων των πιο ισχυρών χωρών και του παγκόσμιου τραπεζικού συστήματος»*. Τέλος, το κόμμα τάσσεται θετικά στον Ευρωπαϊκό προσανατολισμό της χώρας ενώ παράλληλα αποκηρύσσει την εξάρτηση η οποία, όπως υποστηρίζει, *«οδηγεί στην διεθνή απομόνωση και στερεί από τη χώρα άλλες γεωπολιτικές συμμαχίες»*. Τέλος, το κόμμα πιστεύει σε μια ορθολογική ανάπτυξη με κεντρικό μοχλό την ελεύθερη αγορά, όπου θα γίνεται δίκαιη κατανομή του παραγόμενου προϊόντος, καθώς και σε μια αγορά που δεν θα υπονομεύεται και δεν θα συκοφαντείται *«από την σημερινή οικονομική τρομοκρατία, των τοκογλόφων και των καιροσκόπων»*. Τα παραπάνω προτάθηκαν από 196.400 Ελληνίδες και Έλληνες μέσω του διαδικτύου και συνθέτουν τον αρχικό κορμό και την ιδεολογική βάση του κινήματος των Ανεξαρτήτων Ελλήνων. Η ιδρυτική διακήρυξη υπεγράφη στις 24 Φεβρουαρίου του 2012 στην Αθήνα.

Δεύτερο κεφάλαιο

2.1 Το φαινόμενο του λαϊκισμού. Θεωρητική προσέγγιση

Μολονότι η βιβλιογραφία για τον λαϊκισμό, ως έννοιας και ως πολυδιάστατου φαινομένου, είναι ιδιαίτερα πλούσια (αναπτύσσεται ταχέως από τη δεκαετία του 1960 και εκτοξεύεται μετά το 1990), υπάρχουν στην θεωρία αντιμαχόμενες θέσεις όσον αφορά στο περιεχόμενό του. Ο λαϊκισμός συνιστά «αμφίσημη», «χαμαιλεοντική» και «αόριστη» έννοια τόσο σε επιστημονικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο (Γεωργιάδου, 2016· Στυλιανίδης, 2016· Canovan, 1999· Mudde & Kaltwasser, 2013· Taggart, 2000· Urbinati, 2013). Επιπλέον δεν είναι στατικός: μεταβάλλεται μαζί με την κοινωνία και ταυτόχρονα μεταβάλλει και την ίδια (Mudde & Kaltwasser, 2011).

Κυρίαρχα δομικά συστατικά του λαϊκισμού είναι, πρωτίστως ο αντιπλουραλισμός η αντισυστημικότητά του, το γεγονός δηλαδή ότι στρέφεται εναντίον των κατεστημένων δομών του συστήματος εξουσίας (των κομμάτων, της αρχής της αντιπροσώπευσης, των θεσμών της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας) αλλά και η ηθικοποίηση αυτής της εναντίωσης, το ότι δηλαδή «το σύστημα» επικρίνεται ως ανάξιο, χωρίς πολιτική αρετή, ανήθικο και ιδιοτελές. Επιμέρους συνοδευτικά στοιχεία του φαινομένου του λαϊκισμού είναι η αέναη αναζήτηση και κατασκευή ενόχων (politics of blame), η επίρριψη και μετάθεση ευθυνών πάντα σε άλλους (blame game) για μια αρνητική ή για μια αρνητικά εκλαμβανόμενη συνθήκη, η δημιουργία του συναισθήματος της μνησικακίας (resentment), η δαιμονοποίηση του υπάρχοντος οικονομικού και πολιτικού κατεστημένου, η απλουστευτική πρόσληψη της πραγματικότητας, η κατασκευή άκαμπτων αντιθέσεων¹⁸ (αθώοι-ένοχοι, προνομιούχοι-μη προνομιούχοι) και σε τελική ανάλυση μια πολωμένη και φαντασιακά θεσμισμένη πολιτική σκηνή (Γεωργιάδου, 2016· Canovan, 1999).

Ο λαϊκισμός συνιστά πολυσύνθετο φαινόμενο στο οποίο αποδίδεται μια περιγραφική διάσταση· επομένως δύναται να σχετίζεται με μια ιδεολογία, με πολιτικά κόμματα, κοινωνικά κινήματα, με ένα στυλ λόγου ή πολιτικής επικοινωνίας. Επίσης η

¹⁸Η χρήση αντιθέσεων συνιστά γνωστή ρητορική τεχνική και χρησιμοποιείται από τον 5^ο αιώνα π.Χ στην αρχαία Ελλάδα (Kennedy, 2014). Το κοινό πέφτει σε μια διχοτομική παγίδα, διότι η μια από τις δυο έννοιες είναι ταυτισμένη με το καλό και η άλλη με το κακό (Δεληγκιαούρη, 2012).

πολυπλοκότητά του δικαιολογεί την αναγνώριση διαφόρων τύπων λαϊκισμού: ιστορικός, πολιτικός, θρησκευτικός, δεξιός, αριστερός, προοδευτικός, ριζοσπαστικός κ.α.¹⁹. Τέλος, μπορεί να αναφέρεται σε ποικίλα ακροατήρια ανά περίπτωση με τη μορφή τμηματοποίησης του λαού ως έθνους, ως εκλογικού σώματος, ως εργατικής τάξης κ.α. (Canovan 1981· Mudde, 2004· Taggart, 2000). Όπως παρατηρεί η Γεωργιάδου (2016):

Ως κοινωνικό κίνημα διαμαρτυρίας, ως πολιτικό κόμμα, ως στυλ μαζικής επικοινωνίας και μορφή προπαγάνδας, ως αφηγηματικός λόγος, ως ιδεολογία ή ως πολιτικό καθεστώς, ένα κεντρικό δομικό γνώρισμα του λαϊκισμού είναι ότι υπερβαίνει τις παραδοσιακές διαχωριστικές γραμμές (Δεξιά/Αριστερά, Κέντρο/Περιφέρεια, Κράτος-Εκκλησία), αλλά και τις νεότερες/μεταϋλιστικές κοινωνικές και αξιακές διαιρέσεις (Αγορά vs Περιβάλλον, Φιλελευθερισμός vs Αυταρχισμός, Κερδισμένοι vs Χαμένοι του εκσυγχρονισμού και της παγκοσμιοποίησης κλπ) (σ.123).

Ένα επιπλέον βασικό χαρακτηριστικό του λαϊκισμού είναι ότι συνιστά φαινόμενο που δύναται να εντοπισθεί σε όλες τις περιοχές μιας πολυσύνθετης πολιτικής αρένας, η οποία δεν περιορίζεται αποκλειστικά στην παραδοσιακή διχοτομία Αριστεράς-Δεξιάς αλλά αναγνωρίζεται σε ένα σύνθετο πλέγμα ιδεολογικών και πολιτικο-οικονομικών διαιρέσεων (Γεωργιάδου, 2016).

Το γεγονός ότι δεν υπάρχουν «προστατευμένες» περιοχές που να μην εμποτίζονται από την επέλαση του λαϊκισμού, οφείλεται στην πρόσληψή του ως «λεπτής ιδεολογίας», η οποία προκειμένου να αποκτήσει εντελή χαρακτήρα και περιεχόμενο, παρεισφρέει σε όλες τις ιδεολογίες του πολιτικού φάσματος: στον εθνικισμό, τον κομμουνισμό, τον σοσιαλισμό, τον φιλελευθερισμό κ.α. (Γεωργιάδου, 2016· Canovan 2002). Σε παρόμοια λογική, οι ερευνητές Mudde και Kaltwasser (2017, σ.21) αντιλαμβάνονται τον λαϊκισμό, σε σχέση με τη δημοκρατία, ως μια «αβαθή ιδεολογία που θεωρεί την κοινωνία ουσιαστικά χωρισμένη σε δυο ομοιογενή και ανταγωνιστικά στρατόπεδα, τον αγνό λαό έναντι της διεφθαρμένης ελίτ, και η οποία υποστηρίζει ότι η πολιτική θα πρέπει να είναι η έκφραση της γενικής βούλησης του λαού». Ως εκ τούτου ο λαϊκισμός αφορά πάντα αφενός σε μια επίκριση του κατεστημένου και αφετέρου στη λατρεία του απλού λαού. «Όλες οι μορφές λαϊκισμού

¹⁹Για τις τυπολογίες του Λαϊκισμού, βλ. Priester, K. (2012). *Rechter und linker Populismus: Annäherung an ein Chamäleon*. Campus Verlag. στο κεφ. Γεωργιάδου, Β. (2016), Συναισθηματική ένταση και ματαιώση. Προϋποθέσεις για την άνοδο του λαϊκισμού, Σε Ι. Βαρτζόπουλου (Επ.), *Ο πειρασμός του λαϊκισμού και οι περιπέτειες του λόγου* (σσ.119-137), Αθήνα, Εκδ. Αρμός

δίχως εξαίρεση προϋποθέτουν κάποιου είδους εξύμνησης και επίκλησης του «λαού» και όλες είναι με τον έναν ή τον άλλο τρόπο αντιελιτιστικές» (Canovan, 1981, σ.294). Κεντρικό του χαρακτηριστικό είναι ο αντιπλουραλισμός, ότι δηλαδή μόνο ένα μέρος του λαού είναι ο πραγματικός λαός και πως μόνο οι λαϊκιστές πολιτικοί δρώντες είναι οι νόμιμοι εκπρόσωποί του (Γεωργιάδου, 2016· Canovan, 1999· Müller, 2017).

Η βασική του αξίωση είναι ένας αντιπλουραλισμός ηθικολογικής μορφής καθώς εστιάζει στην αντιπαράθεση μεταξύ των ελίτ που είναι πάντα ανήθικες και διεφθαρμένες και του λαού που είναι ηθικός και αγνός (Müller, 2017). Ο ερευνητής του λαϊκιστικού φαινομένου, Cas Mudde (2004) διαχωρίζει τέσσερις κατηγορίες εχθρών του λαού που φέρουν την ευθύνη για μια δυσμενή συνθήκη, τις οποίες κατασκευάζει κάθε κόμμα, αναλόγως του ιδεολογικού του πυρήνα μέσα στο εθνικό πλαίσιο στο οποίο δραστηριοποιείται, με βάσει το έθνος και το κράτος. Σύμφωνα με την θεωρητική του προσέγγιση ένα κόμμα διακρίνει τους εχθρούς του εντός του έθνους και του κράτους (πρόκειται κυρίως για τις πολιτικές/οικονομικές ελίτ ή και για τα ΜΜΕ), όσους είναι εκτός του έθνους και εντός του κράτους (συνήθως αφορά στις εθνικές μειονότητες όπως οι μετανάστες), όσους είναι εντός του έθνους αλλά εκτός του κράτους (όπως οι πολίτες μιας χώρας που ζουν στο εξωτερικό) και τέλος όσους είναι εκτός του έθνους και του κράτους (όπως μια χώρα γειτονική πρώην εχθρική ή διεθνείς θεσμοί όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση). Μια από τις μεγαλύτερες συνεισφορές του Taggief σχετίζεται με μια κατηγοριοποίηση του λαϊκισμού ανάλογα με την υπόδειξη του εχθρού από τα λαϊκιστικά υποκείμενα (κόμματα, κινήματα). Ως εκ τούτου, όταν εχθρός του λαού λογίζονται «οι αποπάνω» δηλαδή οι ελίτ, τότε πρόκειται για έναν «κοινωνιολαϊκισμό διαμαρτυρίας/καταγγελίας» στην περίπτωση, όμως, που ως εχθρός αναγνωρίζονται «οι απέναντι», δηλαδή οι ξένοι, οι μετανάστες κλπ, τότε έχουμε εθνικολαϊκισμό ή εθνοτικολαϊκισμό (Πανταζόπουλος, 2013, σ.207).

Ο κυρίαρχος ρόλος του λαού, η αδιαμεσολάβητη σχέση λαού-ηγέτη, η διαιρετική αντίληψη του κόσμου που συντίθεται από τον γνήσιο και αγνό λαό αφενός και την ανίκανη, διεφθαρμένη ελίτ αφετέρου, η απόρριψη και κατασυκοφάντηση του πολιτικού και οικονομικού κατεστημένου συνθέτουν την πρώτη ύλη του φαινομένου του λαϊκισμού. Εντούτοις, η βαρύτητα που δίνεται στην έννοια του λαού, ως αδιαίρετης οντότητας που στρέφεται εναντίον των θεσμών ή μιας (ανώτερης) κοινωνικής τάξης, είναι στην πραγματικότητα προσχηματική. Μολονότι ο λαϊκισμός αναπτύσσει μια ρητορική υπέρ ενός εξιδανικευμένου και ηρωποιημένου λαού, η αλήθεια είναι πως στην ουσία τον υποτιμά και τον εγκιβωτίζει μέσα στον ηγέτη. Ο

λαός από τη μια μεριά αναθέτει στον ηγέτη να εκφράσει τα συμφέροντα και να διεκπεραιώσει τις υποθέσεις του ενώ ο ηγέτης από την άλλη μεριά, επικαλούμενος την ολότητα του λαού, διατείνεται πως είναι ο μοναδικός που τον εκπροσωπεί και που είναι σε θέση να υλοποιήσει όλα όσα δεν μπόρεσαν οι προηγούμενοι. Αυτό που συμβαίνει στην πραγματικότητα είναι πως ο ηγέτης είναι αυτός που κατασκευάζει το λαό του και όχι το αντίστροφο (Γεωργιάδου, 2016· Müller, 2017).

Η παρουσία ενός πολιτικού αρχηγού, σύμφωνα με πολλούς μελετητές, είναι κομβικής σημασίας για την άνοδο του φαινομένου του λαϊκισμού, ακόμη κι όταν αυτός δεν συνιστά απαραίτητα προσωποποιημένη φιγούρα (στο κίνημα των Indignados της Ισπανίας, για παράδειγμα, δεν υπήρχε αρχηγός αλλά ένα ψηφιακό κέντρο μέσω social media). Κατά τον πολιτικό επιστήμονα Ανδρέα Πανταζόπουλο (2000) όλοι οι λαϊκισμοί «ενσαρκώνονται» σε έναν άνθρωπο, στον πολιτικό αρχηγό, ο οποίος προέρχεται είτε από τους «κόλπους του λαού», είτε υιοθετεί το μήνυμα μιας «πορείας προς τον λαό». Ο πολιτικός ηγέτης ωστόσο δεν είναι απαραίτητο να είναι χαρισματικός με ιδιαίτερα πνευματικά ή σωματικά προσόντα. Απεναντίας, ο λαϊκιστής αρχηγός αρκεί απλώς να εκπληρώνει συμβολικά τις προσδοκίες του λαού και τις μύχιες σκέψεις του και να τις εγκαθιστά εκ νέου ως πραγματικότητα στην καθημερινή ζωή ή ως διακυβεύματα στη δημόσια ζωή (Γεωργιάδου, 2016).

Οι ερευνητές του λαϊκιστικού φαινομένου, Mudde και Kaltwasser (2013), από την άλλη μεριά, χωρίς να θέλουν να υποτιμήσουν τον ρόλο που διαδραματίζει ο ηγέτης στον λαϊκισμό, υποστηρίζουν πως είναι σχετικός. Αδιαμφισβήτητα, οι πολιτικοί δρώντες αποσκοπώντας στην προσέλκυση των δυνητικών τους ψηφοφόρων, διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο στην δημιουργία μιας λαϊκιστικής ιδεολογίας. Ωστόσο, αποφαίνονται πως η υπερβολική βαρύτητα στον ρόλο της ηγεσίας είναι περιοριστική γιατί εστιάζει μόνο στην προσφορά του λαϊκισμού, με την έννοια πως μόνο ο πολιτικός αρχηγός ευθύνεται για τα πολιτικά συμβάντα. Απεναντίας, επεξηγούν, πως ένας ιδεολογικός ορισμός του λαϊκισμού προϋποθέτει αμφότερες την προσφορά αλλά και την ζήτηση του λαϊκιστικού φαινομένου, καθώς δεν είναι μόνο τα πολιτικά πρόσωπα που ασκούν επιρροή και διαμορφώνουν την εν λόγω ιδεολογία αλλά είναι και οι κοινωνικές ομάδες που έχουν κίνητρα (προσωπικά ή συντεχνιακά) να την υιοθετήσουν.

Η άνοδος του λαϊκισμού αναντίρρητα ευνοείται από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης. Η ύπαρξη εμπιστοσύνης στις σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους (κοινωνική εμπιστοσύνη) ή στη διασύνδεσή τους με το πολιτικό σύστημα και

τους πολιτικούς θεσμούς (πολιτική εμπιστοσύνη), το προσωπικό επίπεδο ικανοποίησης από τη ζωή, οι προσδοκίες για το μέλλον τόσο σε ατομικό όσο και σε ευρύτερο επίπεδο είναι μόνο μερικές από τις ισορροπίες που κλυδωνίζονται σε καταστάσεις κρίσεων και δημιουργούν με τη σειρά τους ένα γόνιμο έδαφος για την ενδυνάμωση του λαϊκισμού. Μέσα σε τέτοιες περιόδους παρατηρείται μια υπολανθάνουσα διαθεσιμότητα υπέρ του λαϊκισμού, διότι ενεργοποιούν τον μηχανισμό κατασκευής ενόχων και μετάθεσης ευθυνών πάντα σε άλλους για μια πράγματι αρνητική ή αρνητικά εκλαμβανόμενη συνθήκη, με την υιοθέτηση μιας στοχευμένης ρητορικής (blame rhetoric) (Γεωργιάδου, 2016).

Στον λαϊκισμό τίθεται σε λειτουργία ένα blame game, δηλαδή ένα «κυνήγι ενόχων» το οποίο τους υποδεικνύει αυθαίρετα και απλουστευτικά με την ταυτόχρονη μετάθεση της ευθύνης για μια δυσμενή κατάσταση πάντα σε άλλους. Οι λαϊκιστές πολιτικοί δρώντες ασπαζόμενοι μια ηθικολογική ρητορική του καταλογισμού της ευθύνης (blame rhetoric), απαλλάσσουν τον εαυτό τους από οποιοδήποτε βάρος ανάληψής της θα μπορούσε να τους αναλογεί. Ουσιαστικά επιρρίπτουν το σφάλμα στους πραγματικούς ή στους συμβολικούς τους αντιπάλους χωρίς να ισχύει το αντίθετο. Αν για παράδειγμα κατηγορηθούν για αποφάσεις που είχαν λάβει κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησής τους, θεωρούν πως φέρουν μικρότερο μερίδιο της ευθύνης απέναντι στο λαό, με τη δικαιολογία πως την επωμίζονται πλέον οι άλλοι (Γεωργιάδου, 2016· Vasilopoulou, Halikiopoulou & Exadaktylos, 2014). Ακόμη όμως και όταν ανελίσσονται στην κυβέρνηση «οι αποτυχίες» τους εξακολουθούν να χρεώνονται σε εχθρούς όπως για παράδειγμα στις ελίτ που δρουν παρασκηνακά (Μανδραβέλης, 2017).

Μια επιμέρους γνωστή τεχνική των λαϊκιστών πολιτικών δρώντων, προκειμένου να αιτιολογήσουν τα κοινωνικά προβλήματα, είναι η υιοθέτηση της θεωρίας της συνωμοσίας. Η συνωμοσιολογία στηρίζεται στην «*άποψη ότι τίποτα δεν είναι αυτό που φαίνεται, πως πίσω από ότι συμβαίνει υπάρχει κάτι άλλο – και πίσω από αυτό κρύβεται κάτι ακόμα πιο κρυφό*» (Δήμου, 2016, σ.158), και αποσκοπεί όχι μόνο στην απαλλαγή της πολιτικής ηγεσίας από τις ευθύνες της αλλά και στην απαλλαγή του λαού από τις δικές του. Η υιοθέτηση αυτής της τεχνικής ενισχύει τον ανορθολογισμό, την μυστικοπάθεια και την κρυψίνοια προς όφελος των υποκειμένων που την καλλιεργούν (Δήμου, 2016· Πανταζόπουλος, 2013).

Επιπρόσθετα, στον λαϊκισμό υιοθετείται ένα λεξιλόγιο το οποίο επιχειρεί αφενός να εξαίρει τον ηθικό χαρακτήρα του πολιτικού αρχηγού και αφετέρου να

στιγματίζει τους πολιτικούς αντιπάλους. Αυτό επιτυγχάνεται με την προεπιλογή συγκεκριμένων λέξεων η οποία αποσκοπεί στην διέγερση εναντιωματικών συναισθημάτων του κοινού απεύθυνσης αλλά και στον περιορισμό της κριτικής και λογικής του ικανότητας (Γεωργιάδου, 2016). Η συναισθηματική παράμετρος για τους λαϊκιστές δρώντες συνιστά καθοριστικό παράγοντα πολιτικής επιτυχίας και επιρροής. Σύμφωνα με την κοινωνιολόγο Eva Illuz (2015) τα συναισθήματα και η πολιτική είναι έννοιες αμοιβαία συσχετισμένες. Ο δε διαχωρισμός μεταξύ συναισθήματος και «ορθολογικής λήψης αποφάσεων» δεν είναι ρεαλιστικός καθώς αυτά τα δυο είναι αλληλένδετα. Ο Δεμερτζής (2016) υποστηρίζει πως η πολιτική σε όλους τους τροπισμούς, είτε ως λόγος, ως δράση, ως σκέψη, ως θεσμική σύγκρουση, λαμβάνει από τη φύση της θυμική διάσταση. Ως εκ τούτου και ο λαϊκισμός σε όλες τους τις εκφάνσεις κατέχει θυμική φύση, η οποία εκφράζεται άλλοτε συγκεκριμένα και άλλοτε ημιτελώς. Πιο συγκεκριμένα, η διέγερση του θυμικού του λαού από τους πολιτικούς δρώντες, παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της ψήφου και της πολιτικής του στάσης και αποβλέπει τελικά στην εξασφάλιση της εύνοιάς τους· δύναται δε να λάβει τη μορφή εκθειασμού του εκλογικού σώματος (έπαινος ή κολακεία) ή την υιοθέτηση στάσεων και πεποιθήσεων που συγκυριακά τον ευχαριστούν, χωρίς συνήθως να τον ωφελούν (Στυλιανίδης, 2016).

Τέλος, πολλά έχουν γραφτεί για τη σχέση του λαϊκισμού με τη δημοκρατία. Ο λαϊκισμός, για ένα πλήθος ερευνητών, γίνεται αντιληπτός ως «δημοκρατικός αντιφιλελευθερισμός», υπό την έννοια πως είναι ενδεχομένως δημοκρατικός πλην όμως ποτέ φιλελεύθερος. Ασπάζεται αφενός μια δομική αρχή της φιλελεύθερης δημοκρατίας, την λαϊκή κυριαρχία, αφετέρου όμως αποσκοπεί στην περιστολή της αρχής της πλειοψηφίας αντιβαίνοντας με αυτόν τον τρόπο σε μια από τις βασικές του αρχές (Παππάς, 2016· Χρυσόγελος, 2018· Mudde & Kaltwasser, 2013, 2017). Από την άλλη μεριά, για ορισμένους ερευνητές ο λαϊκισμός, υπό προϋποθέσεις, δύναται να εκληφθεί ως διόρθωση της ποιότητας της δημοκρατίας, υπό την έννοια πως δίνει φωνή και εκπροσώπηση σε αποκλεισμένες ομάδες και ενθαρρύνει τη λογοδοσία των ελίτ (Mudde & Kaltwasser, 2013).

Η Urbinati (2013) υποστηρίζει πως ως προς την φαινομενολογία του, ο λαϊκισμός, δεν είναι απλά ένα συγκεκριμένο πολιτικό ή ρητορικό στυλ, αλλά είναι κάτι παραπάνω καθώς αυτό που επιδιώκει είναι μέσω της κρατικής εξουσίας να εφαρμόσει μια πολιτική ατζέντα με πρακτικές που είναι εχθρικές στις αρχές του φιλελευθερισμού και της συνταγματικής δημοκρατίας, ιδίως όσον αφορά στα

δικαιώματα των μειονοτήτων, στην κατανομή των εξουσιών και στον πλουραλισμό των κομμάτων. Επιπλέον, συνιστά ένα σχέδιο εξουσίας, που φιλοδοξεί να καταστήσει τη γνώμη της πλειοψηφίας πανομοιότυπη με την εξουσία του κυρίαρχου κράτους, στην πραγματικότητα να κάνει τους ηγέτες και τους εκλεγμένους αξιωματούχους να χρησιμοποιήσουν το κράτος για να ευνοήσουν, να εδραιώσουν και να επεκτείνουν την εκλογική τους δύναμη.

Συμπερασματικά, παρά το γεγονός ότι ο λαϊκισμός εμφανίζεται με την άνοδο της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, δεν συνιστά αυθεντική εκδοχή της σύγχρονης δημοκρατίας αλλά αποτελεί τη μόνιμη σκιά της αντιπροσώπευσης. Πράγματι οι λαϊκιστές αντιτίθενται στους εκπροσώπους της χώρας τους ή υποστηρίζουν πως το σύστημα αντιπροσώπευσης είναι λανθασμένο και μη επαρκές. Ωστόσο, δεν αντιστρατεύονται την αντιπροσώπευση καθαυτή, αντιθέτως την υπερασπίζονται σθεναρά αρκεί να εκφράζεται από κάποιον μέσα από τον λαό και όχι από την «ελίτ» (Mudde, 2004· Mudde & Kaltwasser, 2013· Müller, 2017)

2.2 Το φαινόμενο του λαϊκισμού. Θεωρητική προσέγγιση του Jan-Werner Müller

Ο Jan-Werner Müller (2017) στο βιβλίο του «*Τι είναι λαϊκισμός*» παρουσιάζει τη δική του ερμηνεία σχετικά με το φαινόμενο του λαϊκισμού. Σύμφωνα με τη θεωρητική του προσέγγιση λαϊκιστικό θεωρείται ένα κόμμα όταν εναντιώνεται στο κατεστημένο ανεξαρτήτως των πολιτικών του ιδεών και πεποιθήσεων. Ως εκ τούτου ο λαϊκισμός συνυφαίνεται με συγκεκριμένες ψυχικές διαθέσεις και συναισθήματα όπως οργή, λύπη, απογοήτευση, αγανάκτηση κ.α. Επιπροσθέτως σε ευρωπαϊκό επίπεδο λαϊκιστές θεωρούνται ηγέτες και οπαδοί που αντιπροσωπεύονται τόσο από την δεξιά (πχ η Μαρίν Λεπέν και ο Γκερτ Βίλντερς) όσο και από την αριστερά (ΣΥΡΙΖΑ στην Ελλάδα, Ποδέμος στην Ισπανία, Front de Gauche στη Γαλλία).

Κατά τον Müller (2017) η κριτική στις ελίτ συνιστά αναγκαία όχι όμως και ικανή συνθήκη ώστε να χαρακτηριστεί κάποιος λαϊκιστής. Εναλλακτικά, όποιος ασκεί κριτική στο status quo θα θεωρούνταν αυτομάτως λαϊκιστής. Ένα συμπληρωματικό χαρακτηριστικό των λαϊκιστών είναι πως πάντα είναι ενάντια στον πλουραλισμό. Οι λαϊκιστές διατείνονται πως οι ίδιοι και μόνοι οι ίδιοι αντιπροσωπεύουν τον λαό. Υπαινίσσονται πως εκπροσωπούν το 100% του συνόλου του λαού, ο οποίος είναι δίκαιος και ηθικός, και επομένως όποιος δεν υποστηρίζει λαϊκιστικά κόμματα δεν συνιστά οργανικό μέρος του και μπορεί να περιθωριοποιηθεί

ως ανήθικος. Παρουσιάζουν τους πολιτικούς τους αντιπάλους ως μέρος της διεφθαρμένης ελίτ και ως εχθρούς του λαού. Οι λαϊκιστές επιμένουν στην αντίθεση μεταξύ των ελίτ που είναι πάντα ανήθικες και διεφθαρμένες και του λαού που είναι ηθικός, καθαγιασμένος, ομοιογενής και έχει πάντα δίκιο. Θα λέγαμε λοιπόν πως «η βασική αξίωση του λαϊκισμού είναι μια ηθικολογική μορφή αντιπλουραλισμού» (σ.42).

Η κατανόηση του λαϊκισμού «ως μορφή πολιτικών της ταυτότητας» (σ.16) με έμφαση στον αποκλεισμό μέρους του λαού συνιστά υπαρκτή απειλή για τη δημοκρατία καθώς η τελευταία προϋποθέτει τον πλουραλισμό και την ελεύθερη συνύπαρξη διαφορετικών μεταξύ τους πολιτών με δίκαιους όρους. Επομένως, ο λαϊκισμός αν και εμφανίζεται με την άνοδο της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, δεν συνιστά αυθεντική εκδοχή της σύγχρονης δημοκρατίας ούτε και κάποια παθολογία που δημιουργούν παράλογοι πολίτες αλλά αποτελεί τη μόνιμη σκιά της αντιπροσώπευσης. Και δεν είναι ότι οι λαϊκιστές αντιστρατεύονται την αντιπροσώπευση, αντιθέτως την υπερασπίζονται σθεναρά, με την προϋπόθεση όμως πως αποκλειστικώς οι ίδιοι και μόνο είναι οι γνήσιοι νόμιμοι αντιπρόσωποι του λαού. Με άλλα λόγια λαϊκισμός νοείται όταν κάποιος μιλάει στο όνομα του λαού ως όλου. Ωστόσο δεν συνιστά αυτόματα λαϊκισμό η κάθε επίκληση στο όνομα του λαού. Ούτε όμως και η υποστήριξη των «απλών ανθρώπων» ή των αποκλεισμένων μαζών συνιστά απαραίτητα λαϊκισμό.

Ο λαϊκισμός δεν περιορίζεται στις προεκλογικές εκστρατείες ούτε και αυτοακυρώνεται σε περίπτωση εκλογικής νίκης, δεδομένου ότι εξυπακούεται πως δεν μπορεί κανείς να διαμαρτύρεται εναντίον του εαυτού του όταν βρίσκεται στην κυβέρνηση. Η λογική σύμφωνα με την οποία οι λαϊκιστές είναι καταδικασμένοι να αποτύχουν όταν ανέβουν στην εξουσία είναι παραπλανητική. Τα λαϊκιστικά κόμματα εξακολουθούν να είναι κόμματα διαμαρτυρίας εναντίον των ελίτ και μάλιστα τις χρησιμοποιούν προς το συμφέρον τους για να χρεώσουν σε αυτές τις αποτυχίες τους ή τυχόν δικά τους σφάλματα.

Επιπλέον, οι λαϊκιστές όταν ανέρχονται στην εξουσία, ευθυγραμμίζονται στην πρωταρχική τους δέσμευση πως μόνο οι ίδιοι αντιπροσωπεύουν το λαό και παρουσιάζουν τρία συγκεκριμένα χαρακτηριστικά: προσπάθεια κατάληψης του κρατικού μηχανισμού, διαφθορά και καλλιέργεια πελατειακών σχέσεων και απόπειρα περιστολής της κοινωνίας των πολιτών. Τέλος, οι λαϊκιστές ηγέτες είναι ικανοί ακόμα και να καταρτίζουν συντάγματα, είτε κομματικά είτε «αποκλείοντα», αποσκοπώντας στη διατήρηση της εξουσίας στο όνομα της διαιώνισης κάποιας αυθεντικής λαϊκής

βούλησης. Κάτι τέτοιο, βέβαια, δεν αποκλείεται να οδηγήσει σε βάθος χρόνου σε σοβαρές συνταγματικές διαμάχες.

Είναι αδιαμφισβήτητο πως ανάλογες πρακτικές χρησιμοποιούνται κι από αυταρχικούς ηγέτες: η διαφορά έγκειται στο γεγονός πως στο λαϊκιστικό πολιτικό φαντασιακό οι πρακτικές αυτές είναι αποενοχοποιημένες και επιβεβαιώνονται ανοιχτά με το επιχείρημα της αποκλειστικής ηθικής αντιπροσώπευσης. Υπό αυτή την έννοια ο λαϊκισμός συνιστά μια *«ηθικολογική φαντασίωση πολιτικής»* (σ.41), έναν τρόπο κατανόησης του πολιτικού κόσμου ο οποίος αντιπαραθέτει έναν ηθικά αμόλυντο και σταθερό στη βούλησή του λαό με τις διεφθαρμένες ελίτ.

Αφενός, λοιπόν, ο λαϊκισμός συνιστά υπαρκτή απειλή για την δημοκρατία, αφετέρου όμως συχνά παρουσιάζεται ως χρήσιμο διορθωτικό μέτρο της φιλελεύθερης δημοκρατίας με την έννοια ότι γεφυρώνει το χάσμα μεταξύ του πολιτικού και του λαού ή ότι αναδεικνύει εκ νέου τη λαϊκή κυριαρχία. Η παραπάνω παραδοχή δεν ισχύει καθώς ούτε οι οπαδοί των λαϊκιστικών κομμάτων αποτελούν τον πραγματικό λαό ούτε και οι ίδιοι είναι οι αποκλειστικοί νόμιμοι εκπρόσωποι του λαού όπως διατείνονται πως είναι. Το επιχείρημα πως θα έχουμε περισσότερη δημοκρατία αν αντιτάξουμε μια σιωπηλή πλειοψηφία, την οποία υποτίθεται ότι αγνοούν οι ελίτ, στους εκλεγμένους πολιτικούς, είναι ένας εσφαλμένος πολιτικός συλλογισμός.

Σε κάθε περίπτωση γίνεται κατανοητό πως μια μερίδα του πληθυσμού εκπροσωπείται ανεπαρκώς (ίσως αναφορικά με συμφέροντα ή ταυτότητα), γεγονός που συνιστά αδιαμφισβήτητη αδυναμία της αντιπροσώπευσης και πρέπει να προβληματίσει τους θιασώτες της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Η συσχέτιση μεταξύ λαϊκισμού και δημοκρατίας απεικονίζεται γλαφυρά από τον πολιτικό θεωρητικό Benjamin Arditi, ο οποίος παρομοιάζει τον λαϊκισμό με έναν μεθυσμένο επισκέπτη σε ένα δείπνο: *«δεν σέβεται τους κανόνες καλής συμπεριφοράς όταν είναι στο τραπέζι, είναι αγενής μπορεί ακόμη και να αρχίσει να φλερτάρει με τις γυναίκες των άλλων καλεσμένων»* (σ.23).

Η αντίληψη των εννοιών του φιλελευθερισμού και του λαϊκισμού μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Ευρώπης είναι διαμετρικά αντίθετες. Ειδικότερα, στις Ηνωμένες Πολιτείες γίνεται λόγος για *«φιλελεύθερο λαϊκισμό»* ενώ στην Ευρώπη μια τέτοια έκφραση θα ήταν αντιφατική διότι ο λαϊκισμός δεν θα μπορούσε ποτέ να συνάδει με τον φιλελευθερισμό: πολλώ δε μάλλον στον βαθμό που ο τελευταίος εκλαμβάνεται ως προϋπόθεση του πλουραλισμού και ως αποδοχή της δημοκρατίας

ως πολιτεύματος με θεσμικά αντίβαρα (και εν γένη περιορισμούς στη λαϊκή κυριαρχία). Ο λαϊκισμός είναι υπαρκτός κίνδυνος για τον φιλελευθερισμό.

Ωστόσο και στην Ευρώπη η έννοια του λαϊκισμού είναι αμφιλεγόμενη και χρησιμοποιείται ποικιλοτρόπως: την ίδια στιγμή που πολιτικοί του συστήματος αποκαλούν «λαϊκιστές» τους πολιτικούς τους αντιπάλους, οι τελευταίοι έχουν ιδιοποιηθεί πρόθυμα τον χαρακτηρισμό, μετατρέποντάς τον από στίγμα σε έμβλημα, με το επιχείρημα ότι καλούνται έτσι επειδή εργάζονται για τον λαό²⁰.

Είναι σαφές πως οι διαφορετικές χρήσεις της ίδιας λέξης έχουν προκαλέσει σύγχυση και μας φέρνουν αντιμέτωπους με ένα εννοιολογικό χάος όπου τα πάντα – δεξιά, αριστερά, δημοκράτες, αντιδημοκράτες, φιλελεύθεροι, αντιφιλελεύθεροι – μπορούν να θεωρηθούν λαϊκιστικά και ο λαϊκισμός μπορεί να είναι ταυτόχρονα φίλος και εχθρός της δημοκρατίας.

Συχνά οι λαϊκιστές παρουσιάζονται πως αντιπροσωπεύουν το κοινό καλό, το οποίο είναι εναρμονισμένο με τη βούληση του λαού ο οποίος ποτέ δε σφάλει. Ωστόσο αν μελετήσει κανείς πιο συστηματικά το φαινόμενο, θα καταλήξει πως οι λαϊκιστές ενδιαφέρονται λιγότερο για το προϊόν μιας γνήσιας διαδικασίας διαμόρφωσης της βούλησης ή ένα κοινό καλό και περισσότερο για μια συμβολική εκπροσώπηση του «αληθινού λαού» η οποία φέρνει ως αποτέλεσμα την ορθή πολιτική. Σύμφωνα με τον Müller οι λαϊκιστές ηγέτες καταφεύγουν συχνά στη λύση του δημοψηφίσματος ως ανοιχτής διαδικασίας διαμόρφωσης βούλησης από τους πολίτες με το πρόσχημα πως ενθαρρύνουν την ενεργή συμμετοχή των πολιτών στην πολιτική διαδικασία. Οι λαϊκιστές επιδιώκουν ουσιαστικά να επιβεβαιώσουν και θεσμικά όσα έχουν ήδη προαποφασίσει ως βούληση του γνήσιου λαού. Ο λαϊκισμός δεν συνιστά δίαυλο που οδηγεί στην μεγαλύτερη συμμετοχή του λαού.

Ο Müller κάνει έναν σαφή διαχωρισμό ανάμεσα στους δημοκρατικούς και τους λαϊκιστές πολιτικούς δρώντες επισημαίνοντας πως οι πρώτοι διεκδικούν την αντιπροσώπευση με τη μορφή υποθέσεων οι οποίες δύνανται να διαψευστούν εμπειρικά κατά τις τακτικές θεσμικές διαδικασίες όπως είναι οι εκλογικές αναμετρήσεις. Με άλλα λόγια, όπως το θέτει η Paulina Ochoa Espejo, οι αξιώσεις των δημοκρατικών πολιτικών είναι από τη φύση τους καταδικασμένες να αποτύχουν. Από την άλλη μεριά οι αξιώσεις των λαϊκιστών τίθενται σε μια ηθική και συμβολική

²⁰ Κατά τους Mudde & Kaltwasser (2017) «ο λαϊκισμός είναι μια ετικέτα που σπάνια οι άνθρωποι ή οι οργανισμοί τη χρησιμοποιούν για να αυτοχαρακτηριστούν. Αντίθετα, αποδίδεται σε άλλους, συχνά με αρνητική συνυποδήλωση (σ.17)».

βάση καθιστώντας την πολιτική τους θέση αλώβητη από την εμπειρική διάγνωση και άρα είναι αδύνατον να αποτύχουν ό,τι κι αν συμβεί.

Η άνοδος του λαϊκισμού στην Ευρώπη από την δεκαετία του '70 έως σήμερα είναι αδιαμφισβήτητη και αναντίρρητα συσχετισμένη με γεγονότα όπως είναι η συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας, η εξωτερική μετανάστευση και η κρίση του ευρώ. Μια κρίση, οικονομική ή κοινωνική ή πολιτική, δεν συνιστά καθεαυτή λαϊκισμό δημιουργεί ωστόσο ένα πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη του. Ο Müller θα παραπέμψει, τέλος, στην ερευνήτρια Nadia Urbinati σύμφωνα με την οποία οι δημοκρατίες αδιαλείπτως δημιουργούν κρίσεις και συγχρόνως παρέχουν τους πόρους και τους μηχανισμούς ώστε να τις αντιμετωπίσουν από μόνες τους.

Τρίτο κεφάλαιο

3.1. Μέθοδος της πλαισίωσης στον δημόσιο λόγο του ΣΥΡΙΖΑ και των ΑΝ.ΕΛ.

Εφόσον για την ποιοτική ανάλυση του περιεχομένου και την κατηγοριοποίηση του δημόσιου λόγου των δυο υπό έρευνα κομμάτων θα εφαρμόσουμε τη μέθοδο της πλαισίωσης (framing), θεωρούμε σκόπιμο να προηγηθεί η εννοιολόγηση και επεξήγηση της έννοιας του πλαισίου (frame) και της πλαισίωσης (framing). Ο Robert Entman (1993) αντιλαμβάνεται την πλαισίωση

ως επιλογή (selection) ορισμένων πλευρών μιας αντιληπτής πραγματικότητας και την ανάδειξή τους (salience) σε προεξέχοντα μέρη ενός μηνύματος για την προώθηση ενός συγκεκριμένου ορισμού ενός προβλήματος, μίας αιτιακής ερμηνείας, μίας ηθικής εκτίμησης ή μίας υπόδειξης που αφορά τη διαχείριση του εν λόγω αντικειμένου (σ.52).

Οι Gamson και Modigliani (1989), με τη σειρά τους δηλώνουν πως το πλαίσιο (frame) είναι μια βασική ιδέα η οποία νοηματοδοτεί τα γεγονότα και αποτελεί τον πυρήνα της δημόσιας συζήτησης.

Η πλαισίωση ως πρακτική κυρίως σημασιοδότησης αναδεικνύεται σε πολύ σημαντικό όπλο στο πεδίο των δημόσιων προβλημάτων και των πολιτικών, κοινωνικών και μιντιακών κινητοποιήσεων που τα συνοδεύουν. Για παράδειγμα, οι ερευνητές Gamson & Modigliani (1989) διερεύνησαν τις πλαισιώσεις που αναπτύσσονται από τα ΜΜΕ σχετικά με το θέμα της πυρηνικής ενέργειας τα τελευταία 40 χρόνια και διαχώρισαν τρεις ευρύτερες τάξεις παραμέτρων που συνδυάζονται στην παραγωγή ενός ερμηνευτικού πλαισίου: τις πολιτισμικές αντιλήψεις, τις δραστηριότητες των χρηματοδοτών και τις πρακτικές των ΜΜΕ. Επομένως, δεδομένης της σημαντικότητας της πλαισίωσης αλλά και του εξέχοντος ρόλου της στη σημασιοδότηση της πραγματικότητας, είναι λογικό να αποτελεί το βασικό μεθοδολογικό μας εργαλείο για την ποιοτική ανάλυση του δημόσιου λόγου των δυο υπό έρευνα κομμάτων.

Για τον Entman (1993) όποια και αν είναι η συγκεκριμένη χρήση της πλαισίωσης προσφέρει με συνέπεια έναν τρόπο να περιγράψει τη δύναμη ενός επικοινωνιακού κειμένου. Η πλαισίωση επηρεάζει τους ανθρώπους μέσω της διαδικασίας της μεταφοράς (ή επικοινωνίας) μιας πληροφορίας από μια θέση - όπως μια ομιλία, μια φράση, μια αναφορά ειδήσεων ή ένα μυθιστόρημα - στη συνείδησή τους. Όσον αφορά σε ένα συγκεκριμένο ζήτημα, με τη χρήση των πλαισίων επιλέγονται και φωτίζονται εμφατικά κάποιες πλευρές της αντιληπτής

πραγματικότητας, δηλαδή τους δίνεται μεγαλύτερη σημασία και νόημα, με στόχο να τονιστεί ο προσδιορισμός ενός προβλήματος, μια επεξήγηση-αιτία, μια ηθική αξιολόγηση και μια συμβουλή. Αυτή η λειτουργία της επιλογής (selection) και της ανάδειξης (salience) μιας ή περισσότερων όψεων ενός θέματος, που επιτυγχάνεται μέσω της τεχνικής της πλαισίωσης (framing), αυξάνει την πιθανότητα οι παραλήπτες να αντιληφθούν τις πληροφορίες, να κατανοήσουν τις έννοιες, να τις επεξεργαστούν και να τις αποθηκεύσουν στη μνήμη τους ενώ ταυτόχρονα επιδρά καθοριστικά στον τρόπο με τον οποίο τις αξιολογούν και επιλέγουν να ενεργήσουν σχετικά με αυτές. Αν και τα πλαίσια μπορούν να επηρεάσουν ένα μεγάλο μέρος των παραληπτών ενός μηνύματος, δεν είναι πιθανό να έχουν καθολική επίδραση σε όλους (Entman, 1993).

Στην πλαισίωση υπάρχουν τέσσερα μέρη: 1. του επικοινωνητή του μηνύματος (πομπού), ο οποίος επιλέγει συνειδητά ή ασυνείδητα τι θα πει καθοδηγούμενος από τα πλαίσια που οργανώνουν τα συστήματα πεποιθήσεών του, 2. του μηνύματος που περιέχει τα πλαίσια τα οποία εκδηλώνονται με την παρουσία ή απουσία συγκεκριμένων λέξεων-κλειδιών, στερεοτυπικών εικόνων, πηγών πληροφόρησης κλπ, 3. του δέκτη, του οποίου τα προϋπάρχοντα πλαίσια μπορεί να αντικατοπτρίζονται ή και όχι σε αυτά του μηνύματος, και 4. της κουλτούρας, δηλαδή των πολιτισμικών αξιών από την οποία εκπηγάζουν τα πλαίσια (Entman, 1993).

Τα πειράματα του Kahneman και του Tversky αποδεικνύουν ότι τα πλαίσια, από τη μια μεριά επιλέγουν και εστιάζουν την προσοχή ενός κοινού σε συγκεκριμένες πτυχές της πραγματικότητας που περιγράφονται, ενώ παράλληλα απομακρύνουν την προσοχή από άλλες πτυχές της. Τα περισσότερα πλαίσια ορίζονται τόσο από αυτά που παραλείπουν όσο και από αυτά που περιλαμβάνουν και ως εκ τούτου οι παραλείψεις δυνητικών ορισμών προβλημάτων, εξηγήσεων, αξιολογήσεων και συστάσεων μπορεί να έχουν αποφασιστική επίδραση στην καθοδήγηση των αντιδράσεων του κοινού στόχου. Η μέθοδος της πλαισίωσης είναι αποτελεσματική στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας και ως εκ τούτου χρησιμοποιείται ευρέως στην πολιτική επικοινωνία. Τα κόμματα, ανάλογα με τις ιδεολογικές τους πεποιθήσεις και τις ιστορικές τους καταβολές, αναπτύσσουν συγκεκριμένες στρατηγικές πλαισιώσεων των προβλημάτων (Entman, 1993).

Στη δική μας έρευνα θα εξετάσουμε αντίστοιχα πώς τα δυο κόμματα, ο ΣΥΡΙΖΑ και οι ΑΝΕΛ, κάνουν framing, δηλαδή πώς σημασιοδοτούν ένα πρόβλημα, τι νόημα του δίνουν, πώς το αξιολογούν και πώς επιλέγουν να τοποθετηθούν απέναντί του. Για την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου του δημόσιου λόγου των δυο πολιτικών

κομμάτων που επιλέχθηκαν για την παρούσα μελέτη, αναπτύξαμε τέσσερα ερευνητικά αντικείμενα που απαρτίζουν τον λαϊκιστικό τους λόγο. Ως εκ τούτου, θα μελετήσουμε πώς σημασιοδοτούνται από τους εμπλεκόμενους δρώντες, δηλαδή από τα κόμματα του ΣΥΡΙΖΑ και των ΑΝ.ΕΛ., τα τέσσερα αυτά πλαίσια (frames) κατά την αντιπολιτευτική τους περίοδο, κατά τη διάρκεια της πενταετίας 2010-2015. Αμφότεροι οι δυο υπό έρευνα κομματικοί σχηματισμοί, επιχειρούν μέσω του δημόσιου λόγου τους να επηρεάσουν το ακροατήριο απεύθυνσής τους, δηλαδή το λαό και τελικά να ενισχύσουν την επιρροή τους στην πολιτική σκηνή της χώρας.

Το πρώτο πλαίσιο που θα ερευνήσουμε αναφέρεται στον ισχυρισμό των δυο κομμάτων πως μόνο ένα μέρος του λαού συνιστά τον «αυθεντικό» λαό και επομένως τη σιωπηλή πλειοψηφία και πως οι ίδιοι και μόνο είναι οι νόμιμοι εκπρόσωποί του. Το δεύτερο σχετίζεται με την άρνηση της νομιμοποίησης όλων των υπόλοιπων διεκδικητών της εξουσίας – πολιτικών αντιπάλων (Νέα Δημοκρατία, ΠΑΣΟΚ κ.α.). Προκειμένου να το πετύχουν αυτό τα δυο κόμματα μετατρέπουν τις διαφωνίες τους με αυτούς, σχετικά με θέματα πολιτικής ή αξίες, σε διαφωνίες προσωπικές και ηθικές (για παράδειγμα η Νέα Δημοκρατία θα αποκαλείται «ακροδεξιά», «πουλημένη» και «διεφθαρμένη»). Το τρίτο πλαίσιο εξετάζει την κοινή τους πεποίθηση ότι όσοι πολίτες δεν ασπάζονται την δική τους αντίληψη για τον υποτιθέμενο «αληθινό λαό» δεν συνιστούν οργανικό μέρος του και επομένως μπορούν να περιθωριοποιηθούν (χαρακτηριστικά με το Μακεδονικό θέμα αποκαλούνταν «όχλος» οι πολίτες που τάσσονταν κατά της συμφωνίας των Πρεσπών). Τέλος, το τέταρτο πλαίσιο διερευνά τον αντιπλουραλισμό, ένα κομβικό στοιχείο των λαϊκιστών πολιτικών δρώντων, όπως αυτός εκφράζεται μέσω του αποκλεισμού των μαζών που δεν τάσσονται πολιτικά με το μέρος τους. Θα θέλαμε να αναφέρουμε στο σημείο αυτό, πως ο αντιελιτισμός, ένα άλλο δομικό συστατικό στοιχείο των λαϊκιστών, δεν συνέχει εμφιατικά τον δημόσιο λόγο των κομμάτων διότι μέσω του λόγου τους εμφανίζονται να αποκλείουν τους άλλους ηθικά τόσο στην κομματική πολιτική σκηνή (πχ όσοι είναι ΝΔ αποκαλούνται «όχλος») όσο και ανάμεσα στον ίδιο το λαό (όσοι δεν τάσσονται με το μέρος τους χαρακτηρίζονται αυτόματα πχ αντί-σκοπιανοί κλπ).

3.2 Ποιοτική ανάλυση λόγου περιεχομένου

Στην παρούσα ενότητα θα μελετήσουμε πώς σημασιοδοτούν τα δύο κόμματα τον λαό, τις ελίτ, τον αντιπλουραλισμό. Θα βασιστούμε σε αποσπάσματα από τον πολιτικό λόγο των πολιτικών δρώντων των δυο κομμάτων, του ΣΥΡΙΖΑ και των ΑΝΕΛ, που θα αποτελέσουν την βάση για να αναδείξουμε πώς από τον δημόσιο λόγο τους (ομιλίες, συνεντεύξεις, άρθρα κ.α.) προκύπτει ο αντιπλουραλισμός, ο αντιελιτισμός και η συνωμοσιολογία, τρία δομικά στοιχεία του λαϊκιστικού φαινομένου.

Αντιπλουραλισμός

Ως αντιπλουραλισμό ορίζουμε τον ισχυρισμό πως μόνο ένα μέρος του λαού είναι ο πραγματικός λαός και πως μόνο οι λαϊκιστές πολιτικοί δρώντες είναι οι νόμιμοι εκπρόσωποί του (Γεωργιάδου, 2016· Canovan, 1999· Müller, 2017). Έτσι, ενώ ο πλουραλισμός *«υποστηρίζει ότι η κοινωνία διαιρείται σε μια ευρεία ποικιλία μερικώς αλληλεπικαλυπτόμενων κοινωνικών ομάδων με διαφορετικές ιδέες και ενδιαφέροντα»* (Mudde και Kaltwasser, 2017, σ.23-24), ο αντιπλουραλισμός αποτελεί την ακραία αντίθεσή του. Επίσης, οι πλουραλιστές πιστεύουν ότι *«μια κοινωνία θα πρέπει να έχει πολλά κέντρα εξουσίας και ότι η πολιτική, μέσω του συμβιβασμού και της συναίνεσης, θα πρέπει να αντανακλά τα ενδιαφέροντα και τις αξίες όσο το δυνατό περισσότερων διαφορετικών ομάδων»* (ό.π). Αντίθετα με αυτή την θεώρηση, οι αντιπλουραλιστές υιοθετούν μια ρουσσική αντίληψη της κοινωνίας η οποία υποστηρίζει *«ότι η πολιτική θα πρέπει να είναι η έκφραση της γενικής βούλησης του λαού»* (Mudde και Kaltwasser, 2017, σ.21). Το βασικό ερμηνευτικό πλαίσιο ανάδειξης του αντιπλουραλισμού στον δημόσιο λόγο συνοψίζεται ουσιαστικά στην διάκριση *«εμείς ή αυτοί»* όπως σημειώνει ο Mudde (2017).

Στο πλαίσιο αυτό, θα δούμε τους τρόπους με τους οποίους ο ΣΥΡΙΖΑ και οι ΑΝΕΛ σημασιοδοτούν – πλαισιώνουν (framing) τον αντιπλουραλισμό στον δημόσιο λόγο τους. Γιατί είναι σημαντικό να δούμε όμως την σημασιодότηση της πλαισίωσης από τους πολιτικούς δρώντες; Όπως αναφέρει ο Hall, *«η σημασιодότηση των γεγονότων αποτελεί μέρος του απαραίτητου αγώνα, εφόσον αποτελεί το μέσο με το οποίο δημιουργούνται οι συλλογικές κοινωνικές αντιλήψεις και επομένως τα μέσα με τα οποία μπορεί να επιστρατεύεται αποτελεσματικά η συγκατάθεση σε συγκεκριμένες καταστάσεις»* (Hall, 1989, σ.111-112). Στην κεντρική προεκλογική του ομιλία τον Ιούνιο του 2012 ο πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ αναφέρει: *«Τώρα πιά, ξέρετε, μόνο ο ΣΥΡΙΖΑ μπορεί να διαπραγματευτεί αποτελεσματικά στην Ευρώπη για τα συμφέροντα*

του λαού γιατί είναι η μόνη δύναμη που θα έχει ως σύμμαχο, ως όπλο την δύναμη του λαού»²¹(Syn Gr, 2012). Κατά τη διάρκεια του ίδιου λόγου, θα προσθέσει: «Μνημονιακή συγκυβέρνηση ΝΔ-ΠΑΣΟΚ. Η αντιμνημονιακή προοδευτική κυβέρνηση. Η απάντηση είναι μία και μοναδική. Αντιμνημονιακή κυβέρνηση με πυρήνα τον ΣΥΡΙΖΑ-ΕΚΜ»²² (Syn Gr, 2012).

Σε άλλο σημείο της ίδιας ομιλίας θα τονίσει πάλι: «Την Κυριακή δεν αναμετράται απλά και μόνον ο ΣΥΡΙΖΑ με το πολιτικό κατεστημένο του μνημονίου. (...)Αναμετράται η Ελλάδα των λίγων με την Ελλάδα των πολλών. Η Ελλάδα της ολιγαρχίας με την Ελλάδα της Δημοκρατίας»²³ (Syn Gr, 2012). Ένα μήνα νωρίτερα, στην ίδια πλατεία, θα ισχυριστεί πως: «Όλοι οι δυνάμεις του πλούτου της διαπλοκής, της τραπεζοκρατίας ενώθηκαν και σήμερα έχουν ένα μόνο αντίπαλο: Τον ΣΥΡΙΖΑ – Ενωτικό κοινωνικό μέτωπο»²⁴.

Ένα μήνα πριν, στην Θεσσαλονίκη, θα πει σχετικά: «Αποφάσισαν χωρίς εμάς. Ελάτε να προχωρήσουμε χωρίς αυτούς»²⁵. Πριν βέβαια από όλα αυτά θα προηγηθεί η προεκλογική ομιλία του στην Νίκαια τον Μάρτιο του 2012, όπου θα ξεκινήσει τον λόγο του με τα εξής χαρακτηριστικά λόγια: «Η εμείς ή αυτοί. Μαζί μπορούμε να τους ανατρέψουμε»²⁶. Η συγκεκριμένη φράση άλλωστε αποτελεί την ουσία της αντιπλουραλιστικής ρητορικής του ΣΥΡΙΖΑ που διαπερνάει όλο το διάστημα της αντιπολιτευτικής του πορείας προς την εξουσία. Σε άλλο σημείο της ίδιας ομιλίας θα συμπληρώσει: «Αναγκαστικά προσφεύγουν στις εκλογές, τις οποίες μέχρι πριν λίγο

²¹Κεντρική προεκλογική συγκέντρωση Ομόνοια. Ιούνιος, 2012.

<https://www.youtube.com/watch?v=orU4t2yPgZg>

²²Κεντρική προεκλογική συγκέντρωση Ομόνοια. Ιούνιος, 2012

<https://www.youtube.com/watch?v=orU4t2yPgZg>

²³ Ομιλία του Προέδρου του ΣΥΡΙΖΑ Αλ. Τσίπρα σε ειδική συνεδρίαση βουλευτών του ΣΥΡΙΖΑ με τη συμμετοχή της Προέδρου της Ευρωομάδας της Αριστεράς (GUE/NGL)GABRIELEZIMMER για τις ευρωπαϊκές εξελίξεις .<http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=27375>

²⁴Ομιλία του επικεφαλής του συνδυασμού ΣΥΡΙΖΑ Ενωτικό Κοινωνικό Μέτωπο Αλ. Τσίπρα, στην Κεντρική Προεκλογική συγκέντρωση του ΣΥΡΙΖΑ/ΕΚΜ στην Αθήνα (Πλ. Ομονοίας). Μάιος, 2012. [https://www.syriza.gr/article/id/46136/OMILIA-TOY-EPIKEFALHS-TOY-SYNDYASMOY--SYRIZA---ENWTIKO-KOINWNICO-METWPO--AL.-TSIPRA-STHN-KENTRIKH-PROEKLOGIKH-SYGKENTRWSH-TOY-SYRIZA---EKM-STHN-ATHHNA-\(PL.-OMONOIAS\).html](https://www.syriza.gr/article/id/46136/OMILIA-TOY-EPIKEFALHS-TOY-SYNDYASMOY--SYRIZA---ENWTIKO-KOINWNICO-METWPO--AL.-TSIPRA-STHN-KENTRIKH-PROEKLOGIKH-SYGKENTRWSH-TOY-SYRIZA---EKM-STHN-ATHHNA-(PL.-OMONOIAS).html)

²⁵ Ομιλία του επικεφαλής του συνδυασμού ΣΥΡΙΖΑ Ενωτικό Κοινωνικό Μέτωπο Αλ. Τσίπρα, στην Κεντρική Προεκλογική συγκέντρωση του ΣΥΡΙΖΑ/ΕΚΜ στη Θεσσαλονίκη. Μάιος, 2012. <https://www.syriza.gr/article/id/46150/OMILIA-TOY-EPIKEFALHS-TOY-SYNDYASMOY--SYRIZA---EKM-ALEKSH-TSIPRA-STHN-KENTRIKH-PROEKLOGIKH-SYGKENTRWSH--TOY--SYNDYASMOY-STH-THSSALONIKH.html>

²⁶ «Η εμείς ή αυτοί» λέει ο Αλέξης Τσίπρας για τις επικείμενες εκλογές. Προεκλογική Ομιλία στη Νίκαια, Μάρτιος, 2012. <https://www.in.gr/2012/03/18/greece/i-emeis-i-aytoi-leei-o-aleksis-tsipras-gia-tis-epikeimenes-ekloges/amp/?fbclid=IwAR1oRZULAoall6wrklbDDkEJO6BOoggO66SQEkzGBCMrCndBxuiCME4eAzE>

καιρό ξόρκιζαν με όλες τους τις δυνάμεις. Προσφεύγουν στις εκλογές προκειμένου το κόμμα του Μνημονίου, αρχηγός του οποίου είναι ο Ράιχενμπαχ και κομματάρχες του ο Βενιζέλος και ο Σαμαράς, να επιδιώξει μια ελάχιστη ανασυγκρότηση»²⁷. Λίγους μήνες αργότερα, θα συνεχίσει την ευθεία επίθεση στην ΝΔ, τονίζοντας στην προεκλογική συγκέντρωση του Ιουνίου: «*Η ΝΔ ή Δημοκρατία*»²⁸..

Μετά την διπλή εκλογική αναμέτρηση του 2012, που ανέδειξε τον ΣΥΡΙΖΑ σε αξιωματική αντιπολίτευση, αυτή η ρητορική γίνεται εντονότερη στον δημόσιο λόγο. Σε ειδική συνεδρίαση, περίπου ενάμιση χρόνο αργότερα, των βουλευτών του ΣΥΡΙΖΑ, ο Α. Τσίπρας θα αναφέρει: «*Το θέμα, βέβαια, δεν είναι αν θα φύγει ο κ. Σαμαράς, διότι αυτό ήδη εξελίσσεται σε αυτοεκπληρούμενη προφητεία. Το θέμα είναι πώς θα φύγει και ποια θα είναι η έκταση της ήττας του. Αυτό είναι το διακύβευμα των επόμενων εθνικών εκλογών που η εκτίμησή μας είναι ότι δεν μπορεί να είναι πολύ μακριά. Πόσο μεγάλη θα είναι η νίκη του λαού μας...*»²⁹. Ουσιαστικά εδώ, ο Α. Τσίπρας ταυτίζει την ήττα του -πρώτου σε ψήφους- κόμματος της ΝΔ με την νίκη του ενοποιημένου λαού. Τέλος, έχουμε τον Α. Τσίπρα να δηλώνει σε ομιλία του: «*Σας το λέω όμως καθαρά. Εμείς δεν μπορούμε και δεν υποσχόμαστε να σας σώσουμε. Είδατε πώς σας έσωσε το ΠΑΣΟΚ τα περασμένα χρόνια. Είδατε πώς σας έσωσε η ΝΔ. Βλέπετε πώς σας σώζει η συμμαχία τους. Εμείς τέτοια κοροϊδία δεν πρόκειται να διαπράξουμε*»³⁰.

Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Π. Λαφαζάνης, ηγέτης μιας από τις σημαντικότερες συνιστώσες του ΣΥΡΙΖΑ (Αριστερή Πλατφόρμα) και μετέπειτα υπουργός, θα σχολιάσει σε συνέντευξη του το 2012: «*Όχι παπαγαλάκια που να λένε αυτά που λένε τα δυο συνεταιράκια που έχουν υπογράψει το Μνημόνιο. Αυτά είναι*

²⁷ «*Η εμείς ή αυτοί*» λέει ο Αλέξης Τσίπρας για τις επικείμενες εκλογές. , Προεκλογική Ομιλία στη Νίκαια, Μάρτιος, 2012: <https://www.in.gr/2012/03/18/greece/i-emeis-i-aytoi-leei-o-aleksis-tsipras-gia-tis-epikeimenes-ekloges/amp/?fbclid=IwAR1oRZULAoall6wrklbDDkEJO6BOoggO66SQEkzgBCMrCndBxuiCME4eAzE>

²⁸Ομιλία του επικεφαλής του συνδυασμού ΣΥΡΙΖΑ Ενωτικό Κοινωνικό Μέτωπο Αλ. Τσίπρα, στην Κεντρική Προεκλογική συγκέντρωση του ΣΥΡΙΖΑ/ΕΚΜ στην Αθήνα (Πλ. Ομονοίας). Μάιος, 2012 [https://www.syriza.gr/article/id/46136/OMILIA-TOY-EPIKEFALHS-TOY-SYNDYASMOY--SYRIZA---ENWTIKO-KOINWNIKO-METWPO--AL.-TSIPRA-STHN-KENTRIKH-PROEKLOGIKH-SYGKENTRWSH-TOY-SYRIZA---EKM-STHN-ATHHNA-\(PL.-OMONOIAS\).html](https://www.syriza.gr/article/id/46136/OMILIA-TOY-EPIKEFALHS-TOY-SYNDYASMOY--SYRIZA---ENWTIKO-KOINWNIKO-METWPO--AL.-TSIPRA-STHN-KENTRIKH-PROEKLOGIKH-SYGKENTRWSH-TOY-SYRIZA---EKM-STHN-ATHHNA-(PL.-OMONOIAS).html)

²⁹Ομιλία του Προέδρου του ΣΥΡΙΖΑ Αλ. Τσίπρα σε ειδική συνεδρίαση βουλευτών του ΣΥΡΙΖΑ με τη συμμετοχή της Προέδρου της Ευρωομάδας της Αριστεράς (GUE/NGL) GABRIELE ZIMMER για τις ευρωπαϊκές εξελίξεις. Νοέμβριος, 2013: <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=34145>

³⁰Αλ. Τσίπρας από Μυτιλήνη: Go back Μέρκελ και Σόιμπλε, ήρθε η δική μας ώρα. Προεκλογική Ομιλία, Μυτιλήνη, Μάιος, 2014. <http://www.avgi.gr/article/10842/2464635/al-tsipras-apo-mytilene-go-back-merkel-kai-soimple-erthe-e-dike-mas-ora>

επικοινωνιακά τρικ που τα έπαιζαν χρόνια αυτά τα δυο κόμματα και καταδικάστηκαν από τον ελληνικό λαό»³¹. Αργότερα από το βήμα της Βουλής των Ελλήνων και από τη θέση του κοινοβουλευτικού εκπροσώπου του ΣΥΡΙΖΑ, θα σχολιάσει ως προς την συγκυβέρνηση ΝΔ-ΠΑΣΟΚ: «Είστε πολιτικοί τρομοκράτες[...] Δεν θα διαμορφώσετε εσείς την ατζέντα, την ατζέντα την έχει διαμορφώσει ο ελληνικός λαός»³²(ΑΝΤΙΚΡΥ, 2013).

Τέλος, ένα άλλο προβεβλημένο στέλεχος της Αριστερής Πλατφόρμας, επίσης υπουργός αργότερα, ο Δ. Στρατούλης μιλώντας σε ραδιοφωνική εκπομπή, θα τονίσει: «ο ΣΥΡΙΖΑ δεν μπορεί να συνεργαστεί με ΝΔ και ΠΑΣΟΚ γιατί φτωχοποίησαν τον λαό και ταπείνωσαν την χώρα»³³.

Εν κατακλείδι, μια συνήθης ρητορική τεχνική των λαϊκιστών πολιτικών δρώντων είναι η χρήση αντιθετικών ζευγών προκειμένου να κατονομασθεί ο εχθρός του λαού (Πανταζόπουλος, 2013). Αυτή ακριβώς τη τεχνική χρησιμοποιεί ο ΣΥΡΙΖΑ όταν στον δημόσιο λόγο του επιχειρεί να ταυτίσει τον ΣΥΡΙΖΑ με τον Λαό και ταυτόχρονα να αναδείξει την αντίθεσή του με το ΠΑΣΟΚ-ΝΔ, ως εχθρούς του. Αυτού του είδους η αντίθεση, σύμφωνα με τα πλαίσια (frames) που ορίσαμε νωρίτερα στην παρούσα εργασία, έχει ως στόχο την απονομιμοποίηση των πολιτικών αντιπάλων και την ταύτιση του ΣΥΡΙΖΑ με τον «αληθινό λαό» που έρχεται σε σύγκρουση με τους οπαδούς και τους πολιτικούς προϊστάμενους των δύο παραδοσιακών κομμάτων (ΝΔ, ΠΑΣΟΚ) που δεν αποτελούν οργανικό μέρος του λαού. Κεντρικό στοιχείο των λόγων αυτών «είναι μια ηθικολογική μορφή αντιπλουραλισμού» (σ.42), κάτι που ο Müller θεωρεί βασικό χαρακτηριστικό του λαϊκιστικού φαινομένου στον εχθρό.

Ο Αλέξης Τσίπρας και ο ΣΥΡΙΖΑ επιμένει μέσω του πολιτικού του λόγου στη μανιχαϊστική διάκριση της κοινωνίας σε δυο αντιμαχόμενα στρατόπεδα, γεγονός που κατά τους ερευνητές Müller και Mudde, καταδεικνύει πως η ρητορική του είναι λαϊκιστική. Ο Mudde (2017), πιο συγκεκριμένα, κατανοεί τον λαϊκισμό ως «μονιστική

³¹ Λαφαζάνης: "Με ΠΑΣΟΚ και ΝΔ είναι αδύνατο να συγκυβερνήσουμε". Συνέντευξη στον ραδιοφωνικό σταθμό Flash gr, Μάιος, 2012: <https://www.newsit.gr/politikh/lafazanisme-pasok-kai-nd-einai-adynto-na-sygyvernisoyme/1853890/>

³² Παναγιώτης Λαφαζάνης-11/1/2013. Ομιλία Κοινοβουλευτικού Εκπρόσωπου ΣΥΡΙΖΑ, Ιανουάριος, 2013: <https://www.youtube.com/watch?v=Z-dqnBQUaCA>

³³ Στρατούλης: Ο ΣΥΡΙΖΑ δεν θα συνεργαστεί με ΝΔ και ΠΑΣΟΚ.. Συνέντευξη στον ραδιοφωνικό σταθμό Real Fm, Οκτώβριος, 2012: <https://www.aftodiokisi.gr/politiki/stratoulis-o-siriza-den-tha-sinergastei-me-nd-kai-pasok/>

και ηθικολογική ιδεολογία» (σ.43) η οποία αποκηρύσσει τη σύμπλευση αντιθετικών συμφερόντων ανάμεσα στο λαό (αντιπλουραλισμός) και αποδοκιμάζει τη νομιμοποίηση των πολιτικών εχθρών (αντιελιτισμός) ηθικοποιώντας την εν λόγω εναντίωση.

Στην αντίπερα όχθη του πολιτικού φάσματος, έχουμε το κόμμα των ANEL, οι οποίοι εκφράζουν έναν εθνικο-λαϊκισμό, δομικό χαρακτηριστικό του ακροδεξιού λαϊκισμού. Σύμφωνα με τον Πανταζόπουλο (2013), ο εθνικο-λαϊκισμός των ANEL συνίσταται «σε έναν δημαγωγικό και λαϊκιστικό λόγο, επίκεντρο του οποίου είναι ένα επιβλητικό εθνικό «εμείς», μια νομιναλιστική ταυτότητα, ένα υπαρξιακό έθνος» (σ. 158).

Στον δημόσιο λόγο του ακροδεξιού κόμματος των ANEL ενυπάρχουν τα ίδια αντιπλουραλιστικά χαρακτηριστικά στοιχεία που εντοπίζουμε και σε αυτόν του ΣΥΡΙΖΑ. Πιο συγκεκριμένα, ο αρχηγός του κόμματος Π. Καμμένος τονίζει σε δήλωσή του πως «δεν συνεργαζόμαστε με δωσίλογους που εξυπηρετούν συγκεκριμένα συμφέροντα. Αποτελούν παρελθόν και πρέπει να εγκαταλείψουν την πολιτική και τη χώρα»³⁴. Σε συνέντευξή του, περίπου ενάμιση χρόνο αργότερα, στην τηλεόραση του STAR και στην εκπομπή «Στον Εθνικό», θα πει: «δεν υπάρχει συνεργασία με κόμματα και πολιτικούς του μνημονίου» ως απάντηση στην περίπτωση κυβερνητικής συνεργασίας με ΠΑΣΟΚ-ΝΔ. Ενώ θα συνεχίσει στον ίδιο τόνο, λέγοντας: «Συνεργασία μας με κόμμα που επιμένει στην πολιτική της ύφεσης και της ανεργίας, των μνημονίων, που δέχεται επιτρόπους που καταργούν την ελληνική κυριαρχία σε υπουργεία σας λέω ότι δεν πρόκειται να υπάρξει»³⁵. Την ίδια εποχή, σε άλλη δήλωσή του, θα σχολιάσει για την συγκυβέρνηση ΠΑΣΟΚ-ΝΔ: «Επιβεβαιωνόμαστε ακόμη μια φορά ότι αρχή της συγκυβέρνησης Σαμαρά – Βενιζέλου, ΠΑΣΟΚ – Νέας Δημοκρατίας,

³⁴ Καμμένος: «Δεν συνεργάζομαι με ΠΑΣΟΚ και ΝΔ γιατί είναι δωσίλογοι». , Δηλώσεις για το ενδεχόμενο συνεργασίας με ΠΑΣΟΚ και ΝΔ πριν τις εθνικές εκλογές, Αθήνα, Μάιος, 2012: <https://www.iefimerida.gr/news/49242/k%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%B%CF%82-%C2%AB%CE%B4%CE%B5%CE%BD-%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%AC%CE%B6%CE%BF%CE%BC%CE%B1%CE%B9-%CE%BC%CE%B5-%CF%80%CE%B1%CF%83%CE%BF%CE%BA-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BD%CE%B4-%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%AF-%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CE%B4%CF%89%CF%83%CE%AF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CE%B9%CF%82%BB>

³⁵ Πάνος Καμμένος, Συνέντευξη στον τηλεοπτικό σταθμό STAR Channel, Αθήνα, Οκτώβριος, 2013: <http://newpost.gr/politiki/288305/kammenos-egw-den-diafwnw-oti-to-pasok-einai-egklhmatikh-organwsh>

είναι η αμοιβαία συγκάλυψη σκανδάλων»³⁶. Ταυτόχρονα θα κατηγορήσει τα δύο παραδοσιακά κόμματα της συγκυβέρνησης πως επιδιώκουν να διχάσουν τους Έλληνες, αντίθετα με τους ANEΛ που «δε θέλουμε πηγάδα του Μελιγαλά, θέλουμε Γοργοπόταμο»³⁷. Έναν χρόνο αργότερα, παραμονές των Ευρωεκλογών του 2014 και σε ένα κλίμα οξύτατης πολιτικής αντιπαράθεσης, θα δηλώσει: «ΠΑΣΟΚ και ΝΔ δεν αλλάζουν όνομα λόγω ιδεολογικής διαφοροποίησης αλλά αλλάζουν ΑΦΜ για να σβηστούν τα χρέη τους προς τις τράπεζες»³⁸.

Μερικούς μήνες αργότερα, τον Σεπτέμβριο, θα ξεκαθαρίσει πως: «υπό προϋποθέσεις, συνεργασία με όλους εκτός από ΠΑΣΟΚ και ΝΔ»³⁹. Χρονικά μεταγενέστερα, τον Ιανουάριο, και με αφορμή την ανακοίνωση των υποψηφίων των δυο αυτών κομμάτων (ΠΑΣΟΚ- ΝΔ), θα σχολιάσει: «Οι τελευταίες μεταγραφές μεταξύ ΠΑΣΟΚ και Νέας Δημοκρατίας αποδεικνύουν ότι τα δύο κόμματα έχουν ενωθεί εις σάρκα μία. Είναι χαρακτηριστικό πλέον, ότι αυτά που τους ένωναν στη Siemens, αυτά που τους ένωναν στην αλληλοκάλυψη των σκανδάλων, τους ενώνουν πλέον σε κοινά ψηφοδέλτια»(Anexartitoiellines, 2015)⁴⁰. Τον ίδιο μήνα και μια μέρα πριν τις εθνικές εκλογές, θα αναφέρει σε ομιλία του πως «Νέα Δημοκρατία και ΠΑΣΟΚ αποτελούν τη «συμμορία του κολεγίου που βούλιαξε τη χώρα μας»⁴¹. Τέλος, μερικούς μήνες αργότερα, και αφού θα συμμετάσχει στην κυβέρνηση συνεργασίας με τον ΣΥΡΙΖΑ, θα αναφέρει με αφορμή την προεκλογική περίοδο του Σεπτεμβρίου:

³⁶ Π. Καμμένος: Η αμοιβαία συγκάλυψη σκανδάλων, αρχή της συγκυβέρνησης. Δηλώσεις με αφορμή τις δηλώσεις του κυβερνητικού εκπροσώπου κ Κεδίκογλου, Αθήνα, Οκτώβριος, 2013 : <https://www.naftemporiki.gr/story/719126/p-kammenos-i-amoibaia-sugkalupsi-skandalon-arxi-tis-sugkubernisis>

³⁷ Καμμένος: «Είμαι έτοιμος για όλα, ακόμη και για φυλακή και χειροπέδες». Πάνος Καμμένος, Δηλώσεις με αφορμή την διαβίβαση στην Βουλή της δικογραφίας του για τις δηλώσεις του περί Σκουριών και Πάχτα, Αθήνα, Οκτώβριος, 2013: <https://www.tanea.gr/2013/10/24/politics/kammenos-eimai-etoimos-gia-ola-akomi-kai-gia-fylaki-kai-xeiropedes/>

³⁸ Καμμένος στις «Εκλογές 2014»: ΠΑΣΟΚ και ΝΔ δεν αλλάζουν όνομα, αλλά ΑΦΜ για να σβήσουν τα χρέη. Συνέντευξη στην Εκπομπή «Εκλογές 2014», Αθήνα, Μάιος, 2014: <http://newpost.gr/politiki/5c12597156dccb7e13e0e7a2/kammenos-stis-ekloges-2014-pasok-kai-nd-den-allazogn-onoma-alla-afm-gia-na-sbhsoyn-ta-xreh>

³⁹ Καμμένος: «Υπό προϋποθέσεις συνεργασία με όλους εκτός από ΝΔ και ΠΑΣΟΚ»: Συνέντευξη στην Εκπομπή « Πρωινό ANΤ1], Αθήνα, Σεπτέμβριος, 2014: <http://www.ant1news.gr/Politics/article/365894/kammenos--ypo-proypotheseis-synergasia-me-olous-ektos-apo-nd-kai-pasok->

⁴⁰ Πάνος Καμμένος, Δήλωση του με αφορμή την ανακοίνωση των υποψηφίων της ΝΔ και του ΠΑΣΟΚ για τις εθνικές εκλογές του Γενάρη του 2015, Αθήνα, Ιανουάριος, 2015: <https://www.youtube.com/watch?v=-28yTA69St8>

⁴¹ Καμμένος: Η συμμορία του κολεγίου βούλιαξε τη χώρα. Ομιλία του στο Ακταίον της Ρόδου, Ιανουάριος, 2015: <https://www.voria.gr/article/kammenos-i-summoriatou-kolegiou-bouliaxe-ti-xora>

«Επιμένουν να εκλιπαρούν Νέα Δημοκρατία και ΠΑΣΟΚ από τα προεκλογικά μπαλκόνια για κυβέρνηση συνεργασίας. Υπονοούν κυβέρνηση συγκάλυψης»⁴².

Δεν είναι μόνο όμως ο πρόεδρος του κόμματος των ΑΝΕΛ που εκφράζει έναν αντιπλουραλιστικό λόγο και μια ευθεία επιθετικότητα απέναντι στα «συστημικά» κόμματα. Ο Π. Χαϊκάλης, μετέπειτα υφυπουργός κοινωνικών ασφαλίσεων στην πρώτη συγκυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ- ΑΝΕΛ, θα γράψει στο twitter: *«Ηθελα να ήξερα αυτοί που θα ψηφίσουν τα δύο κόμματα (σ.σ ΠΑΣΟΚ- Ν.Δ), μπορούν να κοιτάζουν τα παιδιά τους στα μάτια;»⁴³. Λίγες μέρες αργότερα, θα επανέλθει με νέο σχόλιο: *«Φοβούνται την ακυβερνησία και συσπειρώνονται σε ΠΑΣΟΚ και ΝΔ. Τα παιδιά ας πείσουν τους γονείς ή και το αντίθετο»⁴⁴.**

Επιπρόσθετα, ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του κόμματος, Τέρνενς Κουίκ, θα καταφερθεί πολλές φορές ενάντια στα δύο αυτά κόμματα. Πιο συγκεκριμένα, θα σημειώσει πως: *«Στο ζύγι του ανασχηματισμού η ΝΔ μετατρέπεται σε όμηρο των αριθμητικών εκβιασμών που βάζει το ΠΑΣΟΚ για τους δικούς του «σωτήρες» Υπουργούς. Το ένα κόμμα υποκατάστημα του άλλου, που όσα πρόσωπα κι αν αλλάζουν στη συγκυβέρνησή τους, θα συνεχίσουν τις ίδιες πολιτικές όπως επιβάλλουν οι υπογραφές στα μνημόνια»⁴⁵. Με αφορμή τις ίδιες εξελίξεις, θα προσθέσει πως: *«έχουμε ανασχηματισμένη κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ– Σημίτη που ορκίστηκε από τη ΝΔ»⁴⁶.**

Τέλος, ενώ θα έχει γίνει ήδη υφυπουργός παρά τω πρωθυπουργό, θα δηλώσει σε ομιλία του: *«Ένα πρωτογενές πλεόνασμα που προερχόταν από...στυμμένες λεμονόκουπες με έναν λαό βυθισμένο στην απόλυτη δυστυχία, άφησε πίσω της η απερχόμενη κυβέρνηση (ΝΔ-ΠΑΣΟΚ)...»⁴⁷.*

⁴² Πάνος Καμμένος,: ΝΔ και ΠΑΣΟΚ εκλιπαρούν για κυβέρνηση συνεργασίας. Δήλωση του με αφορμή την προεκλογική περίοδο του Σεπτεμβρίου του 2015:

<https://www.fortunegreece.com/article/kammenos-nd-ke-pasok-ekliparoun-gia-kivernisi-sinergias/>

⁴³ Παύλος Χαϊκάλης εναντίον ΝΔ-ΠΑΣΟΚ. Σχόλιο του στο Twitter, Αθήνα, Απρίλιος, 2012:

<http://www.enikos.gr/politics/30611/xaikalis-enantion-nd-pasok>

⁴⁴ Παύλος Χαϊκάλης εναντίον ΝΔ-ΠΑΣΟΚ. Σχόλιο του στο Twitter, Αθήνα, Απρίλιος, 2012:

<http://www.enikos.gr/politics/31663/ta-paidia-einai-i-elpida-mas>

⁴⁵ Ανασχηματισμός - Κουίκ: Όμηρος του ΠΑΣΟΚ η ΝΔ. Δήλωσή του με αφορμή τον ανασχηματισμό της συγκυβέρνησης ΠΑΣΟΚ- ΝΔ, Αθήνα, Ιούνιος, 2012:

<https://www.newsbomb.gr/politikh/story/456554/anashimatismos--koyik-omiros-toy-pasok-i-nd>

⁴⁶ Τέρνενς Κουίκ, Δήλωσή του με αφορμή τον ανασχηματισμό της συγκυβέρνησης ΠΑΣΟΚ- ΝΔ, Αθήνα, Ιούνιος, 2012: <https://www.paraskhnio.gr/koyik-exoyme-kyvernisi-pasok-simit/>

⁴⁷ Κουίκ: "ΝΔ. και ΠΑΣΟΚ άφησαν πίσω τους Πρωτογενές πλεόνασμα από . . . στυμμένες λεμονόκουπες!". Ομιλία του στον Πύργο Ηλείας, Μάρτιος, 2015:

<https://www.ilialive.gr/%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE/item/%CE%BA%CE%BF%CF%85%CE%AF%CE%BA-%CE%BD%CE%B4-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CE%B1%CF%83%CE%BF%CE%BA-%CE%AC%CF%86%CE%B7%CF%83%CE%B1%CE%BD-%CF%80%CE%AF%CF%83%CF%89-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82->

Συμπερασματικά, πιστεύουμε πως γίνεται αντιληπτή η ομοιότητα των λόγων των δυο κομμάτων, του ΣΥΡΙΖΑ και του ΑΝΕΛ, στο κομμάτι του αντιπλουραλισμού και της απονομιμοποίησης των πολιτικών τους αντιπάλων. Ακολουθείται και στους ΑΝΕΛ μια ηθικολογική μορφή ρητορικής που αποτελεί σημαντικό στοιχείο όλων των εκφάνσεων του λαϊκιστικού φαινομένου (και του αριστερού και του ακροδεξιού λαϊκισμού), όπως σημειώνει ο Müller. Σύμφωνα με την άποψή του, ο αντιπλουραλισμός εκφράζεται μέσω μιας αποκλειστικότητας αντιπροσώπευσης συμφερόντων, αρνούμενος κάθε μορφή πολλαπλής λαϊκότητας ή αντιτιθέμενων συμφερόντων. Ως εκ τούτου, αντιλαμβάνεται τον λαό ως μια οργανική και ηθική ολότητα που εκφράζεται με μια μορφή ρουσσωικής γενικής βούλησης (Müller, 2016). Αυτό γίνεται εξάλλου εμφανές στην ανάλυση των λόγων των δύο, υπό εξέταση, κομμάτων.

Αντιελιτισμός

Σύμφωνα με τον ερευνητή Müller (2017) ο αντιελιτισμός των λαϊκιστών συνίσταται στο ότι παρουσιάζουν τους πολιτικούς τους αντιπάλους ως μέρος μιας διεφθαρμένης ελίτ και ως εχθρούς του λαού. Οι λαϊκιστές επιμένουν στην αντίθεση μεταξύ των ελίτ που είναι πάντα ανήθικες και διεφθαρμένες και του λαού που είναι ηθικός, καθαγιασμένος, ομοιογενής και έχει πάντα δίκιο. Θα λέγαμε λοιπόν πως *«η βασική αξίωση του λαϊκισμού είναι μια ηθικολογική μορφή αντιπλουραλισμού»* (σ.42). Ο Πανταζόπουλος (2013), από την άλλη μεριά, παραπέμπει στον Taggief σύμφωνα με τον οποίο όταν ο εχθρός του λαού είναι *«οι αποπάνω»* δηλαδή οι ελίτ, τότε έχουμε έναν *«κοινωνιολαϊκισμό διαμαρτυρίας/καταγγελίας»*: στην περίπτωση, όμως, που ως εχθρός λογίζονται *«οι απέναντι»*, δηλαδή οι ξένοι, οι μετανάστες κλπ, τότε έχουμε εθνικολαϊκισμό ή εθνοτικολαϊκισμό (σ.207). Πάντως να σημειωθεί στο σημείο αυτό πως ο Müller (2017) σημειώνει πως η κριτική στις ελίτ συνιστά αναγκαία, όχι όμως και ικανή, συνθήκη ώστε να χαρακτηριστεί κάποιος λαϊκιστής. Εναλλακτικά, όποιος ασκεί κριτική στο statusquo θα θεωρούνταν αυτομάτως λαϊκιστής.

Στην περίπτωση του ΣΥΡΙΖΑ λοιπόν, ο αντιελιτισμός του γίνεται εμφανής στα εξής αποσπάσματα: Ο πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ, Αλέξης Τσίπρας, σε συνέντευξή του, θα αναφέρει: *«Λαμόγια δεν είναι οι χαμηλότερα αμειβόμενοι μισθωτοί στην*

[%CF%80%CF%81%CF%89%CF%84%CE%BF%CE%B3%CE%B5%CE%BD%CE%AD%CF%82-%CF%80%CE%BB%CE%B5%CF%8C%CE%BD%CE%B1%CF%83%CE%BC%CE%B1-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%83%CF%84%CF%85%CE%BC%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CF%8C%CE%BA%CE%BF%CF%85%CF%80%CE%B5%CF%82.html](#)

Ευρώπη, αλλά όσοι μας κυβερνούν (...) Θα έπρεπε (ο πρωθυπουργός) να μην παραδίδει τη χώρα στα νύχια των κερδοσκόπων, κραυγάζοντας ότι καταρρέουμε λίγο προτού βγει στην αγορά να δανειστεί. Θα έπρεπε να οικοδομήσει συμμαχίες στην ΕΕ για μακρόπνοο και όχι τριετές Πρόγραμμα Σταθεροποίησης» (Σταυρόπουλος, 2010)⁴⁸. Ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης, σε εκδήλωση των αποκαλυπτηρίων του ανδριάντα του Αλέκου Παναγούλη θα εκφράσει την πεποίθησή του ότι ο ελληνικός λαός θα ανασυνταχθεί και θα δώσει τη δική του απάντηση όταν του δοθεί η ευκαιρία «μέσα από την ετυμηγορία του για τη νέα ολιγαρχία που θέλει να καταστρέψει την κοινωνία και να δεσμεύσει τον πλούτο του λαού μας, δίνοντάς τον αντιπαροχή στους νέους κυρίαρχους»⁴⁹.

Σε άλλο σημείο ομιλίας του, ο Α. Τσίπρας θα σχολιάσει αναφορικά με το ΠΑΣΟΚ: «το κόμμα του Βενιζέλου (...) καμιά σχέση δεν έχει πια με τη δημοκρατική παράταξη της δεκαετίας του 1980, το κόμμα των μη προνομιούχων Ελλήνων, που μετατράπηκε σε κόμμα της διεθνούς διαπλοκής και τοκογλυφίας» (Μαλλιαρός, 2012)⁵⁰. Σε συνέντευξή του στον Στέλιο Κούλογλου θα αναφέρει: «Εάν στην Ευρώπη κυριαρχήσουν οι φιλελεύθερες δυνάμεις που θέλουν σώνει και καλά να χρεωθεί όλη η κρίση στους λαούς και στους εργαζόμενους, ώστε να τη βγάλουν οι τραπεζίτες καθαρή, τότε θα πρέπει να ξέρουν ότι, ενδεχομένως, με αφορμή και επίκεντρο την Ελλάδα, η κρίση θα πάρει διαστάσεις συνολικές και θα έχουμε διάλυση της Ευρωζώνης» (Κούλογλου, 2012)⁵¹.

Σε προεκλογική συγκέντρωσή του θα τονίσει, ασκώντας πάλι δριμεία κριτική στο ΠΑΣΟΚ: «Το κόμμα του κ. Βενιζέλου σας εγκατέλειψε. Το σημερινό ΠΑΣΟΚ έχει αντικαταστήσει την πλατιά κοινωνική συμμαχία που για δεκαετίες το στήριζε με μια νέα κοινωνική συμμαχία του πλούτου και της ολιγαρχίας. Με τους λίγους που πλουτίζουν όταν οι πολλοί φτωχαίνουν. Το κόμμα του κ. Βενιζέλου επέλεξε τους λίγους προνομιούχους, που διευρύνουν τον πλούτο και τα προνόμιά τους με το Μνημόνιο,

⁴⁸ Σταυρόπουλος, Α. ΑΛΕΞΗΣ ΤΣΙΠΡΑΣ «Αυτό το βιολί με τη συκοφαντία δεν μπορεί να συνεχιστεί άλλο». Συνέντευξη στην εφημερίδα το Βήμα, Μάρτιος 2010.

<https://www.tovima.gr/2010/03/21/politics/aleksis-tsipras-ayto-to-bioli-me-ti-sykofantia-den-mporei-na-synexistei-allo/>

⁴⁹ «Λάθος λαό διάλεξαν να μετατρέψουν σε πειραματόζωο». Αλέξης Τσίπρας, δήλωσή του, Αθήνα, Μάρτιος 2012: <https://www.protothema.gr/politics/article/182613/lathos-lao-dialeksan-na-metatrepsoyn-se-peiramatozoo/>

⁵⁰ Μαλλιαρός, Δ., Μεγαλειώδης η συγκέντρωση του «ΣΥΡΙΖΑ» στην ομιλία του Αλέξη Τσίπρα στη Μυτιλήνη, Απρίλιος, 2012: <http://www.plomarinews.gr/?p=9535>

Κούλογλου, Σ., Αλ. Τσίπρας: Κυβέρνηση Αριστεράς με κάθε τρόπο, Απρίλιος 2012: <https://tvxs.gr/news/ekloges-2012-afieroma/tsipras>

και εγκατέλειψε τους πολλούς και μη προνομιούχους»⁵². Κατά τη διάρκεια προεκλογικής ομιλίας ένα μήνα μετά θα αναφέρει: «Την Κυριακή η Ελλάδα αλλάζει. Αφήνει πίσω της το φόβο. Αφήνει πίσω της την ανασφάλεια. Αφήνει πίσω της εκείνους που προσπάθησαν να δηλητηριάσουν τον ελληνικό λαό με τον φόβο και την ανασφάλεια. Τον κ. Σαμαρά και τον κ. Βενιζέλο (...) Γιατί δεν έχουν τίποτα να προτείνουν στο λαό, η ΝΔ και το ΠΑΣΟΚ. Μόνον το φόβο του καταστροφικού Μνημονίου. Τι άλλο θα μπορούσαν να πουν, άλλωστε; Οι δυο τους κυβέρνησαν όλα αυτά τα χρόνια. Μόνοι τους κατάντησαν έτσι αυτόν τον τόπο. Μήτρα τους η διαφθορά. Μήτρα τους η διαπλοκή. Μήτρα τους η καταστροφή. Ληλάτησαν την Ελλάδα»⁵³.

Ο πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ σε δήλωσή του τον Οκτώβριο του 2012 που έκανε από το Παρίσι όπου βρισκόταν για τη σύνοδο των προέδρων του κόμματος της Ευρωπαϊκής Αριστεράς θα σχολιάσει σχετικά με τη λίστα Λαγκάρντ: «Την Ελλάδα, όλα αυτά τα χρόνια, την κυβερνούσε και την οδήγησε στην κρίση μια μαφία. Η μαφία της οικονομικής, επιχειρηματικής, μιντιακής ολιγαρχίας σε συνεργασία με το χρεοκοπημένο πολιτικό σύστημα. Όμως, τούτες τις μέρες, σπάει η ομερτά, σπάει ο νόμος της σιωπής και βγαίνουν στη δημοσιότητα οι λίστες αυτής της οικονομικής, επιχειρηματικής και μιντιακής ολιγαρχίας που προστατεύεται από τους χρεοκοπημένους πολιτικούς, προκειμένου να μην πληρώσουν φόρους, όταν ο ελληνικός λαός έχει γονατίσει»⁵⁴.

Ο Αλέξης Τσίπρας σε δήλωσή του κατά τη διάρκεια απεργιακής συγκέντρωσης θα υπογραμμίσει: «οι ίδιοι άνθρωποι, που κρατάνε στα συρτάρια τους τις λίστες των φοροφυγάδων μεγαλοκαταθετών, έχουν το θράσος να φέρουν εκ νέου μέτρα που θα γονατίσουν το λαό και την κοινωνία. Η άμμος στην κλεψύδρα τους όμως έχει αρχίσει να αδειάζει. Ο ελληνικός λαός δεν θα συγχωρέσει ούτε την κοροϊδία, ούτε το ψέμα, ούτε την απάτη που γίνεται τούτες τις μέρες εις βάρος του. Θα πάρει τα πράγματα στα χέρια του και θα δημιουργήσει ελπίδα»⁵⁵. Ταυτόχρονα, σε ανακοίνωσή

⁵² Ομιλία του επικεφαλής του συνδυασμού ΣΥΡΙΖΑ Ενωτικό Κοινωνικό Μέτωπο Αλ. Τσίπρα, στην Κνετρική Προεκλογική συγκέντρωση του ΣΥΡΙΖΑ/ΕΚΜ στην Αθήνα (Πλ. Ομονοίας), Μάιος, 2012: [https://www.syriaza.gr/article/id/46136/OMILIA-TOY-EPIKEFALHS-TOY-SYNDYASMOY--SYRIZA---ENWTIKO-KOINWNIKO-METWPO--AL.-TSIPRA-STHN-KENTRIKH-PROEKLOGIKH-SYGKENTRWSH-TOY-SYRIZA---EKM-STHN-ATHHNA-\(PL.-OMONOIAS\).html](https://www.syriaza.gr/article/id/46136/OMILIA-TOY-EPIKEFALHS-TOY-SYNDYASMOY--SYRIZA---ENWTIKO-KOINWNIKO-METWPO--AL.-TSIPRA-STHN-KENTRIKH-PROEKLOGIKH-SYGKENTRWSH-TOY-SYRIZA---EKM-STHN-ATHHNA-(PL.-OMONOIAS).html)

⁵³ Στο ίδιο, Ιούνιος, 2012: <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=27375>

⁵⁴ Τσίπρας: «Η μαφία που κυβερνά την Ελλάδα». Δήλωση από το Παρίσι όπου βρισκόταν για τη σύνοδο των προέδρων του κόμματος της Ευρωπαϊκής Αριστεράς, Παρίσι, Οκτώβριος, 2012: <https://www.zougla.gr/politiki/article/tsipras-i-mafia-pou-kiverna-tin-elada>

⁵⁵ Τσίπρας: Η τρόικα εσωτερικού μας δουλεύει φιλό γαζί. Δήλωση κατά τη γενική απεργία ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ στο Πεδίον του Άρεως, Αθήνα, Οκτώβριος, 2012:

του το τμήμα οικονομικής πολιτικής του ΣΥΡΙΖΑ, θα αναφέρει: «Οι εκπρόσωποι της εσωτερικής τρόικας στις εμφανίσεις τους στα ΜΜΕ υπερασπίζονται τα δικαιώματα των τραπεζιτών, προβάλλοντας ως δικαιολογία ότι δεν είναι υπαίτιοι οι ίδιοι για την κατάρρευση των τραπεζών τους, αλλά η πτώχευση της ελληνικής οικονομίας, που προκάλεσε την υποβάθμιση των τραπεζών, με αποτέλεσμα αυτές να αποκλειστούν από τις διεθνείς αγορές χρήματος και κεφαλαίων» (ΤοΒΗΜΑ Team, 2012)⁵⁶.

Σε δήλωσή του μεταγενέστερη χρονικά, ο αρχηγός του ΣΥΡΙΖΑ, και με αφορμή τις νέες απαιτήσεις των δανειστών για την εκταμίευση της επόμενης δόσης, θα αναφέρει: «Το μόνο που μπορώ να πω είναι ότι δεν έχουμε μια κυβέρνηση που απλά επιμένει στο λάθος. Έχουμε τη λάθος κυβέρνηση να υπερασπιστεί τα συμφέροντα του ελληνικού λαού απέναντι σ' αυτή την αδιανόητη επιμονή κάποιων, που μάλλον φαίνεται ότι τελικά δεν έχουν στόχο να ρυθμίσουν τα δημοσιονομικά ελλείμματα της ελληνικής οικονομίας, αλλά να λεηλατήσουν τη χώρα»⁵⁷.

Επίσης σε συνέντευξή του στην εφημερίδα Αυγή θα σημειώσει χαρακτηριστικά: «Η νέα κυβέρνηση αποτελείται από το υπηρετικό προσωπικό της τρόικας και τους βουλευτικούς της εξουσίας, είναι το ίδιο πολιτικό προσωπικό και η ίδια αντίληψη που κυριάρχησε στον τόπο τα τελευταία σαράντα χρόνια»⁵⁸.

Κατά τη διάρκεια επίσκεψής του στα γραφεία του Ανεξάρτητου Διαχειριστή Μεταφοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας (ΑΔΜΗΕ) και μιλώντας στους εργαζόμενους θα δηλώσει: «Η ελληνική δημοκρατία έχει νόμους. Και έχουμε και εμπιστοσύνη στη δικαιοσύνη. Δεν διαχειρίζονται την περιουσία που τους την κληρονόμησαν οι παππούδες τους. Διαχειρίζονται τους κόπους και την περιουσία χρόνων ενός ολόκληρου λαού. Αν νομίζουν ότι επειδή μπαίνουν στα λήαρ τζετ των φίλων τους επιχειρηματικών

<https://www.protothema.gr/politics/article/230658/tsipras-h-troika-esoterikoy-mas-doyleyei-psilogazi/>

⁵⁶ ΤοΒΗΜΑ Team. ΣΥΡΙΖΑ: Ούτε ευρώ στην αγορά από τα €31,5 δισ., Ανακοίνωση του τμήματος Οικονομικής Πολιτικής Νοέμβριος, 2012:

<https://www.tovima.gr/2012/11/02/politics/syriza-oyte-eyrw-stin-agora-apo-ta-31-5-dis/>

⁵⁷ Τσίπρας: Η τρόικα θέλει να λεηλατήσει τη χώρα. Δήλωση σχετικά με τις απαιτήσεις των δανειστών, Μάρτιος, 2013: <https://www.newsbomb.gr/politikh/story/285454/tsipras-i-troika-thelei-na-leilatisei-ti-hora>

⁵⁸ Αλ. Τσίπρας: Υπηρετικό προσωπικό της τρόικας η νέα κυβέρνηση. Συνέντευξη στην εφημερίδα Αυγή, Ιούνιος, 2013.

<https://m.naftemporiki.gr/story/670035/al-tsipras-ypiretiko-prosopiko-tis-troikas-i-nea-kubernisi>

μπορούν να ξεπουλάνε σα να είναι τσιφλίκι του παππού τους ο ΟΠΑΠ, η ΕΥΔΑΠ, η ΔΕΗ κάνουν λάθος»⁵⁹.

Ο πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ Αλέξης Τσίπρας, ευρισκόμενος έξω από το υπουργείο Οικονομικών προκειμένου να εκφράσει τη συμπαράστασή του στις απολυμένες καθαρίστριες του ΥΠΟΙΚ που πραγματοποιούσαν καθημερινά συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας, θα σημειώσει: «Ο κόμπος έχει φτάσει στο χένι. Στα πρόσωπά σας απλά βλέπουμε τα πρόσωπα εκατομμυρίων Ελληνίδων και Ελλήνων που βρίσκονται ένα βήμα πριν την εξαθλίωση, την ίδια στιγμή που κάποιοι συνεχίζουν να κερδίζουν, κάποια συμφέροντα της κλεπτοκρατίας, της ολιγαρχίας, τραπεζοκρατίας και μιντιοκρατίας στην Ελλάδα συνεχίζουν να κυβερνούν μια χώρα που βρίσκεται σε διάλυση»⁶⁰.

Ακόμα, ο αρχηγός του ριζοσπαστικού αριστερού κόμματος, σε προεκλογική του ομιλία το 2014 στην Μυτιλήνη θα εκφράσει την εναντίωσή του απέναντι στην Τρόικα, στο μνημόνιο και γενικότερα στους τοκογλύφους: «Go back μαζί με την τρόικά σας, τους τοκογλύφους σας, τη σκληρότητά σας, την αλαζονεία σας, την περιφρόνηση προς τον ελληνικό λαό, που τόσα χρόνια έχει γίνει αντικείμενο της χλεύης και της εκμετάλλευσής σας»⁶¹. Ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης σε μεταγενέστερη χρονικά προεκλογική του ομιλία θα αναφερθεί στα σκάνδαλα των προηγούμενων κυβερνήσεων ως εξής: «Σήμερα, φίλες και φίλοι, είναι η αρχή του τέλους ενός καθεστώτος που βύθισε την Ελλάδα στη φτώχεια, την ανεργία, τη δυστυχία, την απελπισία (...) Είναι η ώρα να μάθουμε, γιατί αλήθεια, 2,5 χρόνια τώρα, η κυβέρνηση Σαμαρά λεηλατεί στη φορολογία τη μεσαία τάξη, ενώ βάζει στα συρτάρια της λίστες της φοροδιαφυγής, τη λίστα Λαγκάρντ και αφήνει στο απυρόβλητο τους μεγαλοφοροφυγάδες» (Η ΑΥΓΗ Εφημερίδα της Αριστεράς, 2014)⁶².

Είναι ξεκάθαρη η προσπάθεια του ΣΥΡΙΖΑ και του Α. Τσίπρα να ταυτίσει τους πολιτικούς του αντιπάλους με τις ελίτ (οικονομικές, μιντιακές, τραπεζικές) και

⁵⁹Ο Αλ.Τσίπρας απειλεί τους επενδυτές ότι θα χάσουν τα λεφτά τους. Δήλωση με αφορμή επίσκεψη στην ΑΔΜΗΕ, Οκτώβριος, 2013:<https://www.protothema.gr/politics/article/321694/tsipras-tis-ekloges-den-tha-tis-prokiruxei-o-suriza/>

⁶⁰ Αλ.Τσίπρας: Κοντοζυγώνει η ώρα που θα καθαρίζετε την χώρα από την τρόικα . Δήλωση έξω από το Υπουργείο Οικονομικών, Αθήνα, Νοέμβριος, 2013: <https://www.in.gr/2013/11/20/greece/al-tsipras-kontozygwnei-i-wra-poy-tha-katharizete-tin-xwra-apo-tin-troika/>

⁶¹ Αλ. Τσίπρας από Μυτιλήνη: Go back Μέρκελ και Σόμπλε, ήρθε η δική μας ώρα. Προεκλογική Ομιλία, Μάιος, 2014 <http://www.avgi.gr/article/10842/2464635/al-tsipras-apo-mytilene-go-back-merkel-kai-soimple-erthe-e-dike-mas-ora>

⁶²Η ΑΥΓΗ Εφημερίδα της Αριστεράς. Αλ. Τσίπρας: Η αρχή του τέλους ενός καθεστώτος τρόμου, Προεκλογική ομιλία στον Κεραμεικό, Δεκέμβριος 2014: <https://www.youtube.com/watch?v=m0JTQ1ZNNKI>

έτσι να τους απονομιμοποιήσει στα μάτια των οπαδών του. Είναι γνωστό πως η λαϊκιστική ιδεολογία διαχωρίζει την κοινωνία σε δυο ομάδες ομοιογενείς και ανταγωνιστικές μεταξύ τους, «τον αγνό λαό» και την «διεφθαρμένη ελίτ», και επιμένει στην άκαμπτη ιδέα πως η πολιτική οφείλει να είναι εκφραστής της γενικής βούλησης του λαού. Υπό αυτή την οπτική, όποιος εκφέρει μια παρεκκλίνουσα γνώμη δεν συνιστά μέρος του λαού και αποσκοπεί σε συμφέροντα της ελίτ, μια διαίρεση απλουστευτική που οδηγεί σε ένα πολωμένο πολιτικό σύστημα. Οι δε πολιτικοί αντίπαλοι εκλαμβάνονται ως προδότες και εχθροί της χώρας, κάτι το οποίο κατά τον Mudde (2015) συνθέτει το κακό πρόσωπο του λαϊκισμού. Αυτό ακριβώς επιδιώκει και ο αντιελιτισμός του ΣΥΡΙΖΑ μέσω της συγκεκριμένης σημασιοδότησης του λόγου του.

Στην περίπτωση των ΑΝ.ΕΛ από την άλλη μεριά, ο Πάνος Καμμένος, αρχηγός του κόμματος, θα δηλώσει σε τηλεοπτική του συνέντευξη πως: *«Οι Σαμαράς και Βενιζέλος είναι συνεταίροι, υπάλληλοι των τραπεζιτών και του κ. Σοϊμπλε και προσκυνούν γονυπετείς τις εντολές του κ. Τόμσεν»* (ToBHMATeam, 2012)⁶³. Μερικές μέρες αργότερα θα υποστηρίξει από προεκλογική ομιλία του: *«Η συγκυβέρνηση Βενιζέλου-Σαμαρά είναι εκείνη που υπηρετεί τους τραπεζίτες. Είναι εκείνοι που καλύπτουν την διαφθορά. Είναι προδότες της χώρας. Και οι προδότες της χώρας θα πληρώσουν με την απόφαση του ελληνικού λαού»* (Anexartitioellines, 2012)⁶⁴. Κατά τη διάρκεια του ίδιου μήνα, σε ομιλία του στην Κοινοβουλευτική ομάδα των ΑΝΕΛ, θα τονίσει: *«Εμείς δεν παίρνουμε εντολές από τραπεζίτες, αλλά από τα μάτια των παιδιών μας και θα αντισταθούμε στην παράδοση της Ελλάδας. Σήμερα δώσαμε όρκο στους νόμους του ελληνικού κράτους, αλλά για να υπάρχει κράτος πρέπει να υπάρχει εθνική κυριαρχία και εδαφική ακεραιότητα και για να υπάρχουν αυτά, πρέπει να υπάρχει μία ελληνική κυβέρνηση με εντολή του ελληνικού λαού»*⁶⁵.

Στα τέλη του ίδιου έτους, θα δηλώσει από τα Χανιά πως: *«Γυρίζουμε από τα Σφακιά, από τον τόπο όπου ο λόγος τιμής, είναι ισχυρότερος του όρκου. Από τον τόπο που ξεκίνησε ο ξεσηκωμός για να πετάξουμε τον τουρκικό ζυγό. Οι Έλληνες, οι Ελληνίδες, η*

⁶³ ΤοBHMATeam, Καμμένος: «Ούτε νεκρός δεν θα συνεργαστώ με ΠαΣοΚ και ΝΔ», Συνέντευξη στον τηλεοπτικό σταθμό STAR CHANNEL, Αθήνα, Απρίλιος, 2012: <https://www.tovima.gr/2012/04/23/afieromata/p-kammenos-oyte-nekros-den-tha-synergastw-me-pasok-kai-nd/>

⁶⁴ Π. Καμμένος, Ομιλία του στο πλαίσιο της προεκλογικής εκστρατείας του για τις εθνικές εκλογές, Θεσ/νίκη, Μάιος, 2012: <https://www.youtube.com/watch?v=ZIESxpryrYc&t=216s>

⁶⁵ Π. Καμμένος, Ομιλία του στην Κοινοβουλευτική ομάδα των ΑΝΕΛ, Αθήνα, Μάιος, 2012: <https://www.naftemporiki.gr/story/381750/p-kammenos-europi-ton-laon-i-ton-trapezon>

Ελληνική οικογένεια περνά, αυτές τις μέρες, μια πολύ δύσκολη περιπέτεια. Μια περιπέτεια που μας έβαλαν οι δανειστές και οι ντόπιοι συνεργάτες τους. Ο ελληνικός λαός, αυτή τη χρονιά που έρχεται, πρέπει να δώσει τη δική του μάχη για την εθνική ανεξαρτησία της χώρας. Για την αποβολή εκείνων οι οποίοι λειτουργούν ως νέοι κατακτητές [...] Έρχονται και φεύγουνε διάφορες λίστες, λίστες με παράνομους που πήραν τα χρήματα από τον ελληνικό λαό, τα έβγαλαν στο εξωτερικό για να εξαγοράσουν στη συνέχεια τα κατασχεμένα σπίτια, τις κατασχεμένες επιχειρήσεις, τα κατασχεμένα χωράφια του ελληνικού λαού [...] Είναι η ώρα που δεν θα πρέπει να μείνουν στο απυρόβλητο με τους δήθεν νόμους περί ευθύνης υπουργών και τις βουλευτικές ασυλίες πολιτικοί, που δεν έβαλαν απλώς το δάκτυλο στο μέλι, αλλά που εκτέλεσαν τις ελληνικές οικογένειες [...] Εμείς, οι Ανεξάρτητοι Έλληνες, με τη στήριξη του ελληνικού λαού θα κάνουμε τα πάντα για να ανατρέψουμε αυτή την φαυλοκρατία που επικράτησε μέχρι σήμερα»⁶⁶.

Το επόμενο έτος, κατά την επίσκεψη του στην Δ.Ε.Θ, θα δηλώσει πως: «Ζητάμε από τον ελληνικό λαό να ξεσηκωθεί. Ζητάμε από τον ελληνικό λαό να διώξει αυτή την κυβέρνηση, τη συγκυβέρνηση Σαμαρά-Βενιζέλου, να διώξει την ξένη τρόικα και να τραβήξουμε τον δρόμο της πρωτογενούς παραγωγής, τον δρόμο της σκληρής δουλειάς, αλλά με αποτέλεσμα. Στην πατρίδα μας η παραβίαση του Συντάγματος, η κατάλυση της δημοκρατίας, η διακυβέρνηση μέσω mail όχι από την εκλεγμένη κυβέρνηση αλλά από τους επιτρόπους της τρόικας, χρειάζεται την αντίδραση όλων, την αντίδραση της δικαιοσύνης, την αντίδραση του ελληνικού λαού»⁶⁷. Στα τέλη του ίδιου χρόνου, θα τονίσει με μήνυμά του για την Πρωτοχρονιά: «Όσο μας φοβούνται γινόμαστε ακόμα πιο δυνατοί και θα καταφέρουμε να κάνουμε την Ελλάδα ανεξάρτητη από δανειστές, από τοκογλόφους, από τραπεζίτες και τα όργανά τους. Θα τα καταφέρουμε όλοι μαζί, όλος ο ελληνικός λαός, ενωμένος και όχι διχασμένος, όπως τον επιθυμούν εκείνοι που θέλουν να τον δυναστεύσουν»⁶⁸.

⁶⁶ Π. Καμμένος: Να τιμωρηθούν όσοι λήστεψαν τον ελληνικό λαό. Δήλωση του κατά την επιστροφή του από τα Σφακιά, Χανιά, Δεκέμβριος, 2012:

<https://www.protothema.gr/politics/article/246451/kammenos-na-timorhthoyn-osoilhstepsan-ton-ellhniko-lao/>

⁶⁷ Π. Καμμένος: Οι Ανεξάρτητοι Έλληνες θα επιδιώξουν εκλογές. Δήλωση του κατά την επίσκεψη του στη Δ.Ε.Θ, Θεσ/νίκη, Σεπτέμβριος, 2013: <https://www.newsbeast.gr/politiki/arthro/579743/zitame-apo-ton-elliniko-lao-na-xesikothei-na-dioxei-auti-tin-kuvernisi>

⁶⁸ Π. Καμμένος, Το 2014 θα είναι χρονιά απελευθέρωσης. Δήλωση του για την γιορτή της Πρωτοχρονιάς, Newpost.gr, Δεκέμβριος, 2013:

<http://newpost.gr/politiki/5c1258bf56dcdb7e13e04884/kammenos-to-2014-tha-einai-xronia-apeleytherwshs>

Το επόμενο έτος, οι επικείμενες Ευρωεκλογές, θα διεξαχθούν με κεντρικό προεκλογικό σύνθημα το «Όχι στην Ευρώπη των τραπεζών, Ναι στην Ευρώπη των Λαών»⁶⁹, ενώ ένα μήνα μετά ο Π. Καμμένος θα σχολιάσει πως: «Σήμερα ο πρωθυπουργός έχει το θράσος να εξαγγείλει 550.000 θέσεις εργασίας σε έναν λαό που τον εξαπάτησε με δύο «Ζάπεια» και με 18 προεκλογικές θέσεις από τις οποίες δεν τήρησε καμία. Το μόνο που ισχύει για τον κ. Σαμαρά και τη συγκυβέρνηση, είναι τα έγγραφα που έχει υπογράψει με τον κ. Βενιζέλο και την τρόικα, για την παράδοση της χώρας και την εξαθλίωση των Ελλήνων. Θα τους ανατρέψουμε» (ToBHEMA Team, 2014).⁷⁰ Λίγους μήνες αργότερα, θα επιτεθεί στον Α. Σαμαρά με αφορμή ένα άρθρο του, τονίζοντας πως: «ο ελληνικός λαός θα βγάλει, πολύ σύντομα, με την ψήφο του, τους Έλληνες από το βαθύ σκοτάδι, έξω από αυτή τη μέγκενη που έχουν δημιουργήσει ο κ. Σαμαράς, ο κ. Βενιζέλος και οι συνένοχοί τους».⁷¹

Επιπλέον σε τηλεοπτική του εμφάνιση, στα τέλη του 2014, θα σχολιάσει πως : «Να τρομοκρατήσετε τους τρομοκράτες. Και τρομοκράτες είναι αυτοί οι οποίοι παίρνουνε εντολές με e-mail από την Τρόικα και από τους τραπεζίτες και διασφαλίζουν τα συμφέροντα των ξένων τραπεζιτών αντί του ελληνικού λαού» (Anexartitioellines, 2014)⁷² ενώ την ίδια περίοδο θα δηλώσει πως: «Η κυβέρνηση θα πρέπει να καταλάβει ότι μπορεί η ίδια να εκτελεί τις εντολές των Γερμανών επικυρίαρχων και της Τρόικας αλλά σε αυτή τη χώρα υπάρχει και το άρθρο 120 που λέει ότι η τήρηση του Συντάγματος επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων. Και επάνω σε αυτό το άρθρο καλούμε τον ελληνικό λαό να ξεσηκωθεί»⁷³ (Γερασιμίδης, 2014). Λίγες εβδομάδες πιο μετά, στο πλαίσιο της προεκλογικής εκστρατείας του Ιανουαρίου 2014, θα δηλώσει: «Είναι η ίδια η κυβέρνηση

⁶⁹ «Οι υποψήφιοι Ευρωβουλευτές των Ανεξάρτητων Ελλήνων». Κεντρικό Σύνθημα στην παρουσίαση των 42 υποψηφίων Ευρωβουλευτών των ΑΝΕΛ, Αθήνα, Απρίλιος, 2014:

<http://www.ant1news.gr/eyroekloges-2014/article/343603/oi-yropsifioi-eyrobouleutes-ton-anexartiton-ellinon>

⁷⁰ ΤοBHEMA Team, Πάνος Καμμένος: Ο Αντώνης Σαμαράς εξαπατά τον ελληνικό λαό. Δήλωση του κατά την περιοδεία του σε Καστορία, Άργος Ορεστικού κλπ, Μάιος, 2014:

<https://www.tovima.gr/2014/05/20/politics/panos-kammenos-o-antwnis-samaras-eksapata-ton-elliniko-lao/>

⁷¹ Π. Καμμένος, Ο πρωθυπουργός μας έλεγε τα ίδια και πέρυσιν. Σχόλιο του με αφορμή άρθρο του Α. Σαμαρά, Tvxs, Νοέμβριος, 2014: <https://tvxs.gr/news/ellada/panos-kammenos-o-prothyourgos-elega-ta-idia-kai-perysi-ton-noembri>

⁷² Π. Καμμένος, Συνέντευξη του στον τηλεοπτικό σταθμό ANTENNA Channel, Δεκέμβριος, 2014: <https://www.youtube.com/watch?v=w5Wz4VWwYXQ&t=922s>

⁷³ Γερασιμίδης, Θ. (2014, Νοέμβριος 5). Σε εξέγερση καλεί τον ελληνικό λαό ο Πάνος Καμμένος, Δηλώσεις του από τα Προπύλαια, Πρώτο Θέμα, Δεκέμβριος, 2014:

<https://www.protothema.gr/greece/article/432267/se-exegersi-kalei-ton-elliniko-lao-o-panos-kammenos/>

και είναι η ίδια η συμμορία του κολλεγίου, που τον Μάιο του 2012 απείλησαν τον ελληνικό λαό ότι δεν θα πληρωθούν μισθοί και συντάξεις αν δεν ψηφιστούν οι ίδιοι»⁷⁴.

Δεν είναι όμως μόνο ο δημόσιος λόγος του αρχηγού των ANEL που διέπεται από αντιελιτισμό. Ο τότε βουλευτής και αργότερα κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του κόμματος των ANEL, Τέρενς Κουίκ θα δηλώσει το 2013 πως: «Χθες αναφέρθηκα στην πολιτική αλητεία Στουρνάρα, με τις ευλογίες Σαμαρά και Βενιζέλου, καθώς φέρνει νέες στραγγαλιστικές φορολογικές «ρυθμίσεις» για τρίτη φορά σε έξι μήνες. Σήμερα αποδεικνύεται ότι εφαρμόζει ακόμα πιο προχωρημένα τις πολιτικές των Κομαντατούρ πατρώνων του[...] Τα καθεστώτα κατοχής, τα σύγχρονα ή τα βγαλμένα από την ιστορία, βρήκαν εδώ τους μιμητές τους».⁷⁵ Το επόμενο έτος, θα σχολιάσει δηκτικά: «Μαζί με τον καύσωνα που έρχεται από αύριο, έχουμε και την συγκυβέρνηση Νέας Δημοκρατίας - ΠΑΣΟΚ που «καίγεται» να εκτελέσει όλες τις εντολές της τρόικας πριν έλθουν ξανά στην Αθήνα ο Τόμσεν και η παρέα του[...]Με αλλά λόγια οι Έλληνες θα μπουν για μια ακόμη φορά στο καυτό καζάνι των νέων μέτρων μαζί με το ξεπούλημα κομμάτι - κομμάτι της ΔΕΗ»⁷⁶, ενώ εκείνες τις μέρες θα τονίσει επίσης πως: «Τα επικοινωνιακά παιχνίδια της συγκυβέρνησης που είναι η προεδρολογία και ο ανασχηματισμός δεν μπορούν να αλλάξουν την πραγματική ατζέντα της δοκιμασίας του ελληνικού λαού, όπως την έθεσε με την τελευταία του εντολή ο Βόλφγκανγκ Σόιμπλε: "Πάρτε νέα μέτρα"».⁷⁷

Όπως γίνεται εμφανές, η ανάλυση του δημόσιου λόγου των ANEL καταδεικνύει την ύπαρξη του αντιελιτισμού στα λεγόμενά του. Αυτός ο αντιελιτισμός συνέχεται από μια σαφή διάκριση του ελληνικού λαού με αμιγώς εθνικά χαρακτηριστικά (όπως θα ήταν λογικό στον ακροδεξιό λαϊκισμό) σε σχέση με τους «τραπεζίτες», την «συγκυβέρνηση», «την συμμορία του κολλεγίου», τους «Σαμαρά και Βενιζέλο» και τους «τοκογλόφους». Αυτή η διάκριση έχει εθνικολαϊκιστική χροιά.

⁷⁴ Π. Καμμένος, Απόσπασμα από την προεκλογική του ομιλία στην Κοζάνη, ertopen.com, Ιανουάριος, 2015: <https://www.ertopen.com/news/ellada/politikh/item/29609-panos-kammenos-%C2%ABsthmeno-paignidi-trapezitwn-kai-kybernhshs%C2%BB>

⁷⁵ Τέρενς Κουίκ, Τάγματα εφόδου της εφορίας με εμπνευστές ΝΔ και ΠΑΣΟΚ. Δήλωση του με αφορμή απόφαση της Κυβέρνησης, Δεκέμβριος, 2013: <https://www.voria.gr/article/kouik-tagmata-efodou-tis-eforias-me-empneustes-nd-pasok>

⁷⁶ Τέρενς Κουίκ, Η συγκυβέρνηση ΝΔ - ΠΑΣΟΚ «καίγεται» να εκτελέσει όλες τις εντολές της τρόικας. Ανακοίνωση του ως κοινοβουλευτικού εκπροσώπου των ANEL για την πώληση του 30% της Δ.Ε.Η <http://bankingnews.gr/index.php?id=149910>

⁷⁷ Τέρενς Κουίκ, «Πάρτε νέα μέτρα» η εντολή Σόιμπλε. Σχόλιο του με αφορμή δηλώσεις του Γερμανού Υπουργού Οικονομικών Β. Σόιμπλε, Ιούνιος, 2014: <http://ctrl.naftemporiki.gr/story/815755/t-kouik-part-ne-metra-i-entoli-soimple>

Όπως αναφέρει σχετικά και ο Πανταζόπουλος (2013)

Ο εθνικολαικισμός προκύπτει ως η εσωτερικού τύπου αλληλοσυσχέτιση ανάμεσα στις αμφιβόλου εθνικής νομιμοποίησης εγχώριες ελίτ και τους «ξένους», όπου οι πρώτες, εκτός από την κοινωνικά άδικη πολιτική που επιβάλλουν, παρουσιάζονται ως υποχείρια των δευτέρων, για αυτό άλλωστε και την επιβάλλουν (σ.187).

Κάτι τέτοιο γίνεται αντιληπτό από την πρώτη κιάλας ανάγνωση του αποσπασμάτων που παραθέσαμε.

Συνωμοσιολογία

Ένα ακόμη βασικό χαρακτηριστικό του λαϊκιστικού φαινομένου είναι βέβαια και η συνωμοσιολογική ερμηνεία των γεγονότων. Οι πολιτικοί δρώντες, προκειμένου να αιτιολογήσουν τα κοινωνικά προβλήματα, υιοθετούν μια θεωρία συνωμοσίας, αναγάγοντας όλα τα δεινά σε μια επίπλαστη πρωταρχική αιτία. Ο εχθρός του λαού μπορεί να είναι οι πολιτικοί αντίπαλοι σε εγχώριο επίπεδο ή κάποιος εξωτερικός εχθρός, όπως η Ευρώπη, η Τρόικα κλπ. Επίσης, για να γίνει κατανοητή η διάκριση μεταξύ του καθαγιασμένου λαού και του διεφθαρμένου εχθρού, χρησιμοποιείται η τεχνική της αντίθεσης⁷⁸: καλοί εναντίον κακών, πλούσιοι εναντίον φτωχών, ελίτ εναντίον λαού κ.ο.κ. (Πανταζόπουλος, 2013). Οι πολιτικοί δρώντες λαμβάνουν υπόψη την συναισθηματική παράμετρο ως καθοριστικό παράγοντα πολιτικής επιτυχίας και επιρροής. Ως εκ τούτου, μέσω του πολιτικού τους λόγου, επικαλούμενοι την κοινωνική δικαιοσύνη και μνημονεύοντας τα δεινά του παρελθόντος, αποσκοπούν στον φανατισμό του κοινωνικού συνόλου και στην επικείμενη καλλιέργεια του συναισθήματος της μνησικακίας κατά του «εχθρού» (Γεωργιάδου, 2016).

Στην περίπτωση του κόμματος του ΣΥΡΙΖΑ λοιπόν, έχουμε τον Α. Τσίπρα να δηλώνει με αφορμή μια συνεδρίαση του Eurogroup και την προοπτική να εγκριθεί το PSI: *«αφού λοιπόν οι εταίροι και οι πιστωτές διασφαλίστηκαν έναντι πιθανής χρεοκοπίας της Ελλάδας οικονομικά αλλά και νομικά, σήμερα με την απόφασή τους οργανώνουν τη χρεοκοπία με τέτοιον τρόπο έτσι ώστε το όλο βάρος να πέσει στον ελληνικό λαό, στην ελληνική κοινωνία και οι ίδιοι μαζί με τους τραπεζίτες να διασωθούν»*. Στη συνέχεια θα προσθέσει: *«Τα επιχειρήματα του κ Σόιμπλε που μέσα από τις συνεντεύξεις του ασκεί έντονη κριτική και επιτίθεται στους Έλληνες δεν είναι καινούρια»* συνέχισε ο πρόεδρος της ΚΟ του ΣΥΡΙΖΑ και συμπλήρωσε: *«Όλο το*

⁷⁸Η χρήση αντιθέσεων συνιστά γνωστή ρητορική τεχνική και χρησιμοποιείται από τον 5^ο αιώνα π.Χ στην αρχαία Ελλάδα. (Kennedy, 2014) Το κοινό πέφτει σε μια διχοτομική παγίδα, διότι η μια από τις δυο έννοιες είναι ταυτισμένη με το καλό και η άλλη με το κακό (Δεληγκιαούρη, 2012).

προηγούμενο διάστημα τα ακούγαμε από τον κ. Παπαδήμο, τον κ. Βενιζέλο, τον κ. Παπανδρέου και τον κ. Σαμαρά. Μπορεί οι Ευρωπαίοι να λένε ότι είμαστε όλοι Έλληνες, αλλά μάλλον κάποιοι Έλληνες δεν είναι και τόσο Έλληνες. Αυτοί που μας κυβερνούν» (ToBHEMA Team, 2012) ⁷⁹.

Ακόμα, σε συνέντευξη τύπου που έδωσε στο Παρίσι θα τονίσει: *«Στην Ελλάδα δίνουμε έναν αγώνα και για λογαριασμό των Γάλλων και των Γερμανών και όλων των ευρωπαϊκών λαών. Διότι, αν το πείραμα συνεχιστεί στην Ελλάδα, θα εξαχθεί και σ' όλες τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες και γιατί ο πόλεμος που βιώνουμε στην Ευρώπη δεν είναι ανάμεσα στα έθνη και στους λαούς, αλλά από τη μια μεριά έχει τις δυνάμεις της εργασίας και από την άλλη μεριά έχει αυτό το αόρατο χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο, τις δυνάμεις των αγορών, τους τραπεζίτες, τους κεφαλαιοκράτες. Και τον αληθινό μας εχθρό είναι δύσκολο να τον καταπολεμήσουμε» (ToBHEMA Team, 2012). ⁸⁰*

Επιπροσθέτως, σε προεκλογική συγκέντρωση τον ίδιο μήνα θα αναφέρει: *«Χρειάστηκε να συγκρουστούμε με την παντοδύναμη εξουσία του τριγώνου της αμαρτίας, που στη μια κορυφή έχει το διεφθαρμένο δικομματικό πολιτικό σύστημα, στην άλλη την τραπεζοκρατία και στην τρίτη τα διαπλεκόμενα ΜΜΕ. Ακόμα και με τους μεσάζοντες που στήνουν καρτέλ για να εκμεταλλεύονται την παραγωγή του πλούτου και τον μόχθο του λαού μας».*⁸¹

Σε συνέντευξή του στην εφημερίδα The Guardian τον ίδιο μήνα θα σημειώσει: *«Από τη μια πλευρά είναι οι εργάτες και η πλειοψηφία του κόσμου και από την άλλη οι κεφαλαιοκράτες, οι τραπεζίτες κτλ. Είναι ένας πόλεμος ανάμεσα στους λαούς και στον καπιταλισμό...Είναι το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα και ειδικότερα των τραπεζών που κερδίζουν περισσότερο» ⁸².*

⁷⁹ ToBHEMA Team, Αλ. Τσίπρας: Αυτοί που μας κυβερνούν δεν είναι τόσο Έλληνες. Δηλώσεις με αφορμή συνεδρίαση του Eurogroup, Φεβρουάριος, 2012:
<https://www.tovima.gr/2012/02/20/politics/al-tsipras-aytoi-poy-mas-kybernoyn-den-einai-toso-ellines/>

⁸⁰ToBHEMA Team, Τσίπρας: Στις 17 Ιουνίου οι δυνάμεις της ελπίδας θα κερδίσουν αυτές του τρόμου και του φόβου. Συνέντευξη τύπου, Παρίσι, Μάιος, 2012:
<https://www.tovima.gr/2012/05/21/politics/tsipras-stis-17-iounioy-oi-dynameis-tis-elpidas-tha-kerdisoyn-aytes-toy-tromoy-kai-toy-foboy/>

⁸¹Ομιλία του επικεφαλής του συνδυασμού ΣΥΡΙΖΑ Ενωτικό Κοινωνικό Μέτωπο Αλ. Τσίπρα, στην Κεντρική Προεκλογική συγκέντρωση του ΣΥΡΙΖΑ/ΕΚΜ στην Αθήνα (Πλ. Ομονοίας). Μάιος, 2012:
[https://www.syriza.gr/article/id/46136/OMILIA-TOY-EPIKEFALHS-TOY-SYNDYASMOY--SYRIZA---ENWTIKO-KOINWNIKO-METWPO--AL.-TSIPRA-STHN-KENTRIKH-PROEKLOGIKH-SYGKENTRWSH-TOY-SYRIZA---EKM-STHN-ATHHNA-\(PL.-OMONOIAS\).html](https://www.syriza.gr/article/id/46136/OMILIA-TOY-EPIKEFALHS-TOY-SYNDYASMOY--SYRIZA---ENWTIKO-KOINWNIKO-METWPO--AL.-TSIPRA-STHN-KENTRIKH-PROEKLOGIKH-SYGKENTRWSH-TOY-SYRIZA---EKM-STHN-ATHHNA-(PL.-OMONOIAS).html)

⁸² Αλέξης Τσίπρας, ο Έλληνας πολιτικός που κρατά στα χέρια του την τύχη του ευρώ. Συνέντευξη στην εφημερίδα The Guardian:
<https://www.news247.gr/oikonomia/alexis-tsipras-o-ellinas-politikos-poy-krata-sta-cheria-toy-ti-tychi-toy-eyro.6151921.html>

Ο Α. Τσίπρας θα δηλώσει στο Σύνταγμα παρουσία του Μπέρντ Ρίξινγκερ, προέδρου του γερμανικού κόμματος της Αριστεράς, Die Linke.: «*Η κ. Μέρκελ έρχεται σήμερα στην Αθήνα για να στηρίξει τους Μερκελιστές της Ελλάδας, τον κ. Σαμαρά, τον κ. Βενιζέλο και τον κ. Κουβέλη, που τώρα, με τις συγκλονιστικές αποκαλύψεις της λίστας, των ανθρώπων δηλαδή που προστατεύουν όταν ο λαός γονατίζει και με τα νέα βάρβαρα μέτρα, είναι ετοιμόρροποι και κινδυνεύουν από τη λαϊκή οργή και αγανάκτηση*»⁸³. Κάποιους μήνες αργότερα σε συνέντευξή του στην εφημερίδα Αυγή θα σημειώσει πως: «*χωρίς τη στήριξη των μέσων της διαπλοκής και τη στήριξη της κ. Μέρκελ, χωρίς τον φόβο και την τρομοκρατία που εξαπολύουν κατά κύματα στην ελληνική κοινωνία, δεν θα υπήρχε σήμερα αυτή η υβριδική κυβέρνηση με τα πιο φθαρμένα υλικά της μεταπολίτευσης*» (Κονταρίνης, 2013).⁸⁴

Επιπλέον ένα μήνα αργότερα, σε δηλώσεις του μετά τη συνάντηση που είχε με τα προεδρεία της Ομοσπονδίας Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης (ΟΛΜΕ) και της Ομοσπονδίας Ιδιωτικών Εκπαιδευτικών Λειτουργών Ελλάδος (ΟΙΛΕ) θα σχολιάσει: «*Πρέπει να ανατραπεί αυτή η πολιτική, να φύγει η τρόικα από τη χώρα, να πέσει αυτή η κυβέρνηση της συμφοράς και να οδηγηθούμε στο δημοκρατικό δρόμο, στην κάλη, για να αναδειχθεί μια νέα κυβέρνηση, με ισχυρή λαϊκή νωπή εντολή, που θα αναδείξει ως πρώτιστο καθήκον τη σωτηρία της κοινωνίας και όχι των τραπεζών*»⁸⁵.

Κατά τη διάρκεια ομιλίας του στην Κέρκυρα ο Α. Τσίπρας θα αναφέρει: «*Οι αυτουργοί αυτού του γκρίζου παρόντος και του μαύρου μέλλοντος θέλουν να μας πείσουν, να σας πείσουν, ότι δεν υπάρχει άλλη επιλογή. Δεν υπάρχει άλλος δρόμος. Εμείς απαντάμε με γνώση, πίστη, αυτοπεποίθηση και αποφασιστικότητα: Ε, ναι λοιπόν, υπάρχει. Υπάρχει άλλος δρόμος(...)Ποτέ το σκοτάδι, ο φόβος, ο βιασμός της δημοκρατίας, οι φασιστικές συμμορίες, η στυγνή εκμετάλλευση, η στέρηση της ελευθερίας δεν ήταν ο μόνος δρόμος. Και σήμερα δεν πρόκειται να αφήσουμε την*

⁸³ Αλέξης Τσίπρας, Ήρθε για να στηρίξει τους Μερκελιστές της Ελλάδας. Δηλώσεις στο Σύνταγμα, Οκτώβριος 2013:

<https://www.naftemporiki.gr/audio/401609/a-tsipras-irthe-gia-na-stiriksei-tous-merkelistes-tis-elladas>

⁸⁴ Κονταρίνης, Γ., Αλ. Τσίπρας: Υπηρετικό προσωπικό της τρόικας η νέα κυβέρνηση.

<https://m.naftemporiki.gr/story/670035/al-tsipras-ypiretiko-prosopiko-tis-troikas-i-nea-kubernisi>

⁸⁵ Αλέξης Τσίπρας, Τρόικα και κυβέρνηση «εμπρηστές της ελληνικής κοινωνίας». Δηλώσεις μετά τη συνάντηση με τα προεδρεία της ΟΛΜΕ και της ΟΙΛΕ, Ιούλιος, 2013:

<http://www.matrix24.gr/2013/07/%CF%84%CF%83%CE%AF%CF%80%CF%81%CE%B1%CF%82-%CF%84%CF%81%CF%8C%CE%B9%CE%BA%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BA%CF%85%CE%B2%CE%AD%CF%81%CE%BD%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%B5%CE%BC%CF%80%CF%81%CE%B7%CF%83/>

Ελλάδα στα βάνανσα χέρια των δανειστών και των εκπροσώπων τους» (Λιναρδάκη, 2013)⁸⁶.

Κατά τη διάρκεια επίσκεψής του στα γραφεία του Ανεξάρτητου Διαχειριστή Μεταφοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας (ΑΔΜΗΕ) και μιλώντας στους εργαζόμενους θα δηλώσει: «Το πρόβλημά τους ξέρετε ποιο είναι; Ότι θα έρθει ο ΣΥΡΙΖΑ. Ότι θα χάσουν την εξουσία μαζί με τα κουτάλια και τα ζουμιά. Να το πω λαϊκά και απλά. Γιατί το όργιο της διαπλοκής και της διαφθοράς δεν σταμάτησε στα χρόνια του μνημονίου. Είναι εδώ, είναι παρόν και -επιτρέψτε μου την έκφραση- το αλισβερίσι των ιδιωτικοποιήσεων θα το γιγαντώσει το επόμενο διάστημα»⁸⁷.

Σε ομιλία του στο Πανεπιστήμιο του Τέξας ένα μήνα αργότερα θα σχολιάσει: «Για κάποιο διάστημα, το χρήμα ρέει και αυτό αρέσει πάρα πολύ στις τοπικές ελίτ. Επενδύουν, κερδοσκοπούν, κατέχουν γη και πλουτίζουν, βγάζουν μέρος του νέου πλούτου τους έξω από τη χώρα και μακριά από τη φορολόγησή του. Οι τοπικές τράπεζες μετατρέπονται ουσιαστικά σε εντολοδόχους πολύ μεγαλύτερων ξένων τραπεζών, όπως οι ελληνικές τράπεζες έγιναν οι αγωγοί χρημάτων των γαλλικών και γερμανικών τραπεζών. Οι τράπεζες ανταγωνίζονται μεταξύ τους για να δανείσουν χρήματα στον κατασκευαστικό κλάδο, στον κλάδο της οικοδομής, στο κράτος»⁸⁸.

Κατά την παρουσίαση του ευρωψηφοδέλιου του ΣΥΡΙΖΑ, ο Α. Τσίπρας θα δηλώσει: «Χρέος μας είναι κανένας άνθρωπος μόνος του απέναντι στη θύελλα της κρίσης και των μνημονίων. Χρέος μας είναι μια κοινωνία αλληλεγγύης κι όχι μια κοινωνία διάλυσης και υποταγής. Χρέος μας είναι να απαλλάξουμε το αύριο από τις υποθήκες που του φόρτωσαν ξένοι και εγχώριοι έμποροι λαών και εθνών»⁸⁹. Λίγους μήνες αργότερα κατά τη διάρκεια εκδήλωσης του ΣΥΡΙΖΑ στον Πνευματικό Κέντρο του Αμυνταίου θα αναφέρει: «Συντεχνία δεν είναι οι εργαζόμενοι, αλλά εκείνοι που

⁸⁶ Λιναρδάκη, Μ. «Δεν πρόκειται να αφήσουμε την Ελλάδα στα χέρια των δανειστών»:

<https://www.neakriti.gr/article/ellada-nea/1065921/-den-prokeitai-na-afisoyme-tin-ellada-sta-banaysa-xeria-twn-daneistwn/>

⁸⁷ Ο Αλ.Τσίπρας απειλεί τους επενδυτές ότι θα χάσουν τα λεφτά τους. Δήλωση με αφορμή επίσκεψη στην ΑΔΜΗΕ, Οκτώβριος, 2013.

<https://www.protothema.gr/politics/article/321694/tsipras-tis-ekloges-den-tha-tis-prokiruxei-o-syuriza/>

⁸⁸ Ολόκληρη η ομιλία Τσίπρα στο Πανεπιστήμιο του Τέξας, Νοέμβριος, 2013:

<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=396523>

⁸⁹Τσίπρας: "Το ψηφοδέλτιο του ΣΥΡΙΖΑ δεν προσφέρει κλάδο Ελιάς σε όσους κατέστρεψαν τη χώρα". Παρουσίαση του ευρωψηφοδέλιου του ΣΥΡΙΖΑ, Απρίλιος 2014:

<https://www.news247.gr/ekloges/tsipras-to-psifodeltio-toy-syuriza-den-prosferei-klado-elias-se-osoys-katestrepsan-ti-chora.6266225.html>

μας κυβερνούν 40 χρόνια και θέλουν να εκποιήσουν τον δημόσιο πλούτο της χώρας σαν να είναι τσιφλίκι τους» (ToBHMMA Team, 2014)⁹⁰.

Ο Αλέξης Τσίπρας, κατά τη διάρκεια ομιλίας του στη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης (ΔΕΘ), αναφερόμενος στη διακυβέρνηση του Αντώνη Σαμαρά θα προσθέσει σχετικά: «Μιας κυβέρνησης που δε λογοδοτεί, απ' ό,τι φαίνεται, στον Ελληνικό λαό, αλλά στα λόμπι των δανειστών και των διεθνών κερδοσκοπικών funds». Κατά τη διάρκεια της ίδια ομιλίας θα αναφερθεί σχετικά με την Ελλάδα πως: «Μόνο με ενεργητική και πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική θα μπορεί να διασφαλίζει τα συμφέροντά της. Ξεφεύγοντας τόσο από το ρόλο του υπάκουου μαθητή όσο και του γραμματικοκομιστή των γερμανικών συμφερόντων. Ρόλο που πρόθυμα έχουν αναλάβει οι κ.κ. Σαμαράς και Βενιζέλος»⁹¹.

Τέλος, στη διακήρυξη του ΣΥΡΙΖΑ για τις Ευρωεκλογές του 2014, αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Καλούμε όλους όσοι βλέπουν τη ζωή τους να καταστρέφεται από τα χτυπήματα της τρόικας και των ελληνικών κυβερνήσεων, στο όνομα μιας αδιανόητης πειθαρχίας με μόνο στόχο να εξυπηρετηθούν τα συμφέροντα των δανειστών, των ισχυρών της Ευρώπης, των τραπεζών, των μεγάλων επιχειρήσεων και των πολυεθνικών, όλους όσοι υποβάλλονται σε αμέτρητες θυσίες χωρίς, αντίκρισμα χωρίς καμία ελπίδα για ένα καλύτερο μέλλον»⁹².

Ο συνωμοσιολογικός λόγος του ΣΥΡΙΖΑ διαπνέεται από όλα εκεί τα χαρακτηριστικά που συνέχουν τον αριστερό λαϊκισμό. Είναι αντικαπιταλιστικός και αντιπλουτοκρατικός. Η πλαισίωση του λόγου του αριστερού ριζοσπαστικού κόμματος έχει να κάνει με την ύπαρξη «ντόπιων» και «ξένων» συμφερόντων ως συγκοινωνούντων δοχείων διαπλοκής και εκμετάλλευσης του λαού όπως βλέπουμε σε αρκετά αποσπάσματα τα οποία παραθέσαμε παραπάνω. Αυτό ακριβώς περιγράφει ως αριστερό λαϊκισμό και ο Πανταζόπουλος (2013), όταν αναφέρει πως

Αυτός ο λαϊκισμός μπορεί να έρχεται σε όσωση με κάθε πολιτική ιδεολογία, και να συγκροτείται ως αντι-ελιτίστικη, αντισυστημική ρητορική [...] του αγνού λαού ο οποίος αποτελεί το μόνιμο θύμα σκοτεινών σχεδίων που εξυφαίνουν οι

⁹⁰ ΤοBHMMA Team, Τσίπρας: Εθνικό έγκλημα που πρέπει να αποτραπεί το ν/σ για τη μικρή ΔΕΗ Αλέξης Τσίπρας, Ιούλιος, 2014:
<https://www.tovima.gr/2014/07/02/politics/tsipras-ethniko-egklima-poy-prepei-na-apotrapei-to-n-s-gia-ti-mikri-dei/>

⁹¹ Το προγραμματικό σύμβολο του ΣΥΡΙΖΑ - Η ομιλία του Αλέξη Τσίπρα στη ΔΕΘ, Σεπτέμβριος, 2014:
<http://www.avgi.gr/article/10811/4009465/to-programmatiko-symbolaio-tou-syriza-e-omilia-tou-alexe-tsipra-ste-deth-y>

⁹² ΣΥΡΙΖΑ, Διακήρυξη για τις Ευρωεκλογές του 2014, Απρίλιος, 2014:
<https://left.gr/news/i-diakiryxi-toy-syriza-gia-tis-eyroekloges>

ποικιλώνυμοι εχθροί του, το διεφθαρμένο κατεστημένο, η ολιγαρχία, η κομματοκρατία, η πλουτοκρατία, κλπ. (σ. 169-170).

Στα λόγια του Α. Τσίπρα, η ελληνική κυβέρνηση είναι εντολοδόχος των διεθνών κερδοσκοπικών funds, του Σόιμπλε, της Τρόικας, των ολιγαρχών. των ξένων τραπεζών και της Γερμανικής κυβέρνησης. Κάθε επιλογή της έχει πάντα μια τέτοια μονοαιτιακή εξήγηση ανεξάρτητα από τις εγχώριες και διεθνείς πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες. Αυτή ακριβώς η αντίληψη συνιστά δομικό χαρακτηριστικό των θεωριών συνωμοσίας που έγιναν ηγεμονικές την περίοδο της κρίσης τόσο στα αριστερά όσο και στα δεξιά του πολιτικού φάσματος.

Όσον αφορά στο ακροδεξιό κόμμα των ΑΝΕΛ, η ίδια η ανακοίνωση της ίδρυσής του από τον Πάνο Καμμένο τον Φεβρουάριο του 2012 θα ξεκινήσει ήδη με μια συνωμοσιολογική ερμηνεία της αιτίας της ίδρυσης του. Χαρακτηριστικά, θα τονίσει πως: «Στόχος του να φέρει κάτι καινούργιο μετά τη μεταπολίτευση καθώς η ιστορία με τις μαύρες σακούλες δε μπορεί να συνεχιστεί.»⁹³. Σε τηλεοπτική εμφάνισή του, λίγες εβδομάδες αργότερα, ως πρόεδρος των ΑΝΕΛ, θα πεί: «(Η Τράπεζα της Ελλάδας ανήκει) στην οικογένεια Ρότσιλντ. Η Ελλάδα εδώ και πολλά χρόνια, προετοιμαζόταν για να γίνει χτύπημα, αυτό το χτύπημα, από την ΝΤΠ (Νέα Τάξη Πραγμάτων). Η οικογένεια Ρότσιλντ ελέγχει τον χρυσό της Ελλάδας»⁹⁴. Λίγες μέρες μετά, στο πλαίσιο της προεκλογικής περιόδου του, θα αναφέρει: «Η Πατρίδα μας βρίσκεται σε κίνδυνο γιατί γονατισμένοι πολιτικοί, αυτοί που έπαιρναν τις σακούλες της SIEMENS, αποφάσισαν ότι θα υποκύψουν στον εκβιασμό και θα παραδώσουν την εθνική κυριαρχία της χώρας.[.....] Η Παγκοσμιοποίηση και η Νέα Τάξη Πραγμάτων αποφάσισαν να χτυπήσουν πρώτα εδώ. Το κεφάλαιο το χρηματιστηριακό του Τζόρτζ Σόρος» (Anexartitioellines, 2012)⁹⁵. Στην ίδια προεκλογική εκστρατεία, θα προσθέσει πως: «Είμαστε ενωμένοι, είμαστε περήφανοι για τον αξιοπρεπή αγώνα που δίνουμε, κόντρα στην προσπάθεια φίμωσης που επιχειρείται από τα οργανωμένα συμφέροντα,

⁹³ “Ανεξάρτητοι Έλληνες». Τι δήλωσε ο Π. Καμμένος. Συνέντευξη στον ραδιοφωνικό σταθμό FLASH FM, Αθήνα, Φεβρουάριος, 2012:
<https://meganisinews.eu/25101/%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%BF%CE%B9-%CE%AD%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CF%8C%CE%BC%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%AC/>

⁹⁴ Πάνος Καμμένος, Συνέντευξη στον τηλεοπτικό σταθμό STAR CHANNEL, Αθήνα, Απρίλιος, 2012:

<https://www.youtube.com/watch?v=YUsXv170yoM&t=2342s>

⁹⁵ Πάνος Καμμένος, Προεκλογική ομιλία στο πλαίσιο της περιόδου του για τις εθνικές εκλογές, Θεσσαλονίκη, Μάιος, 2012:

<https://www.youtube.com/watch?v=ZIESxpryrYc&t=388s>

από την λάσπη που μας ρίχνουν, με τις πλαστογραφίες και άλλες άνανδρες τακτικές.»⁹⁶. Σε δήλωση του, σε μεταγενέστερο χρόνο, θα τονίσει: «Η τρόικα υλοποιεί τα σχέδια του ξένου πια κατακτητή [.....] δεν είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση των εθνών κρατών που πιστέψαμε, αλλά η Ευρωπαϊκή Ένωση του 4ου γερμανικού Ράιχ»⁹⁷. Έναν μήνα αργότερα, θα σχολιάσει σε τηλεοπτική εκπομπή τα εξής: «Εμείς έχουμε προειδοποιήσει, από την αρχή των μνημονίων, εγώ προσωπικά αλλά και οι ΑΝΕΛ, γιατί εμείς δημιουργηθήκαμε στην πορεία που αυτήν ακριβώς την επίθεση κάνει η Νέα Τάξη Πραγμάτων μέσω της εσωτερικής και εξωτερικής Τρόικας. Ένα εφαρμοσμένο σχέδιο που προσπαθεί να οδηγήσει τον Έλληνα εργαζόμενο στα 250 ευρώ. Προσπαθεί να καταργήσει την ιδιωτική περιουσία [.....] Η τρόικα χτυπά στην παράδοση των Ελλήνων. Η παγκοσμιοποίηση επιβάλλει να μην έχουμε ούτε παιδεία, ούτε αξίες, ούτε παράδοση, ούτε γνώση, ούτε αρχές[....] Η γερμανική πρεσβεία έχει γίνει κοινωνός της εξαθλίωσης και της ομοσπονδοποίησης του ελληνικού κράτους [...] Οι κατακτητές της χώρας στρέφονται και κατά των ένστολων»⁹⁸.

Την επόμενη χρονιά, από το βήμα της Βουλής, θα υποστηρίξει πως: «Στόχος της Τρόικας και των δανειστών είναι να σταματήσει να υπάρχει πρωτογενής παραγωγή, γιατί μόνο έτσι μπορούν να ελέγξουν ένα ολόκληρο έθνος. Αυτό το σχέδιο εκπονούν οι δανειστές και η συγκυβέρνηση.»⁹⁹, ενώ λίγους μήνες αργότερα, με αφορμή το ανασχηματισμό θα προσθέσει πως: «Όσο συνεχίζουν να υπάρχουν επίτροποι της τρόικας οι οποίοι ασκούν την εξουσία που προβλέπεται από το Σύνταγμα για τους υπουργούς και το υπουργικό συμβούλιο, δεν έχει σημασία ποιο όνομα αναγράφεται στον ανασχηματισμό»¹⁰⁰. Στα τέλη του 2013, με μήνυμά του για την Πρωτοχρονιά, θα

⁹⁶ Πάνος Καμμένος, Προεκλογική ομιλία στο πλαίσιο της περιοδείας του για τις εθνικές εκλογές, Λάρισα, Μάιος, 2012: <https://www.tovima.gr/2012/05/02/afieromata/panos-kammenos-tha-anatrapoyn-ta-kommata-toy-mnimoniouy-tin-kyriaki/>

⁹⁷ Πάνος Καμμένος, Η τρόικα υλοποιεί τα σχέδια του ξένου κατακτητή. Δήλωση του κατά την διάρκεια της γενικής απεργίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ στο Πεδίο του Άρεως, Αθήνα, Οκτώβριος, 2012 : <https://www.naftemporiki.gr/story/361528/p-kammenos-i-troika-ulopoiiei-ta-sxedia-tou-ksenou-katakiti>

⁹⁸ Πάνος Καμμένος, Η τρόικα χτυπά τις παραδοσιακές αξίες των Ελλήνων!.. Συνέντευξη στον τηλεοπτικό σταθμό ΣΚΑΪ, Αθήνα, Νοέμβριος, 2012 : <https://www.newsbomb.gr/politikh/story/253764/panos-kammenos-i-troika-htypa-tis-paradosiakes-axies-ton-ellinon>

⁹⁹ Πάνος Καμμένος, Τρόικα και δανειστές θέλουν να σταματήσει η πρωτογενής παραγωγή. Ομιλία κατά την προ ημερησίας διατάξεως συζήτηση στην Βουλή για τα αγροτικά ζητήματα, Αθήνα, Φεβρουάριος, 2013 : <https://www.protothema.gr/politics/article/260041/p-kammenos-troika-kai-daneistes-theloy-n-na-stamathsei-h-protogenhs-paragogh/>

¹⁰⁰ Πάνος Καμμένος, Όσο υπάρχει η τρόικα δεν έχουν σημασία οι ανασχηματισμοί. Δήλωση του με αφορμή τον κυβερνητικό ανασχηματισμό, Αθήνα, Ιούνιος, 2013: <https://www.voria.gr/article/kammenos-oso-uparxei-i-troika-den-exoun-simasia-oi-anasximatismoi>

ευχηθεί: «αυτή η χρονιά να είναι μια χρονιά επαναφοράς της εθνικής κυριαρχίας της χώρας και της αξιοπρέπειας των Ελληνίδων και των Ελλήνων, τα οποία στο όνομα του μνημονίου και της νέας τάξης πραγμάτων παρέδωσαν οι σημερινοί κυβερνώντες. Δεν μπορούν όμως να παραδώσουν ούτε την αξιοπρέπειά μας, ούτε την εθνική κυριαρχία της χώρας»¹⁰¹.

Σχεδόν ένα χρόνο αργότερα, στα τέλη Νοέμβρη του 2014, θα δηλώσει πως: «Επαναλαμβάνεται ο Πρωθυπουργός για το βαθύ σκοτάδι, στο οποίο όμως έχει οδηγήσει τον ελληνικό λαό και το οποίο δεν έχει ζημέρωμα. Δεν έχει ζημέρωμα, γιατί το σκοτάδι αυτό είναι στα μπουντρούμια της νέας τάξης πραγμάτων, της Μέρκελ και των διεθνών τοκογλόφων»¹⁰² ενώ λίγες μέρες πιο μετά, θα σχολιάσει σε τηλεοπτική εκπομπή πως: «Εμείς στην Θράκη έχουμε συγκρουστεί με όλους, υποψήφιους το ΠΑΣΟΚ, η ΝΔ και το ΣΥΡΙΖΑ έχουν αυτούς που υποδεικνύει το Τουρκικό Προξενείο της Κομοτηνής» (Anexartitioellines, 2014)¹⁰³.

Πέρα όμως από τον Π. Καμμένο ας δούμε και μερικές ακόμα δηλώσεις σημαντικών στελεχών των ΑΝΕΛ για να διαμορφώσουμε μια συνολικότερη εικόνα για το ύφος του δημόσιου λόγου του κόμματος αυτού. Συγκεκριμένα, ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος των ΑΝΕΛ, Τ. Κουίκ θα δηλώσει (σε ένα κρεσέντο συνωμοσιολογίας) πως: «Στις 21 Απριλίου 1967 η Δημοκρατία καταλύθηκε από τους συνταγματάρχες. Στις 21 Απριλίου 2014 η Δημοκρατία δοκιμάζεται από την τρόικα και τους ντόπιους συνεργούς της, με κατάλυση της εθνικής κυριαρχίας, με ξεπούλημα του ονόματος της Μακεδονίας, με την Άγκυρα και τον πρόξενό της να μεθοδεύουν ασύδοτα τη μετατροπή της Θράκης σε νέο Κόσσοβο, με την Κύπρο που μετατρέπεται σε μάρφωμα, με κατάργηση του νομοθετικού έργου της Βουλής και αντικατάστασή του με πράξεις νομοθετικού περιεχομένου, με την απουσία του πρωθυπουργού και των υπουργών από την Βουλή, με τον εφιάλη του νεοναζισμού να βρίσκεται προς των πυλών. Η αντίσταση ενάντια στην χούντα αποτελεί φωτεινό παράδειγμα στον αγώνα

¹⁰¹ Πάνος Καμμένος, Το 2014 θα είναι χρονιά απελευθέρωσης. Ευχετήριο μήνυμα για την Πρωτοχρονιά, Αθήνα, Δεκέμβριος, 2013:

<http://newpost.gr/politiki/5c1258bf56dcdb7e13e04884/kammenos-to-2014-tha-einai-xronia-apeleytherwshs>

¹⁰² Πάνος Καμμένος, Ο πρωθυπουργός μας έλεγε τα ίδια και πέρυσι. Σχόλιο του με αφορμή άρθρο του πρωθυπουργού Α. Σαμαρά, Αθήνα, Νοέμβριος, 2014:

<https://tvxs.gr/news/ellada/panos-kammenos-o-prothypourgos-elega-ta-idia-kai-perysi-ton-noembri>

¹⁰³ Πάνος Καμμένος, Συνέντευξη στον τηλεοπτικό σταθμό ANTENNA, Αθήνα, Δεκέμβριος, 2014:

<https://www.youtube.com/watch?v=w5Wz4VWwYXQ>

του ελληνικού λαού κατά των μνημονίων, που οδήγησαν τον Έλληνα πολίτη στη φτώχεια και την εξαθλίωση»¹⁰⁴.

Ένα άλλο επιφανές στέλεχος και μελλοντικός αντιπρόεδρος της Βουλής, ο Δημήτρης Καμμένος, έχει κατακριθεί πολλάκις για τις αντισημιτικές και ρατσιστικές επιθέσεις του κατά καιρούς μέσω τηλεοπτικών εμφανίσεων και τιτιβισμάτων στο Twitter. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ανάρτησή του στο Twitter που έγραφε: « 9/11 Και μην ξεχνάτε. Από τους 2.500 Εβραίους που εργαζόταν εκείνη την στιγμή στους Δίδυμους Πύργους, εκείνη την ημέρα δεν πήγε κανείς τους για να εργαστή»¹⁰⁵. Μια επίσης υπουργός αργότερα, η Ε. Κουντουρά, σε δήλωσή της για την Παγκόσμια Ημέρα Παιδιού, θα σχολιάσει: «Αυτή η κατάσταση που έχουν δημιουργήσει Τρόικα, Μνημόνια και συγκυβέρνηση είναι βίαιη, απάνθρωπη και εγκληματική απέναντι στο παιδί [...] Οι ιθύνοντες νίπτουν τας χείρας τους αποδίδοντας αυτή την τραγική εικόνα σε δήθεν υπερβολές, ενώ στο μεταξύ φορολογούν τα παιδιά ως τεκμήριο πλούτου και αυτό σε μία χώρα που γερνάει με ανεξέλεγκτους ρυθμούς. Μιλάμε για πολιτική Ηρώδη στο έτος 2013»¹⁰⁶. Τέλος θα αναφερθούμε και σε μια δήλωση του Πάνου Καμμένου, πριν την ανεξαρτητοποίηση του από την Ν.Δ. και την ίδρυση των ΑΝΕΛ όπου αναφέρει κατά τη διάρκεια διαδικτυακής συνέντευξης πως: « Πρώτα απ' όλα, λέσχη Μπίλντερμπεργκ. Δεν υπάρχει καμμία αμφιβολία πως όλες αυτές οι μεθοδεύσεις ξεκίνησαν σε υπόγεια κλάμπ, όπως η λέσχη Μπίλντερμπεργκ. Εγώ θεωρώ απαράδεκτο πολιτικός ο οποίος εκλέγεται και εκπροσωπεί τον ελληνικό λαό να συμμετέχει σε τέτοιου είδους κλάμπ, πριβέ, που προσπαθούν να ενισχύσουν την Παγκόσμια Διακυβέρνηση με μη θεμιτούς τρόπους» (Ηλίας, 2015)¹⁰⁷.

Όπως γίνεται εμφανές, η συνωμοσιολογική ερμηνεία των γεγονότων ενυπάρχει και στον λόγο του ΣΥΡΙΖΑ και ιδιαίτερα στον λόγο των ΑΝΕΛ. Προσφέρει μια απλοϊκή και μονοαιτιακή εξήγηση στα γεγονότα και γίνεται αντιληπτή πιο άμεσα από τον απλό πολίτη. Η «τρόικα», οι «ολιγάρχες», οι «τοκογλύφοι», οι «ντόπιοι συνεργάτες τους» αποτελούν κοινό τόπο στους λόγους και των δύο κομμάτων. Απέναντί τους, ο «ελληνικός λαός» ενοποιημένος και καθαγιασμένος. Η σημασιολογία της πλαisiώσης

¹⁰⁴ Τέρενς Κουίκ, Οι συνταγματάρχες της Χούντας και η... Τρόικα. Δήλωση του σε περιοδεία στην Θράκη, Ξάνθη, Απρίλιος, 2014: <http://www.thebest.gr/news/index/viewStory/260833>

¹⁰⁵ Τα tweets που «έκαψαν» τον Δημήτρη Καμμένο.

<https://www.protothema.gr/politics/article/511961/ta-tweets-pou-ekapsan-ton-dimitri-kammeno/>

¹⁰⁶ Έλενα Κουντουρά, Πολιτική «Ηρώδη» από τρώικα και συγκυβέρνηση. Δήλωση για την Παγκόσμια Μέρα Παιδιού., Αθήνα, Δεκέμβριος, 2013:

<https://www.newsbomb.gr/politikh/story/380965/koyntoyra-politiki-irodi-apo-troika-kai-sygkyvernisi>

¹⁰⁷ Ηλίας, Ε., Πάνος Καμμένος για Μασονία και Πολιτική, Αθήνα, Ιανουάριος, 2011:

<https://www.youtube.com/watch?v=aTkmGKFuUI>

αυτής έχει ως ξεκάθαρο στόχο την απονομιμοποίηση όχι μόνο των πολιτικών τους αντιπάλων αλλά και τον εξοβελισμό των ψηφοφόρων του ως τμήμα του αληθινού λαού και συνεπώς κάτι ξένο προς αυτόν. Ταυτόχρονα αυτοπροβάλλονται ως οι μοναδικοί υπερασπιστές του και συνεπώς ως οι μοναδικοί εκπρόσωποι του. Η ουσιαστική διαφορά συνίσταται στο ότι ο ακροδεξιός λόγος των ANEΛ (σε πολλές περιπτώσεις) έχει κατασκευάσει έναν διαφορετικό «εχθρό» απ' ό,τι ο λόγος του ΣΥΡΙΖΑ. Όπως αναφέρει ο Πανταζόπουλος (2013)

Το κόμμα του Πάνου Καμμένου, έντονα διαποτισμένο από την συνωμοσιολογική πρόσληψη των εξελίξεων, είναι καθαρά εθνικιστικό και ετεροφοβικό. Πρόκειται για έναν ακραίο δεξιό εθνικιστικό σχηματισμό, τον οποίο ο άκρως καταγγελλικός και δημαγωγικός λόγος του ηγέτη του, που υπερασπίζεται τον «απλό» άνθρωπο, μέσα σε ένα πλαίσιο «εθνικιστικής ταυτοτικής αυτοάμυνας», τον εγγράφει στο πάνθεον του δεξιού εθνικολαϊκισμού (σ. 160).

Αυτό γίνεται εμφανές και στα αποσπάσματα όπου γίνεται λόγος για «λέσχη Μπίλντερμπεργκ», για συνωμοσία Εβραίων στους Δίδυμους Πύργους, για «ξεπούλημα του ονόματος της Μακεδονίας» κλπ. Άλλωστε, η συνωμοσιολογική θεώρηση της πραγματικότητας, ένα μείγμα μισαλλοδοξίας, ρατσισμού και ξενοφοβίας, αποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του ακροδεξιού λαϊκισμού και όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Παππάς, «η ξενοφοβία ενέχει την ιδιαίτερη προτίμηση για συνωμοσιολογική ερμηνεία των γεγονότων με ρίζες στην νοοτροπία του πολιορκημένου έθνους» (Παππάς, 2016, σ. 78).

Συμπεράσματα

Βασική θέση της παρούσας εργασίας είναι η άποψη ότι ο λαϊκισμός αποτελεί ενδημικό χαρακτηριστικό στην αριστερή και ακροδεξιά ρητορική της ελληνικής κοινωνίας. Ιδιαίτερα στα δυο υπό εξέταση κόμματα, ΣΥΡΙΖΑ και ANEL, γινόμαστε μάρτυρες μιας ιδιότυπης προσέγγισης δυο διαφορετικών μορφών λαϊκισμού. Όπως αναφέρει και ο Α. Πανταζόπουλος (2013)

αν και εκκινούν από διαφορετικές ιδεολογικοπολιτικές αφετηρίες, αν και εντάσσονται σε διαφορετικές κομματικές οικογένειες, εξέφρασαν και χρωμάτισαν, με τον τρόπο και το ιδιαίτερο ύφος που προσιδιάζει στον καθένα από αυτούς, ένα κοινό εθνικολαϊκιστικό ρεύμα, μια κοινή εθνικολαϊκιστική κοινωνική κινητοποίηση απόρριψης του πολιτικού συστήματος και του μνημονίου (σ.147).

Αυτή η προσέγγιση έγινε εφικτή μέσα από την ίδια την συγκυρία της οικονομικής κρίσης της χώρας. Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης και της ευημερίας βρέθηκε εν μέσω μιας τεράστιας αναταραχής. Σε πολιτικό επίπεδο έχουμε το τέλος του δικομματισμού και των μονοκομματικών κυβερνήσεων. Σε κοινωνικό επίπεδο έχουμε την αναστολή της ευρείας κοινωνικής ανέλιξης που παρήγαγε νομιμοποίηση προς το πολιτικό σύστημα. Αυτή η έκρυθμη κατάσταση, κοινωνικά και οικονομικά, οδήγησε λοιπόν σε μια αναζωπύρωση του υφέροντος λαϊκιστικού φαινομένου στην ελληνική κοινωνία μετατρέποντας τη χώρα, κατά την Urbinati (2014)¹⁰⁸, σε «*Εργαστήριο του λαϊκισμού*». Χαρακτηριστική του κλίματος είναι η διαπίστωση πως «*κατά την διετία 2009-2011, ο λαϊκισμός δέσποξε στην πολιτική σκηνή, καθώς οι αρχηγοί όλων ανεξαιρέτως των σημαντικών κομμάτων ενεπλάκησαν σε αλληλοκατηγορίες, χρησιμοποιώντας λαϊκιστική ρητορική*» (Πανταζόπουλος, 2016, σ. 151). Όμως η ελληνική περίπτωση δεν ήταν καινοφανής. Θα μπορούσαμε να σχολιάσουμε πως η έξαρση του λαϊκιστικού λόγου ήταν μια νομοτέλεια. Ένα φυσιολογικό σύμπτωμα της παθογένειας του ελληνικού πολιτικού συστήματος. Όπως τονίζει και ο Παππάς (2016)

η κρίση στην Ελλάδα ήταν το αποτέλεσμα του ιδιαίτερου συστήματος λαϊκιστικής δημοκρατίας που αναπτύχθηκε στην χώρα (...) με τρόπο που μπορεί να θεωρηθεί παραδειγματικός, κατέρρευσε επειδή ακριβώς ολόκληρη η πολιτική τάξη ήταν έτοιμη να προσφέρει ορθολογικά αυτό που απαιτούσε ανορθολογικά η μεγάλη πλειοψηφία των πολιτών (σ. 230).

¹⁰⁸ Η ιδέα ότι η Ευρώπη έχει μετατραπεί σε «Εργαστήρι του λαϊκισμού», χρησιμοποιήθηκε από τη Ν. Urbinati, *The Populist Phenomenon*, University of Chicago, Political Theory Workshop, 03.03.2014.

Μια πρόσθετη άποψη έρχεται από τους Acemoglu και Robinson (2012, σ.3) καθώς επισημαίνουν χαρακτηριστικά πως *«τα έθνη αποτυγχάνουν όταν κυβερνώνται από κλειστές, ηγετικές ομάδες που οργανώνουν τις κοινωνίες προς δικό τους όφελος και εις βάρος της συντριπτικής πλειοψηφίας των πολιτών».*

Με βάση όσα προαναφέρθηκαν, σκοπός της εργασίας ήταν η ανάλυση των δημόσιων λόγων των δυο κομμάτων και της σημασιολόγησης της πλαισίωσης των λόγων αυτών από τα ίδια τα κόμματα ώστε να αποσαφηνίσουμε την ύπαρξη ή μη της λαϊκιστικής ρητορικής. Η μέθοδος που ακολουθήσαμε ήταν η μέθοδος της ποιοτικής ανάλυσης. Η περίοδος η οποία ερευνήσαμε, έντονα πολωτική και φορτισμένη ιδεολογικά είναι η περίοδος της μνημονιακής Ελλάδας, της Ελλάδας της οικονομικής κρίσης μέχρι και την άνοδο του ΣΥΡΙΖΑ στην εξουσία. Αναφερόμαστε λοιπόν κυρίως στο χρονικό διάστημα 2010-2015. Τα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήσαμε για την επίτευξη αυτού του στόχου είναι τα τέσσερα πλαίσια (frames) που ορίσαμε νωρίτερα στην εργασία. Σύμφωνα με αυτά πραγματοποιήσαμε μια ανάλυση δημόσιων λόγων του ΣΥΡΙΖΑ και των ΑΝΕΛ, πάνω σε τρεις βασικές θεματικές. Σε καθεμία από αυτές παραθέσαμε αποσπάσματα από το κάθε κόμμα. Οι τρεις αυτές θεματικές είναι ο αντιπλουραλισμός, ο αντιελιτισμός και η συνωμοσιολογική θεώρηση των γεγονότων που αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά του λαϊκιστικού φαινομένου σύμφωνα με γνωστούς ερευνητές (Mudde, Muller, Πανταζόπουλος κλπ).

Γενικότερα, μέσα από την παράθεση των αποσπασμάτων στην καθεμία από τις τρεις θεματικές εντοπίσαμε τις ομοιότητες στη ρητορική των δυο κομμάτων και ιδιαίτερα των αρχηγών τους. Προκειμένου να το πετύχουμε αυτό επιχειρήσαμε να απομαγνητοφωνήσουμε τηλεοπτικές εμφανίσεις και προεκλογικές ομιλίες των δυο πολιτικών αρχηγών (Α. Τσίπρας, Π. Καμμένος) στις οποίες διαπιστώσαμε και μια εξαιρετική ομοιότητα στην εικόνα τους. Η χροιά της φωνής τους, οι χειρονομίες τους, η σκηνοθετική τοποθέτησή τους απέναντι στο φακό και στο πλήθος αποτελούν επιπρόσθετα χαρακτηριστικά λαϊκιστών ηγετών. Πέρα από το λόγο τους υπάρχει αυτό το ευρύ φάσμα πληροφοριών όπου θα μπορούσε κάποιος να ερευνήσει. Είναι σαφές πως οι πολιτικοί δρώντες αναπροσαρμόζουν τον λόγο τους στα γεγονότα και σημασιοδοτούν την πραγματικότητα κατά το δοκούν. Έτσι η γλώσσα που χρησιμοποιούν προσαρμόζεται μέσα από τα πλαίσια που επιλέγουν να παρουσιάσουν. Το ίδιο ακριβώς διαπιστώσαμε και στην έρευνα που πραγματοποιήσαμε.

Γενικότερα, η σύμπλευση των λαϊκιστών από διαφορετικά πολιτικά στρατόπεδα κατέστη δυνατή λόγω της υποχώρησης της διαιρετικής τομής αριστεράς-δεξιάς ως κυρίαρχης διαδικασίας πολιτικής ταύτισης. Στη θέση της ήρθε η νέα διαιρετική τομή μνημόνιο-αντιμνημόνιο. Αυτό επισημαίνει και η Κατσανίδου (2015, σ. 53) στο κείμενό της για τον συλλογικό τόμο «*Το πολιτικό Πορτραίτο της Ελλάδας. Κρίση και η Αποδόμηση του Πολιτικού*» όπου θα αναφέρει πως

ο νέος οικονομικός άξονας του μνημονίου τέμνεται κάθετα με τον άξονα αριστεράς - δεξιάς και χωρίζει τα κόμματα σε αυτά που βρίσκονται στο ιδεολογικό κέντρο του άξονα και είναι υπέρ του μνημονίου και σε αυτά που βρίσκονται στα άκρα του άξονα και είναι κατά του μνημονίου (σ.53).

Στην παρούσα εργασία έγινε η προσπάθεια να μελετηθεί αν υφίσταται λαϊκισμός στον δημόσιο λόγο του ΣΥΡΙΖΑ και των ΑΝΕΛ και ποια χαρακτηριστικά λαμβάνει, κατά το χρονικό διάστημα που αποτελούσαν κόμματα της αντιπολίτευσης (2010-2015). Νομίζουμε πως τα αποτελέσματα της ποιοτικής έρευνας απέδειξαν το επιχείρημά μας. Ο ΣΥΡΙΖΑ και οι ΑΝΕΛ υπήρξαν ιδιαίτερος λαϊκιστικά κόμματα για την περίοδο που μελετήσαμε και μέσα από την ανέλιξή τους στην εξουσία θα δώσουν απάντηση στο αν ο λαϊκισμός στην Ευρώπη είναι η λύση για την αντιμετώπιση των προβλημάτων ή όχι. Μια πρόταση έρευνας για το μέλλον θα ήταν να μελετηθεί ο λόγος των ίδιων κόμμάτων κατά την περίοδο που θα ασκούν εξουσία ως συγκυβέρνηση (Ιανουάριος 2015 και πέρα) η οποία θα καταγράψει κατά τρόπο αντίστοιχο τον λαϊκισμό στο λόγο τους σε σύγκριση με τα πεπραγμένα τους και στη συνέχεια να προκύψει μια συγκριτική ανάλυση ώστε να εντοπισθούν οι ομοιότητες και οι διαφορές που εμφανίζει το λαϊκιστικό φαινόμενο κατά τις δυο διαφορετικές χρονικές περιόδους. Επίσης μια εναλλακτική πρόταση για μελλοντική έρευνα θα ήταν η αντίστοιχη ανάλυση του δημόσιου λόγου και άλλων κομμάτων από το σύνολο του πολιτικού φάσματος ώστε να δούμε αν υπάρχει διαφοροποίηση στον λαϊκιστικό τους λόγο.

Πηγές- Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Βαρτζόπουλος, Ι. (2016). Ο πειρασμός του λαϊκισμού και οι περιπέτειες του λόγου, Αθήνα: Αρμός.
- Βούλγαρης, Γ.(2011). *Η μοιραία πενταετία: Η πολιτική της αδράνειας 2004-2009*. Αθήνα: Πόλις.
- Βούλγαρης, Γ & Νικολακόπουλος, Η. (2014). *Ο διπλός εκλογικός σεισμός*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Γεωργιάδου, Β. (2008). *Η άκρα δεξιά και οι συνέπειες της συναίνεσης: Δανία, Νορβηγία, Ολλανδία, Ελβετία, Αυστρία, Γερμανία*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Γεωργιάδου, Β. (2015). Από την Εθνική Παράταξη και τον ΛΑ.ΟΣ στη Χρυσή Αυγή και τους ΑΝΕΛ. Παλιές και Νέες πολιτικές ευκαιρίες για την άνοδο της Άκρας Δεξιάς. *The Athens Review of books*, (64) 1-7.
- Γεωργιάδου, Β. (2016). Συναισθηματική ένταση και ματαίωση. Προϋποθέσεις για την άνοδο του λαϊκισμού. Στο Ι. Βαρτζόπουλου (Επιμ.), *Ο πειρασμός του λαϊκισμού και οι περιπέτειες του λόγου* (σσ.119-137), Αθήνα: Αρμός.
- Δεληγκιαούρη, Α. (2012). *Πολιτικός λόγος και τηλεόραση*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο ΑΕ.
- Δήμου, Ν. (2016), Η παγίδα του λαϊκισμού, Σε Ι. Βαρτζόπουλου (Επιμ.), *Ο πειρασμός του λαϊκισμού και οι περιπέτειες του λόγου* (σσ.119-137), Αθήνα: Αρμός.
- Hall, St.(1989). Η επανακάλυψη της «δεολογίας»: Η επάνοδος του απωθημένου στις μελέτες για τα ΜΜΕ. Στο Μ. Κομνηνου & Χρ. Λυριντζής (επιμ.), *Κοινωνία, εξουσία & Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας: θεωρία και πράξη* (μτφρ. Αλ. Δέφνερ). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Κουστένης, Π. (2014). Αποδόμηση και αναδόμηση των εκλογικών ταυτίσεων. Στο Γ. Βούλγαρη, & Η. Νικολακόπουλου (επιμ.), *Ο διπλός εκλογικός σεισμός* (σσ.83-123), Αθήνα: Θεμέλιο.
- Μπαλάφας, Γ. (2012). *20 χρόνια χρειάστηκαν. Το χρονικό του εγχειρήματος του Συνασπισμού*. Αθήνα: Νήσος.

- Ντάβου, Μπ., Δεμερτζής, Ν., & Θάνος, Β. (2015). Συναισθήματα, κίνητρα και πολιτική συμπεριφορά στην Ελλάδα της κρίσης. Στο Ν. Γεωργακάκης & Ν. Δεμερτζής (Επιμ.), *Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας: κρίση και αποδόμηση του πολιτικού* (σσ.29-50). Αθήνα: Gutenberg και Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Πανταζόπουλος, Α. (2013). *Ο αριστερός εθνικολαϊκισμός 2008-2013*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Παππάς, Σ.Τ. (2016). *Λαϊκισμός και κρίση στην Ελλάδα* (β.εκδ). Αθήνα: Ίκαρος.
- Ψυχογιός, Δ. (2013). *Η πολιτική βία στην Ελληνική κοινωνία*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2013). *Λαϊκισμός στην Ευρώπη και την Αμερική. Απειλή ή Διόρθωση για τη Δημοκρατία;* Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2013). Λαϊκισμός και (φιλελεύθερη) δημοκρατία: ένα αναλυτικό πλαίσιο. Στο C. Mudde & C.R. Kaltwasser (Επιμ.), *Λαϊκισμός στην Ευρώπη και την Αμερική. Απειλή ή Διόρθωση για τη Δημοκρατία;* Αθήνα/Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2017). *Λαϊκισμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Επίκεντρο.
- Mudde, C. (2015). *ΣΥΡΙΖΑ: Η Διάψευση της Λαϊκιστικής Υπόσχεσης*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Müller, J. W. (2017). *Τι είναι ο λαϊκισμός;* Δ. Η. Αντωνίου (μτφρ). Αθήνα: Πόλις.
- Urbinati, N. (2013). The Populist Phenomenon. *Raisons politiques*, 51(3), 137-154. doi:10.3917/rai.051.0137.

Ξενογλώσση

- Canovan, M., (1981). *Populism*. London: Junction Books.
- Canovan, M. (1999). Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*, 47(1), 2-16. doi:10.1111/1467-9248.00184
- Canovan, M. (2002). Taking Politics to the People: Populism as the Ideology of Democracy. *Democracies and the Populist Challenge*, 25-44. doi:10.1057/9781403920072_2
- Eleftheriou, C. (2009, June). The 'Uneasy Symbiosis'. Factionalism and Radical Politics in Synaspismos. *4th Hellenic Observatory PhD Symposium, London School of Economics*.

- Davou, B., & Demertzis, N. (2013). Feeling the Greek financial crisis. In Demertzis, N. (ed.) *Emotions in politics: The affect dimension in political tension* (93-123). Palgrave Macmillan, London.
- Dinas, E., & Rori, L. (2013). The 2012 Greek Parliamentary Elections: Fear and Loathing in the Polls. *West European Politics*, 36(1), 270-282. doi:10.1080/01402382.2013.742762
- Gamson, W. A., & Modigliani, A. (1989). Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach. *American Journal of Sociology*, 95(1), 1-37. doi:10.1086/229213
- Georgiadou, V. (2013). Protest, revenge, or belief. In *Explaining extremist voting in Greece*. Retrieved from *panteion.academia.edu/VasilikiGeorgiadou/Conference-Presentations*.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58. doi:10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x
- Illuz, E. (2015, April 25). "Mehr Emotion wagen?" Die Tageszeitung, 1-18.
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 541-563. doi:10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x
- Mudde, C. (2007). *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2011). *Voices of the peoples: populism in Europe and Latin America compared*. South Bend, Indiana: Helen Kellogg Institute for International Studies.
- Taggart, P. (2000). *Populism*. Buckingham: Open University Press.
- Triandafyllidou, A., Gropa, R., & Kouki, H. (2013). The Greek crisis and European modernity. London, UK: Palgrave Macmillan.
- Vasilopoulou, S., Halikiopoulou, D., & Exadaktylos, T. (2013). Greece in Crisis: Austerity, Populism and the Politics of Blame. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 52(2), 388-402. doi:10.1111/jcms.12093

Ιστογραφία- Ηλεκτρονικές Πηγές

Ανασχηματισμός - Κουίκ: Όμηρος του ΠΑΣΟΚ η ΝΔ. (2014, Ιούνιος 7). Ανακτήθηκε από

<https://www.newsbomb.gr/politikh/story/456554/anashimatismos---koyik-omiros-toy-pasok-i-nd>

Αnexartitoiellines. (2012, Μάιος 2). *Η Ομιλία του Πάνου Καμμένου στην Θεσσαλονίκη 2-5-2012* [Βίντεο]. Ανακτήθηκε από

<https://www.youtube.com/watch?v=ZIESxpryrYc&t=216s>

Αnexartitoiellines. (2012, Μάιος 1). *Ο Πάνος Καμμένος απαντά στους πολίτες 30-4-2012* [Βίντεο]. Ανακτήθηκε από

<https://www.youtube.com/watch?v=YUsXv170yoM&t=2342s>

Αnexartitoiellines. (2014, Δεκέμβριος 15). *Ο Πάνος Καμμένος στον ANTI* [Βίντεο]. Ανακτήθηκε από

<https://www.youtube.com/watch?v=w5Wz4VWwYXQ&t=922s>

Αnexartitoiellines. (2014, Δεκέμβριος 15). *Ο Πάνος Καμμένος στον ANTI* [Βίντεο]. Ανακτήθηκε από

<https://www.youtube.com/watch?v=w5Wz4VWwYXQ>

Αnexartitoiellines. (2015, Ιανουάριος 8). *Δήλωση Πάνου Καμμένου για τις πολιτικές εξελίξεις* [Βίντεο]. Ανακτήθηκε από <https://www.youtube.com/watch?v=-28yTA69St8>

«Ανεξάρτητοι Έλληνες». Τι δήλωσε ο Π. Καμμένος. (2012, Φεβρουάριος 24).

Ανακτήθηκε από

<https://meganisnews.eu/25101/%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%BF%CE%B9-%CE%AD%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CF%8C%CE%BC%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%AC/>

Α. Τσίπρας: Ήρθε για να στηρίξει τους Μερκελιστές της Ελλάδας. (2012, Οκτώβριος 9). *Ναυτεμπορική*. Ανακτήθηκε από

<https://www.naftemporiki.gr/audio/401609/a-tsipras-irthe-gia-na-stiriksei-tous-merkelistes-tis-elladas>

- Αλ. Τσίπρας από Μυτιλήνη: Go back Μέρκελ και Σόιμπλε, ήρθε η δική μας ώρα. (2014, Μάιος 3). *Η Αυγή*. Ανακτήθηκε από <http://www.avgi.gr/article/10842/2464635/al-tsipras-apo-mytilene-go-back-merkel-kai-soimple-erthe-e-dike-mas-ora>
- Αλ. Τσίπρας: Υπηρετικό προσωπικό της τρόικας η νέα κυβέρνηση. (2013, Ιούνιος 29). *Ναυτεμπορική*. Ανακτήθηκε από <https://m.naftemporiki.gr/story/670035/al-tsipras-ypiretiko-prosopiko-tis-troikas-i-nea-kubernisi>
- Αλ.Τσίπρας: Κοντοζυγώνει η ώρα που θα καθαρίζετε την χώρα από την τρόικα . (2013, Νοέμβριος 20). Ανακτήθηκε από <https://www.in.gr/2013/11/20/greece/al-tsipras-kontozygwnei-i-wra-poy-tha-katharizete-tin-xwra-apo-tin-troika/>
- Αλέξης Τσίπρας, ο Έλληνας πολιτικός που κρατά στα χέρια του την τύχη του ευρώ. (2012, Μάιος 19). Ανακτήθηκε από <https://www.news247.gr/oikonomia/alexis-tsipras-o-ellinas-politikos-poy-krata-sta-cheria-toy-ti-tychi-toy-eyro.6151921.html>
- ΑΝΤΙΚΡΥ. (2013, Ιανουάριος 11). *Παναγιώτης Λαφαζάνης-11/1/2013* [Βίντεο]. Ανακτήθηκε από <https://www.youtube.com/watch?v=Z-dqnBQUaCA>
- Γερασιμίδης, Θ. (2014, Νοέμβριος 5). Σε εξέγερση καλεί τον ελληνικό λαό ο Πάνος Καμμένος. *Πρώτο Θέμα*. Ανακτήθηκε από <https://www.protothema.gr/greece/article/432267/se-exegersi-kalei-ton-elliniko-lao-o-panos-kammenos/>
- Η ΑΥΓΗ Εφημερίδα της Αριστεράς. (2014, Δεκέμβριος 29). *Αλ. Τσίπρας: Η αρχή του τέλους ενός καθεστώτος τρόμου* [Βίντεο]. Ανακτήθηκε από <https://www.youtube.com/watch?v=m0JTQ1ZNNKI>
- Η διακήρυξη του ΣΥΡΙΖΑ για τις ευρωεκλογές. (2014, Απρίλιος 25). Ανακτήθηκε από <https://left.gr/news/i-diakiryxi-toy-syriza-gia-tis-eyroekloges>
- «Η εμείς ή αυτοί» λέει ο Αλέξης Τσίπρας για τις επικείμενες εκλογές . (2012, Μάρτιος 18). Ανακτήθηκε από <https://www.in.gr/2012/03/18/greece/i-emeis-i-aytoi-leei-o-aleksis-tsipras-gia-tis-epikeimenes->

[ekloges/amp/?fbclid=IwAR1oRZULAoaIl6wrklbDDkEJO6BOoggO66SQEkzgBCMrCndBxuiCME4eAzE](https://www.facebook.com/ekloges/amp/?fbclid=IwAR1oRZULAoaIl6wrklbDDkEJO6BOoggO66SQEkzgBCMrCndBxuiCME4eAzE)

Ηλίας, Ε. (2015, Ιανουάριος 11). *Πάνος Καμμένος για Μασονία και Πολιτική, Γενάρης 2011* [Βίντεο]. Ανακτήθηκε από

<https://www.youtube.com/watch?v=aTkmGIKFuUI>

Καμμένος στις «Εκλογές 2014»: ΠΑΣΟΚ και ΝΔ δεν αλλάζουν όνομα, αλλά ΑΦΜ για να σβήσουν τα χρέη. (2014, Μάιος 12). Ανακτήθηκε από

<http://newpost.gr/politiki/5c12597156dccb7e13e0e7a2/kammenos-stis-ekloges-2014-pasok-kai-nd-den-allazoyn-onoma-alla-afm-gia-na-sbhsoyn-ta-xreh>

Καμμένος: «Είμαι έτοιμος για όλα, ακόμη και για φυλακή και χειροπέδες». (2013, Οκτώβριος 24). *Τα Νέα*. Ανακτήθηκε από

<https://www.tanea.gr/2013/10/24/politics/kammenos-eimai-etoimos-gia-ola-akomi-kai-gia-fylaki-kai-xeiropedes/>

Καμμένος: «Υπό προϋποθέσεις συνεργασία με όλους εκτός από ΝΔ και ΠΑΣΟΚ» [Τηλεοπτική εκπομπή]. (2014, Σεπτέμβριος 29). *Πρωινό ANTI*.

<http://www.ant1news.gr/Politics/article/365894/kammenos--ypro-proyprotheseis-synergasia-me-oloys-ektos-apo-nd-kai-pasok->

Καμμένος: «Δεν συνεργάζομαι με ΠΑΣΟΚ και ΝΔ γιατί είναι δωσίλογοι». (2019, Απρίλιος 13). Ανακτήθηκε από

<https://www.iefimerida.gr/news/49242/k%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%BF%CF%82-%C2%AB%CE%B4%CE%B5%CE%BD-%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%AC%CE%B6%CE%BF%CE%BC%CE%B1%CE%B9-%CE%BC%CE%B5-%CF%80%CE%B1%CF%83%CE%BF%CE%BA-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BD%CE%B4-%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%AF-%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CE%B4%CF%89%CF%83%CE%AF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CE%B9%CE%BB>

Καμμένος: Εγώ δεν διαφωνώ ότι το ΠΑΣΟΚ είναι εγκληματική οργάνωση. (2013, Οκτώβριος 29). Ανακτήθηκε από

<http://newpost.gr/politiki/288305/kammenos-egw-den-diafwnw-oti-to-pasok-einai-egklhmatikh-organwsh>

Καμμένος: Η συμμορία του κολεγίου βούλιαξε τη χώρα (2015, Ιανουάριος 23).

Ανακτήθηκε από

<https://www.voria.gr/article/kammenos-i-summorია-tou-kolegiou-bouliaxe-ti-xora>

Καμμένος: Να τιμωρηθούν όσοι λήστεψαν τον ελληνικό λαό. (2012, Δεκέμβριος 28).

Πρώτο Θέμα. Ανακτήθηκε από

<https://www.protothema.gr/politics/article/246451/kammenos-na-timorhthoyn-osoι-lhstepsan-ton-ellhniko-lao/>

Καμμένος: ΝΔ και ΠΑΣΟΚ εκλιπαρούν για κυβέρνηση συνεργασίας. (2015, Σεπτέμβριος 3). Ανακτήθηκε από

<https://www.fortunegreece.com/article/kammenos-nd-ke-pasok-ekliparoun-gia-kivernisi-sinergasias/>

Καμμένος: Οι Ανεξάρτητοι Έλληνες θα επιδιώξουν εκλογές. (2013, Σεπτέμβριος 9).

Ανακτήθηκε από <https://www.newsbeast.gr/politiki/arthro/579743/zitame-apo-ton-elliniko-lao-na-xesikothei-na-dioxei-auti-tin-kubernisi>

Καμμένος: Το 2014 θα είναι χρονιά απελευθέρωσης. (2013, Δεκέμβριος 31).

Ανακτήθηκε από

<http://newpost.gr/politiki/5c1258bf56dccb7e13e04884/kammenos-to-2014-tha-einai-xronia-apeleytherwshs>

Καμμένος: Όσο υπάρχει η τρόικα δεν έχουν σημασία οι ανασχηματισμοί. (2013, Ιούνιος 25). Ανακτήθηκε από <https://www.voria.gr/article/kammenos-osou-parxei-i-troika-den-exoun-simasia-oi-anasximatismoi>

Κονταρίνης, Γ. (2013, Ιούνιος 29). Αλ. Τσίπρας: Υπηρετικό προσωπικό της τρόικας η νέα κυβέρνηση. *Ναυτεμπορική*. Ανακτήθηκε από

<https://m.naftemporiki.gr/story/670035/al-tsipras-ypiretiko-prosopiko-tis-troikas-i-nea-kubernisi>

Κουίκ: Έχουμε Κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ – Σημίτη που ορκίστηκε από τη ΝΔ. (2014, Ιούνιος 12). Ανακτήθηκε από <https://www.paraskhnio.gr/koyik-exoyme-kyvernisi-pasok-simit/>

Κουίκ: "ΝΔ. και ΠΑΣΟΚ άφησαν πίσω τους Πρωτογενές πλεόνασμα από . . . στυμμένες λεμονόκουπες!". (2015, Μάρτιος 16). Ανακτήθηκε από

<https://www.ilialive.gr/%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%C>

[E%B9%CE%BA%CE%AE/item/%CE%BA%CE%BF%CF%85%CE%AF%CE%BA-%CE%BD%CE%B4-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CE%B1%CF%83%CE%BF%CE%BA-%CE%AC%CF%86%CE%B7%CF%83%CE%B1%CE%BD-%CF%80%CE%AF%CF%83%CF%89-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CF%80%CF%81%CF%89%CF%84%CE%BF%CE%B3%CE%B5%CE%BD%CE%AD%CF%82-%CF%80%CE%BB%CE%B5%CF%8C%CE%BD%CE%B1%CF%83%CE%BC%CE%B1-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%83%CF%84%CF%85%CE%BC%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CF%8C%CE%BA%CE%BF%CF%85%CF%80%CE%B5%CF%82.html](https://www.voria.gr/article/kouik-tagmata-efodou-tis-eforias-me-empneustes-nd-kai-pasok)

- Κουίκ: Τάγματα εφόδου της εφορίας με εμπνευστές ΝΔ και ΠΑΣΟΚ. (2013, Νοέμβριος 14). Ανακτήθηκε από <https://www.voria.gr/article/kouik-tagmata-efodou-tis-eforias-me-empneustes-nd-pasok>
- Κούλογλου, Σ. (2012, Απρίλιος 25). Αλ. Τσίπρας: Κυβέρνηση Αριστεράς με κάθε τρόπο . Ανακτήθηκε από <https://tvxs.gr/news/ekloges-2012-afieroma/tsipras>
- Κουντουρά: Πολιτική «Ηρώδη» από τρόικα και συγκυβέρνηση. (2013, Δεκέμβριος 12). Ανακτήθηκε από <https://www.newsbomb.gr/politikh/story/380965/koyntoyra-politiki-irodi-apo-troika-kai-sygkyvernisi>
- «Λάθος λαό διάλεξαν να μετατρέψουν σε πειραματόζωο». (2012, Μάρτιος 12). *Πρώτο Θέμα*. Ανακτήθηκε από <https://www.protothema.gr/politics/article/182613/lathos-lao-dialeksan-na-metatrepsoyn-se-peiramatozoo/>
- Λαφαζάνης: "Με ΠΑΣΟΚ και ΝΔ είναι αδύνατο να συγκυβερνήσουμε". (2012, Μάιος 8). Ανακτήθηκε από <https://www.newsit.gr/politikh/lafazanime-pasok-kai-nd-einai-adynto-na-sygkyvernisoyme/1853890/>
- Λιναρδάκη, Μ. (2013, Αύγουστος 22) «Δεν πρόκειται να αφήσουμε την Ελλάδα στα χέρια των δανειστών». Ανακτήθηκε από <https://www.neakriti.gr/article/elladaneia/1065921/-den-prokeitai-na-afisoyme-tin-ellada-sta-banaysa-xeria-twn-daneistwn/>

- Μαλλιάρος, Δ. (2012, Ιούνιος 30). Μεγαλειώδης η συγκέντρωση του «ΣΥΡΙΖΑ» στην ομιλία του Αλέξη Τσίπρα στη Μυτιλήνη. Ανακτήθηκε από <http://www.plomarinews.gr/?p=9535>
- Μανδραβέλης, Π. (2017) Η ανατομία του λαϊκισμού. *Καθημερινή* Ανακτήθηκε από <http://www.kathimerini.gr/912368/opinion/epikairothta/politikh/h-anatomia-toy-laikismoy>
- Μαυρής, Γ. (2013), Ποιοι είναι οι Ανεξάρτητοι Έλληνες, Ανακτήθηκε Μαΐου 28, 2018 από <http://www.mavris.gr/3656/poioi-einai-oi-anel/>
- Νικολακόπουλος, Η. (2015). Ένα κομματικό σύστημα σε συνεχή μετάλλαξη. *ΤΑ ΝΕΑ*, 17.09.2015: <http://www.tanea.gr/news/politics/article/5275731/enakommatiko-systhma-se-synexh-metallaksh/>
- Ο Αλ.Τσίπρας απειλεί τους επενδυτές ότι θα χάσουν τα λεφτά τους. (2013, Οκτώβριος 22). *Πρώτο Θέμα*. Ανακτήθηκε από <https://www.protothema.gr/politics/article/321694/tsipras-tis-ekloges-den-tha-tis-prokiruxei-o-suriza/>
- Ο Αλ.Τσίπρας απειλεί τους επενδυτές ότι θα χάσουν τα λεφτά τους. (2013, Σεπτέμβριος 21). *Πρώτο Θέμα*. Ανακτήθηκε από <https://www.protothema.gr/politics/article/321694/tsipras-tis-ekloges-den-tha-tis-prokiruxei-o-suriza/>
- Οι υποψήφιοι Ευρωβουλευτές των Ανεξάρτητων Ελλήνων. (2014, Απρίλιος 14). Ανακτήθηκε από <http://www.ant1news.gr/eyroekloges-2014/article/343603/oi-yropsifioi-eyroboyleytes-ton-anexartiton-ellinon>
- Ολόκληρη η ομιλία Τσίπρα στο Πανεπιστήμιο του Τέξας. (2013, Νοέμβριος 5). Ανακτήθηκε από <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=396523>
- Ομιλία του επικεφαλής του συνδυασμού ΣΥΡΙΖΑ Ενωτικό Κοινωνικό Μέτωπο Αλ. Τσίπρα, στην Κεντρική Προεκλογική συγκέντρωση του ΣΥΡΙΖΑ/ΕΚΜ στη Θεσσαλονίκη. (2012, Μάιος 4). Ανακτήθηκε από <https://www.syriza.gr/article/id/46150/OMILIA-TOY-EPIKEFALHS-TOY-SYNDYASMOY-SYRIZA---EKM-ALEKSH-TSIPRA-STHN-KENTRIKH-PROEKLOGIKH-SYGKENTRWSH--TOY--SYNDYASMOY-STH-THSSALONIKH.html>
- Ομιλία του επικεφαλής του συνδυασμού ΣΥΡΙΖΑ Ενωτικό Κοινωνικό Μέτωπο Αλ. Τσίπρα, στην Κεντρική Προεκλογική συγκέντρωση του ΣΥΡΙΖΑ/ΕΚΜ στην Αθήνα (Πλ. Ομονοίας). (2012, Μάιος 3). Ανακτήθηκε από

[https://www.syriaza.gr/article/id/46136/OMILIA-TOY-EPIKEFALHS-TOY-SYNDYASMOY--SYRIZA---ENWTIKO-KOINWNIKO-METWPO--AL.-TSIPRA-STHN-KENTRIKH-PROEKLOGIKH-SYGKENTRWSH-TOY-SYRIZA---EKM-STHN-ATHHNA-\(PL.-OMONOIAS\).html](https://www.syriaza.gr/article/id/46136/OMILIA-TOY-EPIKEFALHS-TOY-SYNDYASMOY--SYRIZA---ENWTIKO-KOINWNIKO-METWPO--AL.-TSIPRA-STHN-KENTRIKH-PROEKLOGIKH-SYGKENTRWSH-TOY-SYRIZA---EKM-STHN-ATHHNA-(PL.-OMONOIAS).html)

Ομιλία του Προέδρου του ΣΥΡΙΖΑ Αλ. Τσίπρα σε ειδική συνεδρίαση βουλευτών του ΣΥΡΙΖΑ με τη συμμετοχή της Προέδρου της Ευρωομάδας της Αριστεράς (GUE/NGL) GABRIELE ZIMMER για τις ευρωπαϊκές εξελίξεις. (2013, Νοέμβριος 27). Ανακτήθηκε από

<http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=34145>

Π. Καμμένος: Ευρώπη των λαών ή των τραπεζών;. (2012, Μάιος 17). *Ναυτεμπορική*. Ανακτήθηκε από

<https://www.naftemporiki.gr/story/381750/p-kammenos-europi-ton-laon-i-ton-trapezon>

Π. Καμμένος: Η αμοιβαία συγκάλυψη σκανδάλων, αρχή της συγκυβέρνησης. (2013, Οκτώβριος 22). *Ναυτεμπορική*. Ανακτήθηκε από

<https://www.naftemporiki.gr/story/719126/p-kammenos-i-amoibaia-sugkalupsi-skandalon-arxi-tis-sugkubernisis>

Πάνος Καμμένος: Η τρόικα χτυπά τις παραδοσιακές αξίες των Ελλήνων!.. (2012, Νοέμβριος 17). Ανακτήθηκε από

<https://www.newsbomb.gr/politikh/story/253764/panos-kammenos-i-troika-htypa-tis-paradosiakes-axies-ton-ellinon>

Π. Καμμένος: Η τρόικα υλοποιεί τα σχέδια του ξένου κατακτητή. (2012, Οκτώβριος 18). *Ναυτεμπορική*. Ανακτήθηκε από

<https://www.naftemporiki.gr/story/361528/p-kammenos-i-troika-ulopoiei-ta-sxedia-tou-ksenou-katakthiti>

Π. Καμμένος: Τρόικα και δανειστές θέλουν να σταματήσει η πρωτογενής παραγωγή. (2013, Φεβρουάριος 26). *Πρώτο Θέμα*. Ανακτήθηκε από

<https://www.protothema.gr/politics/article/260041/p-kammenos-troika-kai-daneistes-theloy-nastamathsei-h-protogenhs-paragogh/>

Πάνος Καμμένος: Ο πρωθυπουργός μας έλεγε τα ίδια και πέρυσι. (2014, Οκτώβριος 30)..Ανακτήθηκε από <https://tvxs.gr/news/ellada/panos-kammenos-o-prothyπουργos-elega-ta-idia-kai-perysi-ton-noembri>

<https://tvxs.gr/news/ellada/panos-kammenos-o-prothyπουργos-elega-ta-idia-kai-perysi-ton-noembri>

Πάνος Καμμένος: «Στημένο παιχνίδι τραπεζιτών και κυβέρνησης». (2015, Ιανουάριος 17). Ανακτήθηκε από

- <https://www.ertopen.com/news/ellada/politikh/item/29609-panos-kammenos-%C2%ABsthmeno-paignidi-trapezitwn-kai-kybernhshs%C2%BB>
- Syn Gr. (2012, Ιούνιος 14). *14/06/2012, Κεντρική προεκλογική συγκέντρωση Ομόνοια* [Βίντεο]. Ανακτήθηκε από <https://www.youtube.com/watch?v=orU4t2yPgzg>
- Σταυρόπουλος, Λ. (2010, Φεβρουάριος 21). ΑΛΕΞΗΣ ΤΣΙΠΡΑΣ «Αυτό το βιολί με τη συκοφαντία δεν μπορεί να συνεχιστεί άλλο». *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <https://www.tovima.gr/2010/03/21/politics/alexis-tsipras-ayto-to-bioli-me-ti-sykofantia-den-mporei-na-synexistei-allo/>
- Στρατούλης: Ο ΣΥΡΙΖΑ δεν θα συνεργαστεί με ΝΔ και ΠΑΣΟΚ. (2014, Οκτώβριος 11). Ανακτήθηκε από <https://www.aftodioikisi.gr/politiki/stratoulis-o-siriza-den-tha-sinergastei-me-nd-kai-pasok/>
- ΣΥΡΙΖΑ. (n.d.). Το Καταστατικό του ΣΥΡΙΖΑ. Ανακτήθηκε από <https://www.syriza.gr/page/katastatiko.html>
- Τ. Κουίκ (ΑΝΕΛ) - Η συγκυβέρνηση ΝΔ - ΠΑΣΟΚ «καίγεται» να εκτελέσει όλες τις εντολές της τρόικας. (2014, Ιούνιος 23). Ανακτήθηκε από <http://bankingnews.gr/index.php?id=149910>
- Τ. Κουίκ: «Πάρτε νέα μέτρα» η εντολή Σόιμπλε. (2014, Ιούνιος 2). *Ναυτεμπορική*. Ανακτήθηκε από <http://ctrl.naftemporiki.gr/story/815755/t-kouik-parte-nea-metra-i-entoli-soimple>
- Τα tweets που «έκασαν» τον Δημήτρη Καμμένο. (2015, Σεπτέμβριος 24). *Πρώτο Θέμα*. Ανακτήθηκε από <https://www.protothema.gr/politics/article/511961/ta-tweets-pou-ekapsan-ton-dimitri-kammeno/>
- "Τα παιδιά είναι η ελπίδα μας". (2012, Ιούλιος 4). Ανακτήθηκε από <http://www.enikos.gr/politics/31663/ta-paidia-einai-i-elpida-mas>
- Τέρενς Κουίκ: Οι συνταγματάρχες της Χούντας και η... Τροϊκά. (2014, Απρίλιος 21). Ανακτήθηκε από <https://www.thebest.gr/article/260833->
- Το προγραμματικό σύμβολο του ΣΥΡΙΖΑ - Η ομιλία του Αλέξη Τσίπρα στη ΔΕΘ (Video). (2014, Σεπτέμβριος 15). *Η Αυγή*. Ανακτήθηκε από <http://www.avgi.gr/article/10811/4009465/to-programmatiko-symbolaio-tou-syriza-e-omilia-tou-alexe-tsipra-ste-deth-v>
- ΤοΒΗΜΑ Team. (2012, Νοέμβριος 2). ΣΥΡΙΖΑ: Ούτε ευρώ στην αγορά από τα €31,5 δισ. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <https://www.tovima.gr/2012/11/02/politics/syriza-oyte-eyrw-stin-agora-apo-ta-31-5-dis/>

- ΤοΒΗΜΑ Team. (2012, Απρίλιος 2). Πάνος Καμμένος: «Θα ανατραπούν τα κόμματα του μνημονίου την Κυριακή». *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <https://www.tovima.gr/2012/05/02/afieromata/panos-kammenos-tha-anatrapoyn-ta-kommata-toy-mnimonioy-tin-kyriaki/>
- ΤοΒΗΜΑ Team. (2012, Απρίλιος 21). Τσίπρας: Στις 17 Ιουνίου οι δυνάμεις της ελπίδας θα κερδίσουν αυτές του τρόμου και του φόβου. *το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <https://www.tovima.gr/2012/05/21/politics/tsipras-stis-17-iounioy-oi-dynameis-tis-elpidas-tha-kerdisoyn-aytes-toy-tromoy-kai-toy-foboy/>
- ΤοΒΗΜΑ Team. (2012, Φεβρουάριος 19). Αλ. Τσίπρας: Αυτοί που μας κυβερνούν δεν είναι τόσο Έλληνες. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <https://www.tovima.gr/2012/02/20/politics/al-tsipras-aytoi-poy-mas-kybernoyn-den-einai-toso-ellines/>
- ΤοΒΗΜΑ Team. (2014, Μάιος 20). Πάνος Καμμένος: Ο Αντώνης Σαμαράς εξαπατά τον ελληνικό λαό. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <https://www.tovima.gr/2014/05/20/politics/panos-kammenos-o-antwnis-samaras-eksapata-ton-elliniko-lao/>
- ΤοΒΗΜΑ Team. (2014, Ιούλιος 2). Τσίπρας: Εθνικό έγκλημα που πρέπει να αποτραπεί το ν/σ για τη μικρή ΔΕΗ. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <https://www.tovima.gr/2014/07/02/politics/tsipras-ethniko-egklima-poy-prepei-na-apotrapei-to-n-s-gia-ti-mikri-dei/>
- ΤοΒΗΜΑ Team. (2012, Απρίλιος 23). Π. Καμμένος: «Ούτε νεκρός δεν θα συνεργαστώ με ΠαΣοΚ και ΝΔ». *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <https://www.tovima.gr/2012/04/23/afieromata/p-kammenos-oyte-nekros-den-tha-synergastw-me-pasok-kai-nd/>
- Τσίπρας: «Η μαφία που κυβερνά την Ελλάδα». (2012, Οκτώβριος 27). Ανακτήθηκε από <https://www.zougla.gr/politiki/article/tsipras-i-mafia-pou-kiverna-tin-elada>
- Τσίπρας: Η τρόικα εσωτερικού μας δουλεύει ψιλό γαζί. (2012, Σεπτέμβριος 18). *Πρώτο Θέμα*. Ανακτήθηκε από <https://www.protothema.gr/politics/article/230658/tsipras-h-troika-esoterikoy-mas-doyleyeyi-psilo-gazi/>
- Τσίπρας: Η τρόικα θέλει να λεηλατήσει τη χώρα. (2013, Μάρτιος 5). Ανακτήθηκε από <https://www.newsbomb.gr/politikh/story/285454/tsipras-i-troika-thelei-na-leilatisei-ti-hora>

Τσίπρας: "Το ψηφοδέλτιο του ΣΥΡΙΖΑ δεν προσφέρει κλάδο Ελιάς σε όσους κατέστρεψαν τη χώρα". (2014, Απρίλιος 29). Ανακτήθηκε από <https://www.news247.gr/ekloges/tsipras-to-psifodeltio-toy-syriza-den-prosferei-klado-elias-se-osoys-katestrepsan-ti-chora.6266225.html>

Τσίπρας: "Το ψηφοδέλτιο του ΣΥΡΙΖΑ δεν προσφέρει κλάδο Ελιάς σε όσους κατέστρεψαν τη χώρα". (2014, Απρίλιος 29). Ανακτήθηκε από <https://www.news247.gr/ekloges/tsipras-to-psifodeltio-toy-syriza-den-prosferei-klado-elias-se-osoys-katestrepsan-ti-chora.6266225.html>

Τσίπρας: Τρόικα και κυβέρνηση «εμπρηστές της ελληνικής κοινωνίας». (2013, Ιούλιος 30). Ανακτήθηκε από <http://www.matrix24.gr/2013/07/%CF%84%CF%83%CE%AF%CF%80%CF%81%CE%B1%CF%82-%CF%84%CF%81%CF%8C%CE%B9%CE%BA%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BA%CF%85%CE%B2%CE%AD%CF%81%CE%BD%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%B5%CE%BC%CF%80%CF%81%CE%B7%CF%83/>

Χαϊκάλης εναντίον ΝΔ-ΠΑΣΟΚ. (2012, Απρίλιος 4). Ανακτήθηκε από <http://www.enikos.gr/politics/30611/xaikalis-enantion-nd-pasok>